

SURLOYS

2014-15

**SRI GURU NANAK DEV
KHALSA COLLEGE**

(University of Delhi)

Dev Nagar, New Delhi-110 005

ਸਲੋਕ ਮ:੧
ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਅੰਧੇਰਾ ਜਾਇ ॥
ਬੇਦ ਪਾਠ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਖਾਇ ॥
ਉਗਵੈ ਸੂਰ ਨ ਜਾਪੈ ਚੰਦ ॥
ਜਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਅਗਿਆਨ ਮਿਟੰਤ ॥
ਬੇਦ ਪਾਠ ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਕਾਰ ॥
ਪੜ੍ਹਿ ਪੜ੍ਹਿ ਪੰਡਿਤ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥
ਬਿਨ ਬੂਝੇ ਸਭ ਹੋਇ ਖੁਆਰ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਤਰਸਿ ਪਾਰਿ ॥੧॥

Shalok, First Mehl:

**When the lamp is lit, the darkness is dispelled;
Reading the Vedas, sinful intellect is destroyed.**

When the sun rises, moon is not visible.

Wherever spiritual wisdom appears, ignorance is dispelled.

Reading the Vedas is the world's occupation.

The Pandits read them, study them and contemplate them.

Without understanding, all are ruined.

O Nanak, the Gurmukh is carried across. ॥1॥

SURLOK

Vol. 45

2014-15

EDITORIAL BOARD

Published by:
Dr. Manmohan Kaur
Principal, SGND Khalsa College

Editorial Board:

Editor-in-Chief
Dr. Gurmohinder Singh

Faculty Editors

Dr. Beant Kaur
Punjabi Section

Mr. Satadru Chatterjee
English Section

Dr. Balbir Kundra
Hindi Section

Dr. Vedmitra Arya
Sanskrit Section

Student Editors

Balpreet Singh
Punjabi Section

Pallavi & Prakriti
English Section

Akash Aman
Hindi Section

Ravi Kumar
Sanskrit Section

Chairman's Message

It gives me great pleasure to convey my greetings and very best wishes to the students, teaching faculty and management, and all of those associated with the Sri Guru Nanak Dev Khalsa College on the occasion of the Annual Day celebrating the 42nd anniversary of the college.

The year 1974, when the college was first established in an earlier incarnation as an evening college, has a special meaning for me. That was the year when I joined the Indian Foreign Service after 5 years as a student at Hindu College and a year on the teaching faculty of St. Stephen's College of the University of Delhi.

Having spent four decades in the service of India, representing the country as a diplomat and Ambassador, I am acutely aware of the importance of education in the country's development. It is a matter of great satisfaction for me, therefore, to serve as chair of the governing body of this college.

Any institution of higher education derives its real value and acquires its reputation and brand equity ultimately from those who comprise its student body and teaching faculty. On that score, this institution can deservedly be proud. Sri Guru Nanak Dev Khalsa College has had exceptionally good results in the last two years, with a near 100% passing rate. The students of the college have also excelled on the sports field. This year we are honoring one of our students, Lalit Mathur who set a new record in the All India Inter-University 400 meters race and who represented India in the Commonwealth Games held in Scotland. The college's Art and Culture Society have also done us proud.

A word of appreciation is also due to the management committee, headed by my friend Manjit Singh G.K. This great institution, named after the first of the Sikh Gurus, is destined to go from height to height.

I would like to express my special appreciation for the leadership provided by the Principal Dr. Man Mohan Kaur.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'H. S. Puri'.

(H. S. Puri)
Secretary General
Independent Commission on Multilateralism
Vice President
International Peace Institute

From the Principal's Desk

Every endeavour may not meet with great success but behind every success lies great endeavour and enterprise. 2014-15 is an academic year that has witnessed great success in most of the areas we have constantly persevered in. I am proud and happy to report that we have not only excelled in academics, with the highest scores in each course being over 80 per cent, but have also earned unprecedented laurels in sports and extra-curricular events. Lalit Mathur won the Silver Medal in the National Games held at Kerala and also won the gold medal in all India Inter university championship held at Bangalore. He also created a new record of 46.01 seconds in the 400mts ensuring a place for himself and for the college in sporting history. Inderpreet Kaur represented Delhi in National Games held at Kerala and secured 3rd place in the Rhythmic Gymnastics tournament. Amit Mathur, Virender, Amit Kandhari, Manish and Arun won the first spot in various events of the Delhi State Athletic Championships. Pooja won the gold in the 1500mts and Rekha won the Heptathlon and created a new record in the Inter College Athletics Championship. Many of our students won positions in other sports tournaments. The burgeoning cultural activities in the college also bore sweet fruition in contests in the university community. Our Bhangra team won the trophy in the Folk Dance category of the Annual University festival *Antardhwani* beating more than 40 other competing teams. It also won a whopping 20 competitions in inter-college competitions. The street play society 'Nepathya', and the members of the 'Vedang', the Debate and Quiz society, garnered a bouquet of prizes and accolades in competitions across colleges. This year we also hosted National Seminars that were well attended and appreciated by the academic community.

Behind the glory lies the dedication and single-minded pursuit of excellence of the students and their mentoring teachers. Undeterred by infrastructural constraints of lack of ample spaces and playfields in the college, they nevertheless made the most of the available resources to carve and sculpt a name for the college in all arenas. They proved that the human spirit can overcome many constraints and hurdles and that Davids may displace Goliaths if they determine to do so. I salute the spirit of this institutional family that has truly imbibed the idea of multi-faceted growth and maturity aimed towards a holistic educational experience. I invite you to travel the journey of our accomplished academic year through the words and images within the pages of this magazine.

Dr. Manmohan Kaur

From the Editor's Desk

It gives me immense pleasure in presenting the 2014-15 edition of *Surlok*, our college magazine before you. At the outset I consider it my foremost duty to express my heartfelt gratitude to all the four language Editors whose painstaking and meticulous efforts have helped me in shaping the magazine in such a nice form. My thanks are also due to the contributions made by my respected colleagues as well as the young and cherished students from diverse streams and disciplines.

I would like to utilise this opportunity to have a dialogue with my readers especially young students. With modernization and globalization, the youth of India are facing the problems of *sustain ability* With the growing competition in every field, it has become really difficult to sustain and this is leading to several other problems and issues. I fully realise that you are in a constant race for sustenance and the one who fails to compete in the race is bullied and thrown out into seclusion. Those who have the vigor and the power, compete and win, they are blessed with a bright life. But those who fail to compete are doomed with a "common life" looked down upon by the victors of the race and they tend to resort to unlawful means to meet their ends of survival. With modernization the definition of survival has changed to incorporate the modern techno-savvy ways of life rather than just food and clothing.

The responsibility for change, progress and innovation in the society lies on today's youth shoulders. Youth can make or mar society. Young people possess energy, but it should be channelized in the right direction. Misguided youth may do greater harm to the society than even the worst enemy can do. Youth today has manifold responsibilities. It is their domain to preserve meaningfully and fruitfully the political freedom and to give a practical shape to the ideals of democracy. Another responsibility which they will have to take is to revive our culture. The great ideas enshrined in our culture will help us to set the energies of nation in the proper direction. So if the younger generation does not take up this challenge, they would be almost the enemies of the future. If we break with our culture, we misdirect the forces of change and as a result of it no progress is made by the society. Radhakrishnan goes to the extent of saying, "Inattention to our culture in our universities is to no small extent responsible for the increasing unrest among the student". His advice to the young is that they should "enter more fully into the experiences and ideals of the race, if they are to live more abundantly". It is our culture that helped India to survive despite a number of destructive forces working against it.

Conspicuously and pleasingly, the valuable contributions from my colleagues and students pertain to various issues and problems of youth. While there is an intriguing write up on emotional aspects of women harassment and exploitation both inside and outside their legitimate boundaries from a young thinker, yet another contributor takes up the issue of how disapprovingly and unconstructive women are portrayed on Indian television. The attention of reader is also drawn to the problem of generation gap and a concomitant fear of younger generation's efficiency. Surely the literary compositions contributed in English, Hindi, Sanskrit and Punjabi sections reflect our students' capability to cogitate and express forcefully and convincingly on diverse issues and ills facing our society.

Concluding I would like to express my sincere thanks to our Principal, Dr. Manmohan Kaur for giving me an opportunity to contribute to *Surlok*, the literary face of our college, as its General Editor.

Needlessly I would like to mention that whatever errors, mistakes or inadequacies, which might have inadvertently crept into the magazine, are my sole responsibility and I owe my valued readers an apology for the same.

Dr. Gurmohinder Singh

DATE	EVENT
Wednesday, April 23, 2014	The Annual Day Celebration : The College held its Annual Prize Giving function for the Academic year 2013-2014. Annual Day is a much-awaited event for all the meritorious students as their hard work is rewarded from this very important platform, and is an inspiration for future for the others.
Thursday, May 01, 2014	PRAKHAR 2014 (a debate and quiz competition) was organised on the topic In the era of Globalisation basic growth is lagging behind. Anju Chaturvedi and Shashank (Dayal Singh College) winners in Debate. AnkitJha and Aditya Prakash (Maharaja Agrasen College) wines in the Quiz Contest. Bipin Bihari Dubey and Raja Babu (BA got Second prize in a debate competition held in Indian Institute of Technology (IIT), Delhi.
Thursday, May 01, 2014	Three students namely Anurag Agarwal, Abhishek Periwal, and Amanmeet Singh Bhatia of our N.S.S. unit were selected to volunteer for D.U. founders day.
Tuesday, July 22, 2014	Orientation Programme: Orientation Program organized for the freshers on the opening day of the new session wherein a vibrant audio visual presentation about the cultural activities of the college set the ball rolling for the new students. The orientation briefing was very well received by the freshers and a large number of them turned up for registration and trials under various clubs/ societies.
Friday, August 01, 2014	NSS unit of the college was formed through an elected team of the following office-bearers: President-Amanmeet Singh Bhatia, Sr. Vice President - Abhishek Periwal, Vice President - Naveen Thakur, Secretary – Danish, Joint Secretary-Priyanshi Wadhwa.
Friday, August 08, 2014	The college students participated at Delhi State Championship held at J. N. Stadium, New Delhi and Amit Mathur got 1st place in 800mts, Virender got 1st place in Long jump, Amit Kandhari got 1st place in 5000mts, Manish got 1st place in Polevault and Arun got 1st place in 400mts.
Saturday, August 09, 2014	Exclusive lecture of Dr. H.S. Gill on "How to develop your Mind Power" (Hindi Sahitya Sabha)
Thursday, August 14, 2014	Independence Day Celebration
Thursday, August 14, 2014	Opening of Nukkad Natak: Nepathya, the street play group of college, earned rave reviews from across the university for their grand performances. Under the able guidance and sincere efforts of Shri Anil Kumar and Ved Dutt Arya, Nepathya developed a brilliant script of its own titled "Mein Kaun Hoon" which was critically acclaimed on various platforms and won more than twenty prizes in various competitions out of which nine awards were won for first position.
Thursday, August 21, 2014	Civil Society (Department of Political Science) was inaugurated and office bearers were elected.

DATE	EVENT
Saturday, August 23, 2014	Special Lecture by Ex Journalist of BBC Subhranshu Chaudhary on "Democratic form of media and Community Radio" (Hindi Sahitya Sabha).
Saturday, August 30, 2014	Women's festival (Sports)
Monday, September 01, 2014	Dr Vinod Kumar, Associate Professor, Department of Commerce joined Indian Institute of Advanced Studies, Simla as a Research Associate.
Thursday, September 04, 2014	(Delhi State Athlete (Sports) Meet.
Friday, September 05, 2014	Teacher's Day Celebration (Cricket match of Faculty member with S.G.S.S. College at Pitampura. A 'friendly' cricket match was organised at Sri Guru Gobind College of Commerce between the staff members of S G N D Khalsa college and the host college.
Monday, September 08, 2014	Pooja got 1st place in Women's festival held at Chatrasal Stadium in 1500mts.
Monday, September 08, 2014	Rekha got 1st place in long jump, in Women's festival held at Chatrasal Stadium.
Tuesday, September 09, 2014	Photobug, the photography unit of the society organized "Photowalk" in the month of September. The theme was "Rustic Face of Delhi" and the venue of the event was Chandni Chowk – the face of Old Delhi.
Thursday, September 11, 2014	Inter college championship in cross country, was held at University stadium.
Friday, September 12, 2014	Elections of the Delhi University Student's Union Election (DUSU) and College students' Union.
Tuesday, September 16, 2014	Sport Journalist of Zee- News Media Network Rishabh Sharma has given Special Motivating Lecture on "Sports Journalism" (Hindi Sahitya Sabha)
Wednesday, September 17, 2014	Students of Divinity Society recited Shabads, which was followed by Six Pauris of Anand Sahib path and Ardas.
Wednesday, September 17, 2014	The oath taking ceremony took place at the Gurdwara Sahib was followed by Students' inaugural function. The following office-bearers of the Students' Union were administered the oath: President: Karanbir Singh, Secretary: Himalya Sagar, Central councillors: Karanveer Singh and Mayank Arora.
Wednesday, September 17, 2014	Freshers' Welcome Party: Freshers' welcome, the first mega event of the new session saw more than 120 freshers appearing for auditions out of which 13 couples made it to the finals. All the participants walked the ramp with superb confidence and panache, giving the judges a tough time in choosing the most deserving ones for the title of "Ms Fresher" and "Mr Fresher".

DATE**EVENT**

Monday, September 22, 2014	The" Cyber-clan' the new Tech Society of the College, was formed in 2014. Following student volunteers look after the management of affairs of the cyber group: Naman Sehgal (President), Sahil Arora (Sr Vice President), Nidaan Singhal (Vice President). As name suggest it's a Tech oriented society and its main area of focus is to provide photoshop, LAN Gaming, VFX etc. Its objective is to make students aware of Tech capabilities and to teach them use of various professional software.
Friday, September 26, 2014	Creative Hindi writing competition (Hindi Sahitya Sabha)
Thursday, October 02, 2014	Swachhta Abhiyan
Thursday, October 02, 2014	Five students of our NSS unit were selected for Central Swacchta Abhiyan Organised and mentored by University of Delhi: Amanmeet Singh, Abhishek Periwal, Meera Bansal, Aastha Kaushik and Aditya Puri.
Saturday, October 04, 2014	Vedang Debate and Quiz Competition
Thursday, October 16, 2014	Lecture on Film making by Hindi Sahit Sabha
Thursday, October 16, 2014	Director & Producer Shaurabh Himthani has given Lecture on "Short film making" and presented a short documentary (Hindi Sahitya Sabha)
Thursday, October 23, 2014	Inter college championship athletics (track & field) held at university polo ground.
Thursday, October 23, 2014	II place (runner`s up) in Inter- college Handball championship, held at university polo ground.
Thursday, October 23, 2014	III place in Inter- college Baseball tournament held at University polo ground.
Thursday, October 23, 2014	Lalit Mathur, athlete from college represented the country in CWG 2014-15
Thursday, October 23, 2014	Lalit Mathur, athlete from college won gold medal in all India Inter university championship held at Bangalore, also created an New Meet Record of 46.01 seconds.
Thursday, October 23, 2014	Following New Meet Record were made at Inter- college Athletic Championship: 400mts (Lalit Mathur), 800mts (Lalit Mathur), Long Jump (Virender), 4x400mts relay (Lalit Mathur,Amit Mathur, Arun, Ashish)
Thursday, October 23, 2014	Pooja got Ist place in 1500 mts Inter college Athletics championship held at University Polo ground.
Thursday, October 23, 2014	Pooja got II place in 800mts Inter college Athletics championship held at University Polo ground.

DATE	EVENT
Thursday, October 23, 2014	Rekha got 1st place in Heptathlon and created a New Meet Record at Inter college Athletics championship held at University Polo ground.
Tuesday, October 28, 2014	Formation of Governing Body of the College
Wednesday, November 05, 2014	Nagar Kirtan
Tuesday, November 11, 2014	Launch of SOFICA (Society of Financial Literacy & Consumer Awareness)
Wednesday, November 12, 2014	Poster making and Quiz on "My vision of Harmandir Sahib"
Thursday, November 13, 2014	<p>Founders' Day celebrations: The college celebrated its Founder's Day. The college Kirtan team presented Shabads and Bani followed by kirtan by the team of Bhai Siripal Singh ji Langar, a symbol of Vand Chakna, was organised and distributed with the participation of student volunteers. Their enthusiasm to perform sewa is appreciable. On this occasion for the first time a Quiz competition was organised to test students' knowledge of Sikh religion and history. College Divinity Society participated in two Nagar Kirtans on the occasion of Gurburab of Guru Nanak Devji and Guru Gobind Sahib ji.</p>
Friday, November 14, 2014	<p>Vanaj In the year under review, Vanaj organized 11 events in its fest – Effulgence – in which students from more than 30 colleges participated. The success of the fest can be gauged from the fact that this year as many as 18 companies like Ebay, Line, The Education Tree, Pizza Hut etc. sponsored the event. Events were organised in collaboration with many educational institutions like Ansal University, as well as ICICI Stock Mind, and Retail Ability etc.</p>
Monday, November 24, 2014	Semester Examinations Begin
Tuesday, December 02, 2014	Inderpreet Kaur represented Delhi University in Rhythmic Gymnastics at All India Inter University held at L.N.I.P.E. Gwalior.
Wednesday, December 17, 2014	A trip was organized by the Students Union in which 38 students and 4 faculty members went to Jim Corbett National Park and Nainital.
Monday, December 22, 2014	Celebration of Good Governance Day followed by Lunch
Thursday, January 01, 2015	Our student Amanmeet Singh Bhatia was selected for DELHI SUSTAINABLE DEVELOPMENT SUMMIT (DSDS) 2015 as a representative from INDIA. He was among the 22 selected representatives from INDIA.
Tuesday, January 13, 2015	Lohari Celebration

DATE**EVENT**

Wednesday, January 14, 2015	Mini Surlok: As a prelude to our annual inter college fest Surlok, a talent identification drive called Mini surlok was organized in the college by A & C society with a view to provide a platform to the students to compete and shortlist the best talent through several rounds of competition. Contests were held in the field of card making, poetry recitation, ad-mad, treasure hunt, creative writing, fun games etc.
Thursday, January 22, 2015	An Educational visit of students to news channel "Focus TV" (Hindi Sahitya Sabha)
Wednesday, January 21, 2015	Inauguration of KIRT: Elections to KIRT, the Department of Economics society were held the following students were elected: Shitiz Gupta (President), Piyush Gupta (Vice President), Gurjot Singh (Secretary) and Nidhi Nagpal (Treasurer).
Thursday, January 29, 2015	A counselling session on 'Careers in Fashion Industry' was organized in collaboration with Pearl Academy
Thursday, January 29, 2015	ECONERD, an event was organised mainly for the students pursuing BBE, BBS, BFIA and BMS which was highly successful in terms of participation of students from almost all colleges offering professional courses.
Monday, February 02, 2015	Special lecture by crime reporters Akash Bhardwaj & Bhanu Pratap on "Crime Free India" (Hindi Sahitya Sabha)
Monday, February 02, 2015	Ten students of our NSS unit were selected for NATIONAL YUVA MEET organised by TERI & MINISTRY OF YOUTH AFFAIRS. THE students are: Abhishek Perival, Amanmeet Singh, Aditpuri, Meera Bansal, Priyanshi, Kritika, Aastha Kaushik, Gurmehr Singh, Dushyant Khurana and Jaspreet Singh.
Tuesday, February 03, 2015	Special lecture by Jain TV on "Opportunities in Media" (Hindi Sahitya Sabha)
Friday, February 06, 2015	A talk by Prof. B.S. Dahiya, former Vice Chancellor Kurukshetra University was organised by the Department of English. The speaker traced the history of literary theory and elaborated on the different issues focused upon through the ages and also discussed its relevance to writing and reading of literature.
Saturday, February 07, 2015	Lalit Mathur, athlete from college won Silver medal in National games held at Kerela.
Saturday, February 07, 2015	Inderpreet Kaur represented Delhi in National Games held at Kerala in Rhythmic Gymnastics. Delhi secured IIIrd place in the tournament.
Monday, February 09, 2015	Commerce society festival

DATE**EVENT**

Tuesday, February 10, 2015

A literary festival was organised by the English Literary Society wherein students pursuing English Honours Course participated. Four events namely Extempore Speech, Literary Ad mad, Story writing and Storytelling were organised. Students' creativity was very encouraging. The objective of the event was to encourage students to deliver speech in English, play with the language and feel comfortable in being creative in English language.

Tuesday, February 10, 2015

Economics Department Festival: The one- day annual inter-college fest 'ECONNECT' was organized by the Economics society . Around 150 students from different colleges of Delhi University participated in events like general quiz, treasure hunt, extempore, Bollywood quiz, newspaper making and fun games.

Wednesday, February 11, 2015

Surlok - the Inter-cultural festival of the College: Surlok, the annual inter college fest of the college was a gala event. The college was decorated magnificently and wore a festive look, thanks to the untiring efforts of Imapsto, the artists' team who worked tirelessly for several days in order to create a right ambience for fun and celebration. Cyber- clan led by our computer wizard Naman Sehgal, contributed brilliantly towards the superb designing of posters, brochures and stage setup. Massive participation in all events esp. street play, solo singing, debate, poetry, western dance and folk dance was the major highlight of the fest. The photobug team covered the entire event meticulously and captured all fun and frolic beautifully in their cameras. Two new events namely Selfie Contest and Beg Borrow Deal, were introduced to the string of events this year and both these events witnessed heavy participation.

Friday, February 13, 2015

The celebrity performance featured a galaxy of artists entertaining the crowd. Shadab and D Mesh (ex students of our college) gave a rap performance followed by famous Punjabi pop singer Hardy Sandhu who regaled the audience with his peppy numbers.

Saturday, February 14, 2015

14th Feb – Nepathya (the street play group) of our college, performed at the Stephen's College and got 3rd position.

Monday, February 16, 2015

16th Feb- Nepathya (the street play group) of our college, performed at the NSD (National School of Drama)

Friday, February 20, 2015

Innovation project group showcases its project in the antardhwani festival of University of Delhi

20, 21 and 22 February 2015

Anterdwani Function is organised by the University of the Delhi. The Large number of the Student and Teachers participated in this.

DATE	EVENT
Sunday, February 22, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at the Symbiosis Law School, Noida and got II position.
Thursday, February 26, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at the Sri Aurobindo College and got III position.
Friday, February 27, 2015	A National Seminar was held on "Guru Granth Sahib in 21st Century: Traditions and Modernity" which attracted participation of the learned scholars from local and outstation institutions. Dr. Akal Amrit Kaur, an established scholar from Punjab dwelt upon the role of Guru Granth Sahib in the development of personality. She felt that various meanings and messages of Guru Granth Sahib need to be 'decoded' and interpreted.
Tuesday, March 03, 2015	Nepathya (the street play group) of college, performed at Ramamnujan College
Monday, March 09, 2015	College Cricket team participated in Inter College Championship and reached quarter finals.
Tuesday, March 10, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at the Shyam Lal college and got I position.
Wednesday, March 11, 2015	Annual sports meet of the College was held at Thyagraj Stadium, New Delhi. Ms Lalita Kumari, Vice-Captain of Indian Women Cricket team was the Chief Guest. She gave an insightful and encouraging address to the audience. Inaugural function caught the attention of one and all which had aerobics & yoga, followed by rhythmic gymnastics and Sikh martial-art Gatka. The Event marked the enthusiastic and energetic participation of large number of students as well as the faculty members. Principal, Dr Man Mohan Kaur gave away prizes to the winners in different games.
Friday, March 13, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at Maharaja Surajmal Institute of Technology and got I position.
Friday, March 13, 2015	Dr. H.S. Gill and Students of Sahitya Sabha visited to Sahitya Academy, New Delhi to attend Festival of letters "Sahityaotsav" at Ravindra Bhavan New Delhi.
Saturday, March 14, 2015	The College successfully organised a UGC sponsored National Seminar on 'E-Commerce and Consumer Interests: Challenges and Opportunities' under the able convenership of Dr. G.S.Sood, Associate Professor, Department of Commerce. The seminar witnessed enthusiastic response with the auditorium operating at full capacity throughout the day.
Saturday, March 14, 2015	A (three-day) visit to Gurudwara Reetha Sahib, Gurudwara Nanakmatta Sahib, Baoli Sahib, and Gurudwara DoodhWala Kuan was organised This trip would not have been possible without the support of SGPC Delhi.

DATE	EVENT
Wednesday, March 18, 2015	Presentation of research findings by the Innovation Group
Wednesday, March 18, 2015	The innovation project team organised a one day seminar on Religion and Politics to discuss the findings of the research.
Friday, March 20, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at Bhai Parmanand Institute of Business Studies and got 1st position.
Saturday, March 21, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at Bhai Parmanand Institute of Business Studies and got 1st position.
Saturday, March 21, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at JRE group of institutions and got 1st position.
Saturday, March 21, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at Hierank business School and got 1st position.
21 March, and 22 March 2015	The Delhi Sikh Gurdwara Management celebrated "Delhi Fateh Diwas"for the second consecutive year. The plan of commemorating unfurling of the Khalsa flagover" Lal Qila "in 1783 by Baba Baghel Singh.The students of Divinity Society participated in this program enthusiastically.
Thursday, March 26, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at Gurgaon Institute of Technology and Management and got 1st position.
Thursday, March 26, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at Bharti Vidhyapeeth Collège and got 1st position.
Friday, March 27, 2015	Nepathya (the street play group) of the college, performed at SRM University, Ghaziabad and got 1st position.
Tuesday, March 31, 2015	The college bid a warm farewell to a much appreciated and dedicated senior colleague S.M.S Bhatia Associate Prof in the Department of Commerce, who retired this day after serving the institution for more than four decades.
Monday, April 06, 2015	An inter-class paper reading contest was organised by the Department of Political Science (coordinator: Dr Maneesha Roy).
Monday, April 13, 2015	The NCC wing of the college organised a Yoga Week from 13th April to 21st April to prepare for the National Yoga Day which is going to be celebrated on 1st June 2015.
Tuesday, April 14, 2015	The Bhangra Team of the College had the distinction and honour of performing at the U.S. Embassy in the presence of His Excellency Richard Rahul Verma, US Ambassdor to India.
Thursday, April 16, 2015	Farewell to Final year students by the Department of English
Friday, April 17, 2015	Gender Sensitization Society : College is organised a symposium on "Gender Discourse in India".

S. Harmohinder Singh, S. Nirvair Singh,
Eminent Scholar S. Kartar Singh Duggal, S. Bhupender Singh Anand
with Former Principal

Dr. Jaspal Singh (VC Punjabi University, Patiala)
Facilitating S. Jaswant Singh Sethi (Former President, DSGMC)

Dr. J.S. Turna, Dr. Jaspal Singh, S. S.S. Randhawa,
S. Jaswant Singh Sethi and Giani Bhajan Singh

Eminent Scholar S. Kartar Singh Duggal facilitating Dr. Karanjeet Singh

Guests enjoying the fest

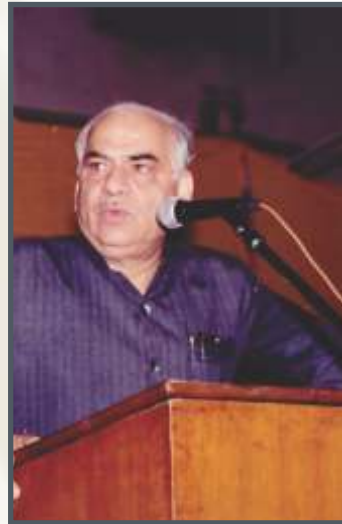

S. Jaswant Singh Sethi addressing the audience

S. S.S. Randhawa facilitating S. Prem Singh Chandumajra (MP) and Other Guests

Former CM of Delhi Mr. Madanlal Khurana

S. Prem Singh Chandumajra (MP)

Jathedar Rachpal Singh, S. Harmanjeet Singh with Principal and other Guests

Principal facilitating the Guests

S. Avtar Singh Hit and S. Balwant Singh Anand Parbat distributing prizes to the winning teams

Eminent Guests

S. Jaswant Singh Phull facilitating Prof. Sahib Singh Verma for CM of Delhi

Prof. Gurcharan Singh with Singh Bandhu, S. Tejinder Kaur and Principal S. S. S. Randhawa

Vice Principal Dr. Harbans Kaur Saggu welcoming the Guests

S. Paramjit Singh Sarna (Former President DSGMC) addressing the audience

Dr. Jaspal Singh (VC - Punjabi University, Patiala) addressing the audience

Principal S. S. S. Randhawa addressing the audience

Principal S. S. S. Randhawa with
S. Kirpal Singh Sangatpuri (Former President DSGMC)

Eminent Guests at the Occasion

Prof. Gurcharan Singh, Prof. T.S. Kanwar
(Former Heads - Punjabi Department DU)

Prof. Sahib Singh Verma (Former CM Delhi) with Other Guests

Former Principal S. S.S. Randhawa with Ch. Basant Singh
(Ex Member MCD), S. Harmohinder Singh (Former Member - DSGMC)

Non Teaching Staff participating in 100 Meter Race

Artists performing on the occasion

SURLOK

English Section

Chief Editor
Dr. GURMOHINDER SINGH

Teacher Editor
SATADRU CHATTERJEE

1. Teacher's Editorial		3
2. Student's Editorial		4
3. The Role of Education In The 21st Century	Dr.Gurmohinder Singh	5
4. A Short Essay on Consumerism and Consumer's Right	Hungyo Yurreikan	7
5. Freedom From The Castle	Bryan Raphael Anthony	9
6. Narcissus Wept	Bryan Raphael Anthony	11
7. Waiting	Tejwant Singh	12
8. We are not Alone	Prakriti Madan	13
9. We are not Mordern, But Rather, Enslaved by Westernisation	Pavneet	14
10. Why It Rains	Rishabh Patiyal	16
11. Portrayal of Women on Television	Pallavi Bharadwaj	17
12. This Generation and its Efficiency	Pavneet	18
13. Gyanodaya Vdharohar- The Journey of North-east (18th Dec. to 29 th Dec.2014)	Dr. Gurdeep Kaur	19
14. A Story Tribute to Those Who Fell in Paris	Akshay Sharma	21
15. Aggression Unchallenged is Aggression Unleashed	Gagandeep Singh Sahn	22
16. Are We The Most Stressed Out Generation?	Trisha Mukesh Bhawnani	23
17. Bidai	Sakshi Tyagi	24
18. My Butterfly Haus	Yashica	25
19. Child Labour In India	Rishabh Patiyal	26
20. Clean India	Pallavi	26
21. Corruption In India	Amanpreet Singh	27
22. Divorced Family	Pallavi	28
23. Holiday	Rishabh Patiyal	28
24. Dual Education and Its Repercussions on The Masses	Bhim Tiwari	29
25. Food For Thought	Pallavi Bhardwaj	31
26. Experience	Anjali	32
27. Perfect Father For Today's Generation	Devarshi Kumar	33
28. I Love You	Bipin Bihari Dubey	34
29. Bollywood in Bulgaria	KumkumYadav	35
30. Leaders for Tomorrow	Pallavi Bhardwaj	37
31. Life - A Foreword	Kush Kedia	38
32. Modernity Must Never Get Influenced by Vulgarly	Gaurav Gaba	39
33. Mother	Sidhant	40
34. Life's Journey with The Second God Mother	Jatin Grover	41
35. Winters	KumkumYadav	42
36. Fade-out	KumkumYadav	42
37. A Predestined Unborn	Prakriti	43
38. Should Women be Independent?	Amitabh Joshi	44
39. Teenage Substance Abuse	Kush Kedia	45
40. Relationship Between Parents And Teenagers or "Young-Adults"	Gaurav	46
41. The Turning Points	Pavneet Kaur	47
42. Life: Dream It And Aspire For It	Jatin Grover	48

Teacher's Editorial

When my senior colleagues offered me the editorial responsibility for the English section of *Surlok*, I had hardly completed my first month at the Department of English, Khalsa College. Despite a clear perception of my inexperience and of the gravity of the responsibility, I had chided my inertia and accepted it with one firm belief that I had inherited from my own teachers: the best possible way to know one's students is to read their writing.

Of course, we read assignments and evaluate answer-scripts. But marks-oriented writing, more often than not, is throttled by the pressures of competition and academic expectations and the reader's lens too operates as a pathological microscope. In case of writing that is free from the nagging desire of reward or the anxiety of failure, both the artist and the connoisseur are liberated from the banal fears that essentially characterise a competitive model. The writer and the reader can, in such a situation, afford to dissolve their respective contingencies and participate freely in one singular creative process. That is how I have tried to operate throughout this editorial journey; and in the process, I have not only become familiar with the words of our students but also have had the pleasure of a quiet stroll across the motley labyrinth of the fresh young minds.

The diversity of thoughts and ideas expressed in the articles is laudable. The naivety of young love, the pangs of desolation, nature's consolation and the sad futility of the quest for power are only a few amongst the various themes dealt with in the poems. The prose section contains short stories and social, moral and political commentaries that reflect a wide variety of subject-positions assumed by our students and their matured awareness of contemporary issues. *Surlok* has turned out to be a jovial conference of diverse—often conflicting—intellectual forces. And what made this confluence of variously conflicting positions possible are undoubtedly the principle of tolerance and a conviction for honest expression on which Khalsa College has successfully bred its varied body of students.

I cannot thank enough our Principal, Dr. Man Mohan Kaur, and all my colleagues for trusting me with the responsibility which resulted in such a deeply enriching experience. I would also like to applaud the diligence of the two student editors who have performed the daunting task of balancing editorial works with their personal academic activities. Lastly, I feel most grateful to the student authors who make for the most rewarding aspect of this journey: the reassurance that they think—and think rigorously—about the world that they inhabit. They have painted, in *Surlok*, a rainbow with more than seven colours.

Satadru Chatterjee

STUDENTS' EDITORIAL

We are honoured to be part of this year's editorial team of the annual college magazine Surlok. The journey from the front to the back cover of the magazine has been an adventurous and challenging task for us. Working for the magazine was indeed an enriching experience as we learnt a lot. Starting from scratch, asking our friends to write, suggesting topics when necessary and marching into every classroom with reminders everyday was a slow but steady progression. During this time span we learned to be assertive. On our part, we have tried to give the best shape to the assembled articles, poems and other pieces. And finally when it was done there was a feeling of satisfaction that made up for all the efforts that went in bringing out Surlok. We would sincerely like to thank our teachers and our friends without whose constant support and inspiration Surlok, 2014-2015, wouldn't have seen the light of day. We would like to thank last, and definitely the most, all the contributors whose words and art-works breathe life into the pages.

Have a happy reading!

-Pallavi & Prakriti
English (Hons) II Year

THE ROLE OF EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

“Tell me and I forget, teach me and I may remember, involve me and I learn.”

- Benjamin Franklin

Our world is changing and in order to prepare our children for this new world we need to change the way we educate them. In 21st Century educators must create a curriculum that will help the students connect with the world and understand the issues that our world faces.

Teachers in this new environment will become less instructors and more orchestrators of information, giving children the ability to turn knowledge into wisdom.

In order to educate in the 21st century, teachers and administrators need to cultivate and maintain the student's interest in the material by showing how this knowledge applies in the real world. They must also try to increase their student's curiosity, which will help them become lifelong learners. Next they should be flexible with how they teach and give learners the resources to continue learning outside of school.

The curriculum in the classroom is designed to incorporate many skills and intelligence levels, and makes use of technology and multimedia. The lessons are not based on textbooks, instead they are project based. Skills and content are learned through their research and projects, and textbooks are provided as one of many possible resources.

The educational system is constantly being challenged to offer better education to more people, at the same time as technological development continually opens up new

possibilities and methods of learning. By using technology, one puts forward demands and expectations of other study habits and ways of solving learning tasks than the more traditional teaching and learning methods. The teacher is continually meeting new expectations and this can for many people feel like an extra burden. One should be a professional practitioner of one's chosen subject area by disseminating this further, whether this is a profession or more or less separate subject areas.

As a professional practitioner, the teacher is likely to become a role model or standard for his or her students. The teacher should also be a subject developer. By this one means that the teacher should, through continual work, bring new knowledge to the subject through his/her own experience, and research and development work. The teacher's role as a subject disseminator is also emphasised by focusing on the "good teacher", who in an inspiring and lively manner, awakens the desire, and therefore also the motivation for learning. Some teachers feel threatened by new technology and experience - that this may make the teacher superfluous. The way we see it, however, technology will never be able to make the teacher redundant, but it may make the teacher's role different.

The teacher's daily plan is often full of countless challenges and the time constraints are very tight. However, it is expected that creativity should be given space at work in an active search for new knowledge and new methods. In this connection it is important that the teacher feels competent to move forward with the new tasks in hand. Motivation and competence are closely connected. Increased competence leads to increased

motivation to develop what one is doing, and this in turn leads to one wanting to try something new. In this the interplay between teachers, teacher and student and between students becomes very important. Positive interplay and commitment increases the motivation and the learning effect because The teacher has a responsibility to help promote learning preconditions such as working habits, attitudes, knowledge and motivation.

Thinking through various teaching methods and assessing which possibilities they offer for learning is, not just important, but also challenging for the teacher. New technology is continually opening up new applications, and without the urge to try out new methods the teacher's work can seem monotonous, and the students can miss out on good and varied teaching set-ups. The importance of variation in teaching is often overlooked, although this is closely connected to the students' motivation and activity. The use of Information and Communication Technology must be carefully planned and put into a pedagogical framework. It must, in other words, have a subject context and never be slung about

in a careless way. It requires the teacher to possess good pedagogical and didactical knowledge and be able to apply this in such a way as to promote learning processes.

To conclude, in an ever evolving complex society the future challenge in higher education is, as we see it, to focus on the learning process and what the teacher can do to enhance this. The teacher's task becomes more a question of making the right arrangements for learning, reflecting on things together and offering tutoring instead of purely concentrating on lectures. In this way the students get more of a sense of responsibility for their own learning and the teacher can use his/her subject, pedagogical and didactic expertise to enhance the students' learning process in a varied and inspiring manner.

Dr. Gurmohinder Singh
Associate Professor

A SHORT ESSAY ON CONSUMERISM AND CONSUMER'S RIGHT

Human society is eternally faced with the fundamental economic problem; unlimited wants and limited resources, this predicament are also a characterization of civilization, which has been unable to achieve homeostasis with the surrounding environment. In such a setting, the rise of consumerism in both its dichotomy is not surprising. As human motivation extends much beyond physiological needs, the drive essentially explains the associated unlimited wants, and captures the essence of one meaning of consumerism; the ideology that encourage purchase and consumption of goods and services in ever greater amount. Progressive industrialization and other economic activities confer greater expendable income and purchasing power at the hands of consumers fueling increased consumption. The other connotation of consumerism is the movement in the interest of consumers; welfare and protection of buyers. Some significant way back in time, buyers and sellers may have been on equal footing when trade took place between neighbours, among villagers or with merchant traders where the rule *caveat emptor* or buyers beware was sufficient to govern the marketplace. But now in an era where the marketplace is dominated by massive organizations, the balance of bargaining power has been shifting, and tilts massively in favor of producers and other intermediaries that cramp up the market, no

doubt mechanization and automation of industries and opening up of economies have afforded consumers with a wide variety of choice, which improves welfare, however it also brought about asymmetric information and increasing risk associated with purchase, consumers are also vulnerable to abuse of dominance, and they do not always possess the necessary skill sets to make rational choice.

Consumers want purchases to deliver on their expectations, safe for use and come with full disclosure of the product specifications. John F Kennedy, the 35th president of the United States, equated consumers' interest with national interest, and recognized consumers as the single largest economic group. On March 15 1962, Kennedy moved the Bill of consumers right in the US congress, giving American consumers four basic rights; The right to safety i.e. protection against marketing of goods which are hazardous to health and life, the right to choose, which assures access to a variety of products at competitive price wherever possible, the right to information, so as to be safeguarded against deceitful and misleading information, and the right to be heard, which provides a means of grievance redressal. This bill of consumers' right provided the right impetuous for consumerist activists across the world, considering the significance of this bill, Consumers International (CI) an

umbrella body for consumer organizations worldwide in the year 1982 declared March 15 as world consumers' day, peculiarly though, March 15 is not observed as a special day in the United states, while in India 23rd December is celebrated as National Consumers Day in addition to March 15, which is marked as World Consumers Rights Day.

Championed by consumer interest organizations such as CI, the United Nations in 1985 adopted a guideline for consumer protection, based largely on the American bill of consumers' right. Following this, India enacted the Consumers Protection Act in 1986, which provide six basic rights to Indian consumers; the right to safety, the right to information, the right to choice, the right to representation, the right to grievance redressal, and the right to consumer education. To enforce these rights the Act provided for the setting up of a three-tier system of consumer grievance redressal agencies; District Forum in each districts, State Commission in each states and the National Commission at the centre, this agencies has the quasi-judiciary role of receiving and adjudicating consumer complaints, covering goods as well as services. The Act boasts of an exhaustive list of terms, and provides for a broad definition of the term 'consumer', and lay down the basis for filing complaints which

includes; defect in goods, deficiency in service, unfair trade practices, spurious good or deceptive services, and restrictive trade practices, as per the Act, the stipulated time frame for filing of complaint is 'within 2 years from date of cause of action'. Another organization set up under this act is the three-tier consumer protection council (District, State, and Central), this bodies function at an advisory capacity and help the government and administrative bodies in formulating consumer welfare policies and programmes.

Considered magna carta of consumers in India, the Consumers Protection Act of 1986 adds authority to the adage 'consumer is king'. However in a developing country like India, where consumers are still newly adapting to globalization, gaps exist between the system and its intended users. Thus the role of voluntary consumer organizations is prominent. Recognizing their importance, the Act allows for class action, the government of India on its part set-up the consumer welfare fund which lends support to voluntary consumer organizations.

-Hungyo Yurreikan
Assistant Professor
Department of Commerce

FREEDOM FROM THE CASTLE

The princess was locked in a room at the heart of the castle by her mother for all eternity. It was her punishment for loving a common man. The queen had warned her that if she tried to escape, a series of deadly hurdles would be awaiting her between her room and her freedom. Freedom in her sleep she dreamt of it, and every waking hour she craved it. It was all she wanted to be free with the man she loved. This is the story of how she gained her freedom.

The first hurdle was probably the most difficult gathering the courage to attempt an escape and overcoming the fear of the path outside that had haunted her day and night. So, when she finally decided to open her bedroom door and step into the unfamiliar rooms beyond, she gained freedom from fear. This was the first step of her journey, and the very first form of freedom that she gained.

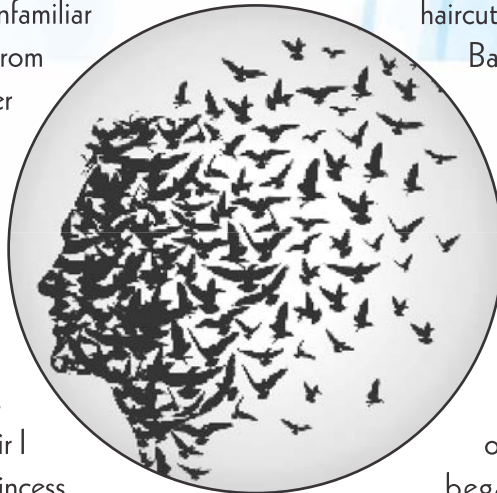
She stepped out into a small, dimly lit room with a thick wooden door on the opposite wall. It had several holes, and an inscription along its edges which read: 'I shall be open when the air I breathe is gold you cherish.' The princess knew at once that if she filled the door's holes with gold coins she would be allowed to venture forth. Judging by the number of holes, she knew she would have to exhaust all the wealth that she had planned to use after the escape. But wealth is a small and necessary price to be paid for freedom, as the door (now golden because of all her gold coins) opened, she felt liberated, as she had unintentionally gained freedom from wealth.

The door opened into an even smaller chamber with a low opening on the opposite wall. Next to it was a beautiful nymph young and radiant. She spoke in a gentle voice. "You're too tall and a bit too thick to go through I'm afraid. You'll have to sacrifice your sandals

and that flowing overskirt you look so pretty in." With little hesitation, the princess removed her jewelled shoes and embroidered overskirt and kept them in the corner. "That's not enough I'm afraid. Your tiara must go as well." She had always derived strength from the beauty of her crown, but realized that aesthetic beauty was superficial, and that she must learn to derive inspiration from deeper things on her quest for freedom. "Okay. Now I'm going to shave your head." "What?" exclaimed the princess. "I hardly think that's unnecessary." The nymph replied calmly, "oh but it is. I wouldn't lie." Maybe it was because she knew she was ugly, or maybe because she didn't care, but when the nymph lifted a mirror to the princess' head (like any dutiful barber would after a haircut), the princess refused to look into it.

Bald and considerably less beautiful, she then crawled into the opening, having gained freedom from vanity.

A large, brightly lit room welcomed her, with two large seemingly identical paintings on the wall in front. A note on the ground beneath them (next to a small hourglass) read: 'Spot the difference before time runs out'. The princess sprang to her feet and began scanning the two paintings aggressively. The scene they depicted was a historical courtroom discussion on the prohibition of the gratuitous violence exercised by royals on innocent commoners. The petition had been unsuccessful, remembered the princess. Everything about the paintings was the same. This seemingly futile exercise coupled with the fact that her mother had been instrumental in the failure of the petition began to induce anger in the princess. It was this anger that she saw in the expression of the presiding royal officer. She carried on scanning the paintings. Then at once she realized that the anger in the royal's expression was unjustified, because the courtroom discussion had been a fervent humiliation of the commoners from start to finish. And sure enough, the

neighbouring painting had a deviously satisfied and calm presiding officer. That was the difference, which she had been able to notice only in that moment when she allowed rationale and the thrill of academic discovery to overcome her anger. Immediately, the calm version of the painting swung open to reveal a passage, while the angry one fell to the floor with a humble thud. She climbed through, free from anger.

The next room was round and spacious. It had a tall mirror and a table with two roses and a note: 'Which mirrors you more?' The princess saw that she couldn't see herself in the mirror. Then she went to the roses. Why would one embody her more than the other? They were both roses. Then she saw one had thorns, while the other didn't. Did that really make a difference? Instinctively, she picked up the one without the thorns, for she always chose the perfect rose even for her bedroom as a child (before she was locked away). However, just before turning to the mirror she thought, 'But I'm not perfect. No one is.' She replaced the rose on the table, and picked up the one with thorns. She turned to the mirror and saw her reflection – an imperfect person with an imperfect rose. The mirror slid open and the princess walked in, the confidence in her stride revealing her freedom from arrogance.

A pleasant surprise greeted her on the other side. The triangular room housed a door, a banshee, and (she couldn't believe her eyes) her lover. He rushed forward to hug her while the banshee (sitting on a chair at a wooden desk, with a large, garish, bright pink, heart-shaped cushion under her feet) looked on, approvingly. Before the commoner could speak, the banshee said, "He is here because I called him. I'm here because, well, I live here. I'm actually a goddess of love, you see. Being locked up in a castle isn't very good for business, but I get by. Dear naïve princess. Freedom isn't sweet. It's sinister. Freedom in its truest, purest form is not what you should be looking for. However, I was told to keep my advice to myself. What you prayed for, day and night while locked

in your room, was 'freedom'. Pure freedom. So, I promise to set you free if you answer this question correctly. Does the tender kiss of your loved one bind you within an emotional commitment?" The princess thought for a second, faltered, and then said, "Well, yes. We have a beautiful relationship which, at its core, is an emotional commitment in which the two of us are lovingly bound." "You've answered like a lawyer", said the banshee. "But as you yourself said, you are bound whether happily or not is irrelevant. And if you're bound, you are not free." With this the banshee stood up, marched towards the princess' lover, and thrust a knife into his chest. Horrified she watched as he fell to the floor in a bleeding heap, while the banshee returned calmly to her chair. The princess could do nothing but walk towards the now open door, the blood of her lover on her hands. Free from love, she staggered into the last room.

Very large and dimly lit with sunlight streaming in through tinted glass windows, the room housed an open coffin at the opposite end. A voice spoke to her as she reached the empty coffin. It was strangely familiar as it was her own. It spoke from within her heart and mind. "There is an inherent acknowledgement of sorrow in experiencing of joy. So, true freedom from sorrow and pain, which means freedom also from the knowledge of its existence, is freedom from joy itself. In fact, freedom in its purest form is freedom from emotion. It is freedom from the 'self'. You must lose everything to be free.

In the final stage of your quest for freedom, you must lose yourself." In a trance (marked by certainty, but lacking cognition) the princess stepped into the coffin, lay down, and closed her eyes. She wondered, 'Is freedom what I wanted?' she then took her last breath, and was free.

Bryan Raphael Anthony
(1ST Year, English Honours)

NARCISSUS WEPT

Don Corleone jumped from his chair,
He heard things he couldn't bear.

“Get Out! I disown you as my son,
Get out of my sight, before I kill you with my gun.
How dare you betray the Corleone Family?
Just go away, you are prolonging my agony!”

Michael threw the wine glass he held,
Raised his voice, at his father he yelled.
“Tell me, what mistake did I make?
If wrong, bury my body near the lake.”
Furious by his words, the Don called his men,
Michael was concerned, surrounded by ten.

“Please Michael, stop acting like a saint.
If I announce your act, the world would faint.
You betrayed your brother and let him die,
Yet you look at me straight in the eye?
Run away, this is my last warning,
Or else, your body will be lifeless by morning.

I curse you, may you die in the city drains,
You won't get a job, even if Satan reigns.”
And so Michael got up, and left his only home,
He would live and die,
in the streets he would now roam.
Threw his father's money in the city bin,
Michael now sat in the corner of an Inn.

Thirsty and hungry, not a penny in the pocket,
He prayed to God, holding his mother's locket.
A shadow suddenly appeared in front of him,
The man wore black, was tall and slim.
He took out bunch of money, and kept it on the table,
Seeing this, Michael thought he was amidst a fable.

The man said in an authoritative tone,
“Signor Michael, you can inherit a Throne.
Just assassinate a person for me,
And you shall be Don of Sicily.”

And hearing this, Michael set out on his mission,
Unaware of the stranger's vicious vision.

Creeping behind the thorny trees,
Michael was camouflaged by oily grease'
Lay still waiting for his prey,
Till he heard a car a few yards away.
Michael drew his gun,
The target now had nowhere to run.

Michael shot the driver twice in the head,
The car lay still with the driver dead.
Jumped towards the car, opened its door,
The man was hiding on the carpeted floor.
Shot the man six times in the back,
The man's shirt became red, then black.

The man was old and now lay dead,
To see his face, Michael turned his head.
As he saw the face, Michael got a shock,
Life hit him hard in the chest, like a rock.
A son now held dead father's hand,
And his blood drenched the Sicilian land.

Michael held his father and constantly cried,
For his father, the Don of Sicily had died.

Next morning, two Mafiosi walked down the road,
Having fun for they were both bored.
Came across a body hanging from the tree,
They bowed before the corpse of Michael Corleone.
This was how blood had consumed itself,
First a brother, then the father and finally himself.

This was the end of the Glory of the Corleone Family.
The Greatest Crime Family of entire Sicily.

- Bryan Raphael Anthony
(1ST Year, English Honours)

WAITING

When the moon shines at midnight,
    When all sleep with their blankets tight,
When the stars light up the whole sky,
    When like angels, dreams fly,
I only wish to have you by my side
    And my feelings, I can no longer hide
Because you are the only star in my sky,
    But alas! You waved me goodbye.

When the sun smiles in the morning so brightly,
    When everyone wakes up to the day so happily,
When flowers are courted by chirping birds,
    When the air buzzes with sweet and sad words
I just long for those eyes so calm and wide,
    My feelings, I can no more hide
Because you are the only sun in my sky,
    But alas! You did bid me goodbye.

It seems to be a thousand long years,
    And I am still the one hiding my tears,
Wearing a smile over my pain,
    Thirsty like a draught, longing for rain.

-Tejwant Singh
English (Hons) II Year

WE ARE NOT ALONE

Ok. So the topic is "We are not alone". It can have many interpretations some deeper, some not of so much depth, some exaggerated, some showing mere presence of the very sentence. Here is how I interpret it, how I perceive it.

Here, I am not going to talk not just about unity but also about suffering which we can overcome by unity. So, here I go. I am a girl and being a girl is a damn tough task. It's not just a task; it's a heavy responsibility which is loaded on every girl's shoulders as soon as she is born. I am not alone who has to go through regular harassment and teasing in private as well as public places. Earlier, I used to think that I was the only one who went through so much and still stood strong to again go out of the house, to school and then to college. But when I started going to college I realised that every girl coming to college has to go through the same shit; I mean the teasing and much more. I thought that in trying to be independent, every city girl has to go through difficulties. As my knowledge, or I should rather say, knowledge about suffering grew I realised that every girl has to bear

harassment and teasing is a which we have not or fight we have to bear burning murder or, in the very least, we do not fight back we are taken for a girl is chaste, desperate men race to called a 'slut' by the same men who cares what a girl goes through, and why concern, he is living his life happily. thinking took a turn. I saw people in rage, for the culprits and together praying for

this. However, bearing punishment for a crime committed. If we answer back faces after acid attacks, rape, get taped and blackmailed. If we granted and keep suffering anyway. If devour her and if she is not then she is rape her. I always thought that nobody would anyone bother? It's not his After the Nirbhaya gang rape case, my fighting for truth, demanding punishment

Nirbhaya's good health. This was the day I realised that people do care about girls. They feel the pain and want to help too. That was the day I realised that I am not alone, we are not alone. We find it difficult to take help from anyone out of embarrassment or think that nobody cares; but the truth is that we just need to be bold and stand united in front of the culprits with the help of our friends, brothers, fathers, sisters, mothers, etc. Because, everyone understands our pain, probably because their sisters and daughters go through the same feelings, the moment they step out of their houses. We should not hesitate; we can talk to them and ask for help. If not family or friends, we do have certain organisations that definitely provide help. So girls, we are not alone; we just need to step out of our self-built cocoons and feel free like a butterfly.

-Prakriti Madan
English (Hons) II Year

WE ARE NOT MORDERN, BUT RATHER, ENSLAVED BY WESTERNISATION

India is a secular country with diverse cultures. Here, people belonging to different religions or culture reflect their shades in distinct manners but are still united. The enthusiasm of natives to adopt traditions of different cultures has made them modern, as they think. But the reality is way different. The modernity which we talk about is not the freedom of ideas only but a vicious circle which negates our own spirits, belief and, moreover, our identity. Let's begin with the language we speak today and the language which belongs to us. Language has always been an influential factor in history. And, if one traces the history of India, one gets to know that language has been used to subjugate us all. English was taught in schools. Why? Because ideological influence was much more effective than physical influence, and it still is. And now when one looks at the present day scenario of Indians, one must acquire a good command not in Hindi, the mother tongue, but in English. Those having fluency in English are regarded as classy and those who just can't have this perfection are regarded as 'Ganwaars'. This is one point of view which is agreed upon and accepted by more than 78 per cent of the youth. Apart from this, Hindi is an optional subject in our schools but English is mandatory. Apart from the status factor, English has become the desirable medium for official communication. Those well-versed in the language feel more comfortable in urban office spaces; others are relegated to the category of 'ganwaars'. Is it the command over one language which

makes one modern or is it one's capability to accept diverse people with their respective languages? The question remains starkly ignored. Once you enter the so called modern atmosphere of the college, you yourself can notice that 'Aur Bhai' has now been replaced by 'Yo bro'. People are not at all interested in knowing 'Kya haal hai Tumhara ?' but they would rather ask 'what's up'—no, actually, 'ssup?'

And now, let's just talk about traditions, cultures and festivals. A few days back, I asked one of my schoolmate if he knew all the three national festivals. He said 'Diwali hai ek toh, Independence Day ho gya tera, or teesra yaad nahi aa rha'. And, also, I asked him why do we celebrate Diwali? He simply replied, 'Arey Ramji apni girlfriend ko lekar aae they—but they soon broke up. That is why we burn crackers'. Such horrible replies are what the present generation is up with, not only because of the changing cultures and lack of knowledge but also because they simply have no interest in festivals and cultural values of their own religion. We don't celebrate festivals like Independence Day, Dussera and other festivals but we prefer to enjoy Valentines' Day, Christmas and New Year with great animal spirits. Also, festive days are more into show offs than lively and hearty smiles. It's like one of my acquaintance says, 'Diwali ki din lord Ganesha ka Idol ghar may aae na aae but Valentines' Day per girlfriend ko kuch gift karna hai.' Our own Indian festivals are now like lost spring under the influence of western culture.

I Let's drag the ethnic Indian dresses into the scenario. Women these days love to wear daisy dukes and crop tops rather than traditional salwaar kameez. Well, I too don't like salwaar and such stuff. But I believe that exposure of your body is not a necessary symbol of modernity. I have seen many of the girls in my own college wearing ethnic clothes but I don't understand the theory behind other girls calling them 'Behen Ji!' Moving forward I have heard people stating that 'ladkiyaan aise kapde pehen kar bahar ae toh aise hi hoga (rape)'. But actually such dumbsters just don't realize that most of the cases of sexual assault take place in villages and not in urban areas (in comparison).

I would now, like to conclude that speaking a foreign language or wearing ethnic and alien dresses or adopting western culture doesn't make anyone modern. Yes, changes are must and should be accepted as the time passes but one must not forget the roots of oneself. When the Britishers came to India and started to rule,

English was one of the foremost features for bending us. And now look what the generation has done! We are enslaved by westernization for the second time, not by outsiders but by our own illusory reality, and this is what they wanted us to be like. Modernity is not about how do you look like and what do wear but rather a state of mind which is achieved only when one starts to think broadly, when one tries to live for oneself and when one accepts that the 'imperfect' is the new modern. Those who try to impress the crowd spread their wings only among that particular handful of people. When you impress yourself if you will achieve self-realization and that is what makes you modern. But, as I said earlier, reality is far behind; we are not modern but rather enslaved by westernization'

-Pavneet
English (Hons) II Year

WHY IT RAINS

The cruel vent through eyes,
Hiding sensitive cries,
Lord joins the feminine,
By pouring hue and sighs,
For
There must be some soul passing
Though a rough sore
Followed by some age;
Later by console.

There lies in the midst,
Act of flowing drops.
To accompany the tragedy hard,
To give hope after dejection
She embraces Lord's gift
And gives a vent with rain,
What then is left,
Is definitely not pain.
I herby thank lord,
For his amazing grace!
What I am singing now
Is just Rain, Rain, Rain!

-Rishabh Patiyal
History (Hons) II Year

PORTRAYAL OF WOMEN ON TELEVISION

The other day when I was rubbing beauty soap during the everyday ritual of bathing I heard a girl crying. After a little while I realised it is a daily soap playing on my television set. I hurried my bathing process so as to see what the catch was. I sat for five minutes before the TV and soon realised that the girl whom I had heard crying was the protagonist of the show and she was crying because her third husband has thrown her out of his house for the fifth time as she didn't put ginger in his tea.

This provoked me to think of the portrayal of women in the entertainment industry. In these decade-long daily soaps women are shown as an entity with no aspirations, dreams or passions of her own. She lives, sacrifices and subsequently dies for her family. A very less number of women are depicted as working and generally their work outside the domain of house creates a rumpus in her personal life.

A few months before some Pakistani Shows were being on telecast Zindagi, a channel of the Zee Network. The show came with a wave of fresh air but soon the air got stale. These shows though stirred Indian hearts but when a dip is taken in the shows there is noose of patriarchal norms tightening around the neck of women.

In Indian shows as well as in the shows from Pakistan women are portrayed as rather subjugated beings clad in culture and traditions from head to toe or they are shown as wicked who manipulate men for their advantage.

Even the reality shows project women as glamour dolls with zero brains. With all this 24X7 on TV we cannot speak of women empowerment. What kind of results do we expect when the projection is misleading?

It is certainly, a duty of the entertainment industry to project what is right. We don't demand them to speak highly of women but at least their image should not be rummaged.

-Pallavi Bharadwaj
English (Hons) II Year

THIS GENERATION AND ITS EFFICIENCY

In the race of life people seem to find it difficult to find time for getting married and rather prefer live-in relationships. A sort of survey was conducted among 73 people (between the age group of 18 to 55 years). A few general questions were asked regarding the importance of money, marriage and religion. When asked about marriage 51 out of 73 believed that some two or three decades before love-marriage was hardly accepted but now, they favoured love marriages over the arranged ones. Shivani, a 39 years old woman said, "Marriage was a dutiful act which has now turned into a playful act. None seems serious and responsible these days." While Mr. Rajinder believes, "Today's generation is at an advanced level. They understand much better than others where their happiness actually lies." Simar, an eighteen years old mali, thinks, "Why is it necessary to stick to one human being for the rest of your life? Commitment ruins a relationship and it should be on and off and not constant." There were times when women were regarded as mere household objects, but now, equal status has, if only in rhetoric, been given to all. Over centuries, the nature of society has undergone continuous transformation. Public morality has changed, and, along with that, rationality has increasingly become the guiding principle for societies. With every generation, the degree of efficiency has increased.

People, these days, have started to rank material wellbeing as their topmost priority—over religion and caste. Harsheen Bawa, a 29 years old woman, says, "Religion should not be neglected but money must be valued much more than it." She adds, "My daughter is in the fourth standard. Apart from having her personal iPad and her personal room, she demands Rs. 120 when she wants to buy a notebook, though she doesn't know the value yet. She demands matching shoes and watches with her clothes." Well, religion and caste are still immensely important as those who betray their communities are often severely punished. Recently, a DU student was choked to death by her own parents as she had married a person from a different caste against their will. In an era, where people look around for their own conveniences, there also exist such pathetic people who cannot let their children lead a happy life and rather slaughter them in the name of honour. A huge proportion of the population of our country must understand that religion, caste and social-hierarchies were designed by a section of the human population in their own interests and are not God-given. These orders and dictums can well be challenged with reason and defied with conviction for the sake of progress and liberty. This generation, like the ones before it, must also contribute in the historical process of shedding regressive moral baggage and strive towards a more liberal society free from the clutches of moral policing.

-Pavneet
English (Hons) II Year

GYANODAYA V

DHAROHAR- THE JOURNEY OF NORTH-EAST

(18th Dec. to 29th Dec.2014)

Gyanodaya-V “enlightenment of knowledge” the glory of North East is a journey of great significance. Once again as predicted it proved to be a perfect platform to build up strong relations, sharing ideas to explain the greatness of glory of India and wonders and richness of North East. No doubt it is an endless journey of cherished memories full with enriched experiences, innovative ideas and successful in generating enthusiasm among Delhi University students.

Gyanodaya-V was flagged off for Guwahati by honorable Vice- Chancellor of Delhi University Prof. Dinesh Singh; Minister of Sports Mr. Sarvananda Sonowal and Minister of Home affairs Mr. Kiren Rijiju.

The first day of our Gyanodaya-V trip to Assam started with the auspicious day with our visit to Assam's famous **Kamakhya temple**, situated at the top of the Nilachal hills. According to the Hindu mythology, it was believed that a parts of goddess sati's body fall in Kamakhya so it is famous as one of the strongest spiritual places of India. The goddess sati mata worshipped by devotees by offering Buffalo, Goats and Pigeons.

The same day in the afternoon, we visited **Iskcon temple** which signifies the importance of Lord Krishna; in the evening we visited **Regional Science Centre** situated at Khanapara. The Museum, here, consisted of Aquarium, Bio labs, Chemistry labs , Medical plants , Pre-historic museum ,Ancient art etc. It was amazing to see and read about various endangered species of medieval times.

The most fascinating part of second day Trip was the visit to **Umananda temple** situated at Umananda Island on river Brahmaputra, We took the ferry to offer our prayers in this famous Temple which preserves the history of Lord Shiva and goddess Parvati and felt blessed.. The ambience was very spiritual with the priest chanted the mantras of Hindu mythology. On our way back in the evening, we had beautiful treat to eyes while visualizing the vastness of **Brahmaputra River**.

Third day we started our journey with the main destination of our project i.e. **Saulkuchi** the silk village of Assam also known as **Manchester of Assam**. This is an ancient craft village which mainly focuses on producing three types of silk Muga, Eri and Paat. We had interesting interaction with local people, weavers, manufacturers and retailers which opened up new horizons of research and new facts. We came to know about their lifestyles, livelihood and their involvement in the handloom sector. We also got life time opportunity to visit the areas where **Eri Cocoon** kept in the cottages and got to see the process of silk making. We also visited **Saulkuchi Institute of Fashion Technology (SIFT)** which preserved the samples of different types of silk under one roof.

Our next destination on the same day evening was **Barpeta- Satra**. Satras were basically the Vaishnavite monasteries. It was founded by the disciple of Shankardeva i.e, Saint Madhavdeva. At the Satra, we got to see how in ancient times Vaishnavite Saints spread in this region through dance, drama, sermons and preachings.

Finally, next early morning, we departed from Guwahati to proceed for **Tezpur**. Scenic beauty of Himalayans hills was very mesmerizing. Tezpur being the culture town of Assam full with Indian heritage we got to visit famous **Agnigarh** and **Chitralekha park**. Agnigarh was basically the kingdom of King Banasur who was a devotee of lord Shiva. This place mainly symbolized the battle between **Hari** (Vishnu) and **Hara** (Shiva) .After that, we visited **Chitralekha Udyaan** which had beautiful rock sculptures in a tribute to Chitralekha ;a. mythological character.

For next day our diary was booked for exciting Jungle Safari; we visited world famous **Kaziranga**, the largest National Park of Assam preserving wild lives which is specifically famous for one-horned Rhinoceros. We entered **Bagori range** in a jeep with a high security. During Safari, we had seen many rhinos, wild Buffalos, Elephants and some rare reptile species.

We came back to our beautiful Resort “**Green Village Resort**” in late evening after exciting visit from Kaziranga .Here, we celebrated **Christmas party**; got to see colorful **Bihu dance** (Assam's famous folk dance) and got gala opportunity to learn and dance with the Bihu artists. Due to Assam Band on 26th December,it was decided to reach back to Guwahati by night journey instead of staying in the Resort.

On the last day in Guwahati; we were overwhelmed with the invitation of Cultural Evening and Dinner by Governor at**Raj Bhawan** . Raj Bhawan , place of cultural heritage where Governor P.B.Acharya and the first lady gave us a warm welcome. Many students, Mentors & esteemed guests dressed up in traditional **Chadar-Mekhala**, Muga and Paat silk sarees, one of the. Student of our team, Aashna Gangwani, got the opportunity to share her experiences of memorable Gyanodaya journey on the stage which was well appreciated. Performances (Sali dance, Bihu dance, Bhortal dance & Goalporia songs, Borgeet,) of various Artists of Assam's culture were mesmerizing. After this Cultural evening, we got to taste lavish food of Assam and also interacted with the Governor, his associates and fellow beings.

With heavy heart we said good bye to Guwahati on 27th December Morning and our Gyanodya train was flagged off by honorable Prof. Dinesh Singh's wife through telephonic call from Delhi.

Cleanliness was the main concern in the minds of authorities and students of during the whole Gyanodaya journey.

In Gyanodaya 'V' Train, we were lucky to experience historic and unique moment of classroom teaching on wheels equipped with Projector. In this classroom we had opportunity to interact with other students who travelled other parts of North East during Antardhwani.

With unforgettable sweet memories of Gyanodya's and with determination to win Award during Antardhwani, we returned back home to recharge ourselves to finalize our research Project and documentary on beautiful Assam.

Project :Reeling The Production Cycle of Handloom Industry in Assam : Issues & Challenges

Dr. Gurdeep Kaur/Mentor
Associate Professor
Sri Guru Nanak Dev Khalsa College,
Dev Nagar,University of Delhi
Mobile :9811317078

A STORY TRIBUTE TO THOSE WHO FELL IN PARIS

The beautiful and the well visited city of Paris also accredited as the 'fashion capital' of the world, suffered three days of blood-shed, brutality and terrorism. The city was left completely shut for about a week leaving 20 people, including three gun men, dead.

The French magazine Charlie Hebdo fell prey to an in-human attack on 7th January, 2015, that left 11 of its employees dead and 12 injured. It was followed by an attack on a local supermarket two days later on 9th January by an armed individual who murdered four Jewish hostages in an attempt to demand immunity for the Charlie Hebdo attackers. The series of violence began as an Islamic reaction to the allegedly obscene cartoons of the Prophet published by the satirical magazine. It became apparent that Charlie Hebdo's humour was not making some people laugh.

The city replied to this horrible event in a unique manner. There's always a before and an after. Terrorism tried to create splits, but it did not win. Terrorism was denied and countered in a sporty way. Paris Saint-Germain is the local football club. It is considered one of the best football clubs in Europe and the world. In the France Ligue 1 action on 18th January, 2015, P.S.G played their very first match after the terrorist attacks that the city had suffered last weekend. P.S.G. had to face a very strong Evian side that was coming on the back of a hot win-streak. But Paris Saint-Germain needed a win that would prove that the city of Paris has not given up, a win that would be a win not just over Evian, but terrorism too. The match took place in the prized Parc des Princes literally meaning the Park of the Princes stadium which is home to Paris Saint-Germain.

As the event unfolded, all the players from both teams including the staff and the managers and the entire crowd of 48,712 observed a minute's silence as a

tribute to those who had fallen prey to the attacks. This heart-touching silence of a minute was followed up by roars and applause. The players wore black arm-bands to mourn the deaths of the unlucky few who had been murdered by the terrorists. Paris Saint-Germain wasn't to be denied this time. The emotional 90 minutes ended up in a win for P.S.G. The Paris club came on top as 4-2 winners over Evian as Javier Pastore and Edinson Cavani scored the winning goals for the capital club. The night was a tribute to those who fell to an act of utmost cowardice. It was a sign that the city would rise and fight terrorism and never back down. It was a reminder of how a simple game can unite an entire city and pull it out of the carriage of grief and despair.

Not only footballers, but also other sports persons had come out in support of Charlie Hebdo. French basket ball player Kevin Sepaphin who plays for the Washington Wizards, wore a "Je suis Charlie" T-shirt in a game against the Chicago Bulls. The 'Je suis Charlie' message was also seen at FIS Nordic Combined Skiing world cup. French footballers around the world paid tribute with black armbands, notably Mamadou Sakho of Liverpool. Bafetimbi Gomis, the French striker, raised the French national flag after he scored for his team Swansea City. Players from Toulon and racing Metro wore T-shirts displaying "Nous Sommes Tous Charlie" (we are all Charlie). Reims supporter come out to the stands with black flags in their match against Saint-Etienne. Spanish club Real Madrid observed a minute's silence before their game against Espanyol.

The world witnessed how an act of violence and hatred was countered by peace and unforeseen unity among the liberal peoples of the entire world.

-Akshay Sharma
English (Hons) II Year

AGGRESSION UNCHALLENGED IS AGGRESSION UNLEASHED

Aggression is rooted in the latent anger, violence and confrontational tendencies of the human mind. It arises due to frustration and a series of emotions building up in the mind resulting in hostile and destructive actions. In this present scenario, the most common and talked about issue is the rapid increase of aggression among the young people of this generation. This young generation seems always ready to fight everyone be it their parents, friends or relatives who are like the supporting pillars of their lives or be it random strangers. The looming question is: why? It seems to be because of our state of mind and thinking processes. In this fast-paced and hi-tech world, we want everything quickly and readily presented to us. We lack patience and do not want to feel the pleasure of owning the things. If we do not get what we want, we immediately lose our inner peace and become hostile and aggressive to everyone around. We, 'the youth' of this country, always carry our egos, arrogance and pride ready for others and have clinically forgotten the necessity to listen to others. We want to satisfy our needs irrespective of the consequences we, or the others, may have to face for our actions.

But it's time we begin to understand that aggression destroys us completely from inside and makes us totally hollow. Consequently, we are made to lead even more frustrated and monotonous lives. We must learn to gulp the bitter sip of anger for a few seconds in our moments of aggression. It is only a matter of seconds, may be minutes, after which things gradually seem alright and we realize that we have escaped a crisis. Staying calm and composed with a very easy-going attitude seems to be the best prescription for our generation to achieve a healthy mind and a calm soul. And yes, if one is aggressive by nature, one should try and give that latent aggression the right shape and direction in order to benefit oneself. We can translate our frustrations and anger into determination and dedication towards achieving our goals. That will make ours aggression meaningful, our lives successful and, consequently, our parents happy and proud. We may conclude that if we keep our minds cool and not get aggressive in the face of the perpetual struggle that life is, half the battle is won because everyone admires love, peace and affection and detest hatred, violence and harm.

-Gagandeep Singh Sahni
English (Hons) II Year

ARE WE THE MOST STRESSED OUT GENERATION?

We the youth, the generation of the 21st century seem to be the most exposed of generationsthe generation having access to most of the opportunities.

This is a generation crowded with a paradox of choices. We have an instant access to everything and while this may be beneficial in some ways, it may also act, in other ways, negatively on the growth of our minds.

Between the BuzzFeed articles, Facebook uploads, Instagram filters, Starbucks orders and job searches, the day for the youth of this generation begins even before breakfast. The information age is leading to the making of a tech-savvy and street-smart young generation. There is no doubt that the stress levels of this generation are sky high. Today every youth wants to give a perfect professional shape to her/his life. The tech-savvy virtually connected world instills an unforeseen magnitude of competitive zeal amongst them. Here, every guy or girl can be seen running after making her/him-self the most happening and the most popular person the virtual space, in this matter, seems to have precedence over the real world amongst her/his peers.

From being popular to becoming an intellectual they go through a lot. They become susceptible to the stereotypes of a perfect life relentlessly promoted by social media. A person's social worth has become directly proportional to the number of likes her/his pictures or status updates gather on Facebook. Consequently, jealousy, demoralization and

depression become rampant among the less popular. It has become easier for to follow the whereabouts of any and every person around without actually interacting with and without, in most cases, the knowledge of the person concerned. Showing off to the world has come to top the list of this generation's priorities.

Another reason for stress is the unavoidable competition in which we are forced by default. In this world where each individual faces neck to neck competition, survival has become difficult. From kindergarten till retirement, competition lies everywhere. The pressure is exerted to such an extent that the ability to control our own worlds is lowered drastically. The level of anxiety amongst the youth is high. Anxiety did exist before, but the previous generations coped with it by social and familial interactions. Today's generation prefers social media over actual social interaction. Technology acts as a web for this generation a web that has captured it like a fly. Trust and loyalty have been eradicated amongst this generation. Growing up in an atmosphere of distrust tends to make the youth of this generation more demanding. The generation seems to be more stressed than any of its predecessors, and, with everything in a constant state of flux, I feel that the stress levels of the future generations will be even more acute and hence, socially devastating.

-Trisha Mukesh Bhawnani
English (hons) I Year

BIDAI

Bidai is a word that I could never understand. When I was a child I used to play with gudda-guddi (a pair of dolls) and marry them. At the end of the game a bride ceremony had to be organized for my guddia. That time it was just a mere game for me. Whenever I wanted to ask my mother the actual meaning of this word, 'bidai', she always replied in an uninteresting tone, "Abhi tu chhoti hai, jab badhi ho jayegi samajh jayegi" (you are an amateur right now, when you grow up you would understand the meaning yourself). Things remained same for sometime. Whenever I watched a scene of bidai in any of the movies, the same curiosity was aroused with the same range of questions getting the usual indifferent answer. Later on, whenever I encountered an event of bidai in my school-books I asked the same question to my teacher, which she also avoided repeating my mother's reply. It seemed to me then that they had the same mother, that my teacher was actually my aunt lost sometime from the family in her childhood, probably, in one of the grand fairs where so many children are lost.

I had to wait really long to find out a simple answer to all my questions. Incidentally, attending weddings made me realize how a huge celebration along with band-baaja and buffet could die in mere seconds during the bidai ceremony. The bride, accompanied by some of her relatives, heads towards her doli (decorated cars) and the bridegroom takes her away. The question is why this joyous occasion turns into melancholic sighs. And my mind was disturbed by a new question: why is it that the bride and her

relatives did all the weeping and the groom and his family got to advertise their impatience and busy schedules?

Since I have turned 18, I started to wonder how much older I would have to grow to get a perfect answer to my childhood question. Suddenly, an idea struck my mind: why not try and find out with the help of google baba? I tried to look for an exact meaning of the term that has been bothering me for years after I got to know that the term bidai meant farewell. Indian culture and scriptures mention the term and elaborate that it can be used for the event where the bride leaves behind her parents and home in order to adopt a new life with her groom. But it was very disheartening to know that a girl is abandoned by her parents after this ceremony just to encourage her to accept her groom's home as her own as if the home she had left behind was no longer her own. Here, some more questions started troubling me. For instance, why couldn't a girl stay back and live with her parents at times she really wants to?

As of now, after all these years, what I personally came to know is that bidai is definitely not just a simple game. It is a far more complex term than I could ever imagine. It is that tradition which forces the bride to move away from her own home to another, where one of them is known as her *Mayeka* (Parental house) and the other one eventually becomes her *Sasural* (In Law's residence). Now, the question remains, where does the girl really belong?

The more I try to simplify the term the more I get

confused. It seems to be difficult to understand that why would a girl have to leave behind everything that she owned. What is the use such traditions? Why has a girl to go away from her parental home to some other place where she does not even get a bed of her own she takes from her home itself? Did the groom use to sleep on the floor or with his mother till his marriage? What comes to my mind immediately is how the parents of this girl can ever imagine their daughter to be happy in such a situation. I have heard many cases where the brides were killed just because of some dowry issues. How can parents even dare send their girls to such homes with such peoples who are nothing more than potential greedy murderers who value the lives of women lesser than money. If trading of a woman's body has been declared a crime by the government, why aren't marriage and bidai

considered the same? Isn't dowry akin to male prostitution and that too with unforeseen profits where the man eats his cake and gets to keep it too? The bride's family contributes in this evil business with absurd hopes of buying their unfortunate daughters, or rather, their own unfortunate selves some non-existent happiness. The meaning of the word that has bothered me since childhood seems clear now. But I still cannot understand the practice that the word entails. How long should we continue to obey this absurd tradition? And why?

If any of you have answers of my questions please do send me on my email Id:

tyagi.skashi1996@gmail.com

Sakshi Tyagi
Hindi Journalism II Year

MY BUTTERFLY HAUS

Charm is deceitful and beauty is vain, but a woman who fears the lord, shall be praised. Well, it is about her. She is special, amazing, flawless, a mystique beauty in her own self. People may come and go, days and nights will pass by, but her beauty, her smile, her essence, her presence, everything about her would just leave me clueless about my presence because when I am with her I am not me I am all hers. I might win a million smiles but the most charismatic feeling comes when I could just be the reason for her smile. My world turns upside down when something is wrong with her. She is so tough but her heart is so tender. Her voice is so melodious. She is a woman, she is life. If people asked me to describe her beauty I would take ages to describe it. I will start from her eyes, that glare, sparkle, they are mysterious too but when she smiles through them it just like a free fall. When I talk about her hands they aren't strong they are as soft as rose petals. There is more about her that will take long for you to read and for me to write. My words are too less to define her beauty, she is divine, full of happiness. When I am with her I have no regrets, no sadness. For me women are angles, she is a prized possession. It is not her hair or beauty but her modesty which makes her beautiful.

Yashica
English (Hons) I Year

CHILD LABOUR IN INDIA

Child labour is a human right issue for the whole world. It is a serious problem. Many children under the age of 14 work in carpet making factories, glass blowing units and make fire-works with their little hands. According to statistics given by the Indian government, there are one million child labours in India while unofficial sources claim that it could well be around 50 million.

The Indian Government has taken some steps to eradicate the problem of child labour in recent years by invoking a law that makes the employment of children below 14 illegal except in family owned enterprises. However, this law is rarely adhered to due to practical difficulties. Factories usually find loop holes and circumvent the laws by declaring the child labours as distant family members. Moreover, the problem is amplified by the general apathy of the political class and the law enforcement agencies of the country. Child labour is a conspicuous problem in India. Its prevalence is evident in children-participation rate in work, which is more than that of other developing countries. Extensive poverty is the central reason for child labour in India.

-Rishabh Patiyal
History (Hons) II Year

CLEAN INDIA

Broom: Oh! My god, I can't believe it. I am in the hands of Narendra Modi. It feels like a new birth. I never knew sweeping can be so much fun. All these years, brooms have been under the dominion of Safai Karamchaaris. But thanks to PM Modi they got the Midas touch of Indian bigwigs ranging from celebs to industrialists, from politicians to sportspersons. And not only the touch but also got snapped with them and got media coverage as well. An once-in-a-lifetime opportunity for a broom. Lucky ones! Swachh Bharat Abhiyan, a non-political movement driven by patriotism, was launched by PM Modi with all zest and zeal with an aim to make India clean by October 2, 2019, Mahatma Gandhi's 150th birth anniversary. A pledge was administered across the country to keep aside two hours every week cleaning the surroundings.

When PM Narendra Modi spoke from the Red Fort about Swachh Bharat Abhiyan and the need for toilets, it resonated with many Indians. At long last, a PM was talking about a real, mundane problem that affects people's everyday lives. The sight of a national leader picking up the broom is empowering but somewhere a doubt lingers in mind: is it a farce, a political tamasha for the camera or a real step towards a real cause with genuine feelings? One arena that remains untouched is that most people paid attention to the cleaning of the visible dirt and filth only taking Gandhi's slogan "Quit India, Clean India" too literally and not emphasizing the need for the cleansing of the conscience. India needs both figurative and literal cleaning today.

So, let us all pick our respective brooms and start sweeping because only in a clean environment a clean mind can flourish.

-Pallavi
BA Hons English II Year

CORRUPTION IN INDIA

Corruption is not a new phenomenon in India. It has been prevalent in society since ancient times. Corruption was present even in the Mauryan, the Mughal and the Sultanate period. When the East India Company took control, corruption reached new heights. Corruption in India has become so common that people now find it impossible to imagine public life without it.

Corruption means perversion of morality, integrity, character or duty out of monetary motives, i.e. bribery, without any regard for honour, ethics and justice. In other words, undue favour for any one for some monetary or other gain is corruption. Simultaneously, depriving the genuinely deserving from their rights or privileges is also a corrupt practice, and so is shrinking from one's duty. Besides, theft and wastage of public property constitute varieties of corruption, Dishonesty, exploitation, malpractices, scams and scandals are various manifestations of corruption.

Corruption is not uniquely an Indian phenomenon. It is witnessed all over the world in the developing as well as the developed countries. It has spread its tentacles in every sphere of life, namely, business administration, politics, officialdom, and services. In fact, there is hardly any sector which can be characterised for not being infected with the vices of corruption. Corruption is rampant in every section of society notwithstanding the social status attached to it. Nobody can be considered free from corruption.

To root out the evil of corruption from society, we need to make a comprehensive code of conduct for politicians, legislatures and bureaucrats. Such codes should be strictly enforced. Judiciary should be given more independence and initiatives on issues related to corruption should be given precedence. Special courts should be set up to take up such issues and speedy trial is to be promoted. The law and order machinery should be allowed to work without political interference. NGO's and media should come forward to create awareness against corruption in society and educate people to combat this evil. Only then we will be able to save our system from collapsing completely.

-Amanpreet Singh
English (hons) Ii Year

DIVORCED FAMILY

Marriages are made in heaven but broken on earth. Rapid urbanization and awareness of various rights are now instigating the divorce rate to shoot up. A survey states that over the past four years the divorce rates in India has almost doubled turning marriages into breakups. Surely, such breakups leave the couples disheartened. The most difficult part of a divorce becomes the legal web since Indian Judiciary usually leaves a few options in matrimonial disputes. Judicial system brings out the wretched being residing within the man and the woman and makes them the worse of enemies putting false blames on each other. In such cases, the once lovely wife becomes, the morally incorrect and licentious woman and the once adorable husband becomes, the abusive, man-handler.

It takes forever to get the judgement unless one party can bring the other side to the bargaining table. Thus, people use the product of their own marriage i.e. their children as tool to make the separation process hassle free. Children are the only ones who witness the parents' journey from the union to the breakup. That is why they are the ones most affected by the separation.

Children pay for the sins of their parents. First they deal with the trauma of breaking up. Although, court generally keeps the interest of the child in mind yet innocent children are reduced to mere pawns on a court table. There are unlimited lies and illogical explanations put in front of them. Next stage is of acting normal while your 'normality' has long been devastated. And a temporary full stop to their questions is: "You shall understand when you will grow up."

-Pallavi
English (Hons) II Year

HOLIDAY

Holiday! Holiday!

Oh! Holiday!

Please come on every day.

You are the best,

No study, no test, only rest

My love is true,

Only for you.

Holiday! Holiday!

oh! Holiday!

Please come every day.

-Rishabh Patiyal
History (Hons) II Year

DUAL EDUCATION AND ITS REPERCUSSIONS ON THE MASSES

A spectre is haunting young India the spectre of competition. It has become a cause of conflict among all the different classes in society (especially within the middle classes). For middle class youth for whom access to good education and then jobs is often the only avenue to sustain, if not improve, their life-style and respectability, being left behind in the cut-throat competition is hugely demoralizing. This is more so due to the popular perception that those who fail to perform are either undeserving or lazy. In reality, the limitations of the individuals slaving away to crack entrance exams or grilling interviews are so much the causes of failure as are lack of adequate opportunities and the consequent stiff competition. In this rush for limited seats and opportunities, those who lag behind the most are, of course, the youth of the working classes. But before proceeding, let us first deal with the term 'competition', which in the context of dual education seems nothing but contradictory, if not a facade.

Generally, a competition indicates the drawing of a starting line at which contenders are equally positioned for a contest. But when it comes to completion in education in our society, its contradictory character becomes evident in the sense that competition, here, is neither among equals nor there exists a common starting line. But to better understand the contradiction characterizing competition in education, it is necessary to briefly discuss the outline of the current education system. A short investigation into our schooling system will help us understand the above problem as well as its repercussions on a particular class which is numerically the largest in our country and many others the working class. And yet, before proceeding to deal with our schooling system, it may be worthwhile for the investigation to make note of the outline of our societal structure.

We are familiar with the fact that we are part of a class divided society. Broadly speaking, on the top of the socio-economic ladder are the capitalists (who can also be understood as parasites) who profit from the labour of the working classes. Below this economically and politically powerful propertied class lie the middle classes the most militant adherents of the competitive ethic. And at the very bottom we have the working class which hardly has the resources to educate its children at par with the other classes. Many families from the working class often live in such dire conditions that they fail to provide even primary education for their children: even if primary education is free in government schools, mere physical sustenance to access the service however dire becomes a challenge for these families. Sometimes, mostly in cases of girls, redundant social vices also add up to the economic problems in barring basic education.

Corresponding to this sharp class division in our society, we see a hierarchical or dual education system prevailing. In India, there are two types of schooling systems. On the one hand, we have government schools, and, on the other, private schools. Students coming from vulnerable economic backgrounds generally attain government schools and are often unable to complete their education. These students, in most cases, come from places where the ambience is not conducive for studies. One important reason among others is space constraint: large families of five or six are often forced by economic depravity to be crammed into single rooms. In such spaces, different activities like cooking, cleaning and watching television continue simultaneously with studies.

The situation, for these students, is often no better at their government schools which are mired by apathetic teachers and poor infrastructure. Their schools lack basic

facilities like toilets, clean drinking water, fans, computers, proper furniture and well-stocked libraries. The lack of toilets in girls' school triggers irregular attendance and immense discomfort. The lack of toilet facility became more apparent after the speech of our PM Shri Modi Ji in which he assured that he will provide toilets for every school. It is embarrassing for the country that in the twenty-first century, our leaders beg for votes based on something as essential as toilet facilities. The question, therefore, is whether it is possible for the working class youth to perform well and score good marks under such conditions of neglect and discrimination. The answer is a definite no, for even though there may be some instances of good performers in government schools these represent the exceptions rather than the norm. On the other hand, equipped with all the facilities denied to a government school student, students of prestigious private schools remain on the top with outstanding academic performances. Their performance is of course paid for. In other words affluent middle and upper class youth are buying good marks. After all, their parents, at average, pay anywhere between Rs 10000 and Rs 20000 every month in school fees and extra tuitions so as to ensure that 98% no longer remains a dream but becomes a reality. Such high fees are clearly not paid for a state-board 45%. Evidently, the best education and, consequently, the best opportunities are reserved for those who can pay for it.

Ironically, after passing their twelfth class exams from different schools, both government school students and private school students turn to government colleges for pursuing quality higher education, which is subsidised. The middle class youth who apply for the government colleges and universities and often, naturally, get through ahead of the working class youth, are the same students of private schools who otherwise hated and felt humiliated to turn their faces towards government

schools. To elucidate, let us take the example of our own Delhi University for which both all kinds of students compete. Prominent colleges such as St. Stephen's, SRCC, Hindu, Hansraj or Kirori Mal raise their cuts-off so high that government school students hardly find their place. Even those few who manage to through less sought after colleges do not get the desired course. The majority of the government school students fail to acquire admission in regular undergraduate colleges and are compelled to study through the distance learning mode. For example, this year, 2, 78,000 students applied for admission in DU of which only 54,000 students managed to get through due to unavailability of seats. Many of the rest turned to IGNOU and the Delhi University School of Open Learning (SOL and the likes.

Students who study in the SOL, far from being provided with good education, are not even considered students. They are given far lesser number of lectures which are often taken by under-qualified teachers. The evaluation scene is even murkier. Apart from these, SOL students are denied basic facilities like bus passes and library-access in Colleges which become their respective study-centres. It should be noted that for the 5, 00, 000 odd students of SOL there are only 40, 000 books available in the SOL library. Can we, indeed, call this a competition in the first place? The question of fairness comes later.

On one hand, our PM is talking about skilling India and on the other, this system is providing good education for only a handful. On one side, we are talking about competition, on the other, discrimination starts from the starting line itself. Instead of opening new universities, the opening of new malls on a large scale and the granting of land at subsidised rates to private schools indicate that education is not a matter of concern for the corporate houses that our PM seems to extol.

This is proven by the simple fact that in the last 20 years, no new college has been opened under the Delhi University. This is resulting in continuous increase in cut-off and discontent among the masses. Its direct impact can be seen on the poorer students who are discarded from the realm of good education. These in particular include students who end up studying in DU's distance learning mode. These students, when they move into the job market after graduation, again find themselves competing with regular college students. Here again,

they lose and find themselves concentrated in lower income jobs where their salaries are not enough to provide better (i.e. private) education for their children. The vicious cycle continues with them sending their children to government schools and small rundown private schools. Again history repeats itself. Thus, this education system reproduces inequality again and again.

-Bhim Tiwari
History (Hons) III Year

FOOD FOR THOUGHT

A banal maxim says, "Some people eat to live, others live to eat". In whichever category we may fall, food is certainly an inevitable part of our lives (except for some saints dwelling in the Himalayas). A very basic definition of food is, "any substance that can be metabolised by an animal to give energy and build tissues". But, I think food has it reach beyond this.

First, if food is considered at an individual level then it can be used a parameter to define an individual. One eats what, where, when, why, how and how much can surely give us an insight into one's living pattern. India is a diverse country, and our food proves this fact. Food both unites us as well as diversifies us. Each culture, tradition, custom of ours has a certain food associated with it. Also, there are certain social stigmas attached to food. For instance, rice belongs to Biharis and South Indians; or a person eating with hands is a bumpkin and so on. I personally mark it as a gesture of friendship if somebody shares his or her food with me. Food may also act as weapons for defence. Pepper spray may not be the perfect example but all those hilarious food fights in movies can surely be. Even soldiers on the border share their food across LOC which is a better defence tactic than exchanging bullets. Food can sometimes be gender biased also. Like, salad is to be eaten only by a girl on diet; 'puchkas'/ 'paani pooris'/ 'gol-gappas' are associated with women only. Food can also be politically correct or incorrect. For example, non-vegetarian food can be eaten everyday except on Tuesdays. Also, sometimes there are peculiar lay-prescriptions: chocolates are to be eaten in depression and low BP; 'daliya' and 'khichdi' are meant for sick people; all healthy people can eat oily food and acquire illness later. All in all food runs in our veins, it can make us both fat and slim, it can be terrific as well as terrible at the same time, it can be used to please or tease. There is always food involved in our happiness and mourning. So, let us all eat after its food for thought and thought for food.

-Pallavi Bhardwaj
English (Hons) II Year

EXPERIENCE

The sooner my college days are passing the more I seriously think that these days should never come to an end because these are the precious times which will become the valued memories of tomorrow. I will never forget our first year but, in general, it's a time filled with anticipation, anxiety and wonderful discoveries coupled with awesome friendships. The time or the year of being a fresher will definitely make an impression on others as well as ourselves as we step into the world of higher education.

The first thing which I noticed was the workload. It was heavier and more intense than you had ever experienced before. The major challenges of college work are large volumes of reading and writing with shorter deadlines.

The second thing which I noticed was making a lot of new friends. I have a lot of friends and I believe that college friendships will be among the most satisfying and long-lasting of your life. It's always exciting to discover how wonderfully diverse college relationships can be. I remember the time that I wasted sitting in the canteen laughing out loud on the jokes of friends and whiled my time away.

The rule which I always remember in my mind is that you will also be on your own, your own boss, at least, for a day. You should have to be careful here. Don't go flying off the end off the pier. Enjoy your newfound freedom. Stay up until dawn talking about your ideals and ambitions with your dorm's regular bull session buddies. Remember that with freedom comes responsibility. You should not let things go completely; follow them on your loose ends. Just find your own style and be whatever you are. You don't need to pretend.

The seminars and meetings which inspired us, which forced us to think about our futures is also a recurrent activity in the college where we have a lot of chances to prove our worth. Other events like dance competitions and poster-making also give professional bend to our hobbies. Going to college is as much about finding out who you really are as it's about getting that degree.

-Anjali
English (Hons) II Year

PERFECT FATHER FOR TODAY'S GENERATION

This is the story of an auto driver who came to Mumbai. He was so poor that when he reached Mumbai he had only Rs 100 left in his pocket. He struggled very much in his life and after some years his struggles made him successful. Then he and his wife spent a normal life. He bought a home in Mumbai from his whole life's earned savings. His home was of only two rooms and one small garage.

He had two sons and both were married after sometime, and both had children too. Now, as the family grew big the home became too small for them.

One day when Ganesh (the father) and his wife was away, the sons packed their parents' bags and shifted them to the garage, which had no windows and no bed. They came home and when they saw this they shocked. His wife started weeping, but Ganesh thought of a plan and he decided to give a lesson to his sons. He called one of his friends and told him that he should call Ganesh's home and tell his family that Ganesh had won a trip to Singapore. His friend did exactly as he said and his sons took the tickets from his friend and went to Singapore with their families. Now, only Ganesh and his wife were left in his home.

He sold his house and left Mumbai. He bought a house in Shimla and hired a guard and to earn money, he started a little shop. When his sons returned home they saw that their house was sold and they were shocked. They asked about Ganesh, and found out the truth. Ganesh's friend gave them the address. They reached Shimla and met Ganesh and started weeping and complaining.

Then their father reminded them of the pain they had caused him and said, "Now you have to struggle in your lives. Then, you will know the value of money. You have no homes now like me when I came to Mumbai, but I struggled and got success. Now you will have to do the same".

And he ordered the guard to escort them out of the house. If every father has the courage to do this, then all sons will respect their fathers, if not out of love, but fear.

-Devarshi Kumar
History (Hons) II Year

I LOVE YOU

Once, I told my four years old niece, "I love you". Within few seconds, she replied with anger pouring from her face, "Uncle why are you saying I-love-you to me. Mai to abhi chhoti hun na. Just go and tell I-love-you to didi. She is older than me. Don't you know I-love-you should be said only to the elder one not to me?" After getting this innocent reply from a four years old girl, questions, questions and only questions came to my mind. How did she come to know about this sentence? What does she mean by this? And now, what should I tell her?

Searching answers, I remembered my childhood days when, for the first time, I heard the sentence "I love you" in the 5th or the 6th class. And till the 8th class this was a meaningless sentence for me. But now, in this era of technology, the question is not that how do children know it. Rather, what they make of it should be the question. We agree that technology plays an important role in our life. With the help of technology we are in touch with our friends and much more with outsiders while, at the same time, we are going farther away from our family members. It has also become a fashion or a matter of pride for us. This is the reality of our youth.

Now look towards the children. We can easily foresee a horrible future of them. These days, when TV, mobile phones and computers are easily available in every house, we also let the children use these things in their own way without thinking how technology can affect their minds. What do they learn from TV serials, cartoons, and all such things? Is it not right that a lot of aggression enters their mind through cartoon networks? Parents should also realize that children have immature minds and therefore, ask themselves that how can they possibly know what to believe and what not to. This problem with children gets extended as a problem for teenagers too. Sometimes when parents become possessive towards their children, especially in the case of girls, the gap created by technology between parents and children make children harm themselves. Many cases of attempted suicides stand as examples of such crises.

By saying all these things, I don't mean to say that children should not be allowed to use technology. They definitely should. But it is also the responsibility of the parents to be wisely friendly with them so that they are able to understand their children and spread first-hand awareness.

After thinking so much, still I couldn't find answers to the questions that were raised in my mind after the reply of my four years old niece. And at the same time my niece kissed me on my cheek and ran away I also wanted to catch her and say again, "I Love You". But, I couldn't.

-Bipin Bihari Dubey
Hindi Journalism II Year

BOLLYWOOD IN BULGARIA

Sophia, situated on the 1000 kilometer Sophia plain, is the capital of Bulgaria, sought after by tourists the world over for its pristine beauty and for its fame as one of the oldest cities in Europe. Nestled at the foothills of Vitosha mountain, it is surrounded by the low lying Lyulin and Sredna Gora mountain ranges.

In February-March the city is silent, its streets and houses white, covered in fresh snow. While waiting for someone at the Sophia University, I looked at the majestic building the foundation stone of which was laid in 1920 though the history of the university reaches back to 1888. A few students stood by in the lobby, and the road outside had done with the office rush. It all seemed curious, dream-like, almost surreal! I felt threatened by a strong bout of homesickness and nostalgia, for the comfortable traffic jams at Jhandewalan roundabout and ITO crossing, for the warmth of the fagun breeze back in Delhi, and the never ending chores, domestic and official! Then I heard it, the familiar notes of a Hindi film number that I vaguely associated with the baraat and marriages celebrations back home. Some students were rehearsing for a show. It came more as a comfort than a surprise. There was a lot to follow in the days to come!

One evening, surfing the TV channels, usually in Bulgarian, I stopped in utter amazement. There right before me was an old episode of Balika Badhu, complete with mournful expressions and hapless eyes, reckoning the trajectories of fate, dubbed for the local audience. It felt good though somewhat unreal, the visuals familiar but the audio incomprehensible. I called up a new friend in town who asked me to turn to another channel. This was

more fun. Here the actors were all local citizens but dressed in saris, achkans, finger rings, earrings, bindi, sindoor, the entire paraphernalia, even the expressions seemed authentically Indian. A week later, at a reception at the Indian Embassy to felicitate Bulgarian citizens who had returned from India after attending a technology exchange program, one met Bulgarian girls dressed up in Indian fineries, not forgetting the henna on their hands and rings on the toes. We love your Bollywood films, they smiled, they are so completely entertaining!

The Indology Department at Sophia University is a part of the Centre for Eastern Languages and Cultures. Since 1983 it has been conducting courses at graduation and post graduation levels. There is a Chair for a Visiting Professor of Hindi from India and similarly for a Professor of Bulgarian language at Jamia Millia University in India. Students visit Kendriya Hindi Sansthan, Agra, on scholarships for a one year course under the scheme 'Propagation of Hindi Abroad'. A number of institutes here take active interest in Indian culture, music and art. The country had received Rabindra Nath Tagore in 1926. Sophia University celebrated the 150 birth anniversary of Tagore. Well-known Indian writers are a part of the university curriculum. But beyond the academic campus, the most popular Indian connect continues to be the Hindi cinema!

At the World Hindi Day function on 16 March 2015, within the university auditorium, surrounded by the arcades, balconies, pillars and stairs designed by Henri Breansson in 1907 and later by Yordan Milanov, the students presented an interesting skit, enjoyed immensely

by the audience. It was a spoof but also a celebration of the typical Indian film titled, predictably, A Love Story!

The official from the Indian Embassy who had dropped in to watch the university program, described the geographical and scenic attractions of the country, its rugged beaches, grove forests, large rivers, nature reserves, lakes, mineral springs, the famous Valley of Roses, and other endless sights. The country has a wealth of cultural and traditional treasures to be discovered. Sharing its borders with Romania in the north, Greece and Turkey in the south, and Macedonia and Serbia in the west, the 8 million population is largely peace-loving and friendly.

They have inherited generations of folklore, customs, religious faiths, costumes, traditional music, secrets of herbal remedies, and so on. Ajay Devgun was in town, the official added amusedly, to explore suitable locations for shooting his forthcoming ventures. He had been to the airport the day before to meet the actor, with his children who said 'chalo, ham bhi dekh aate hain!' So the next time you go to see a Devgun movie, he laughed, just watch out, you might end up watching Bulgaria!

-KumkumYadav
Dept. of English

LEADERS FOR TOMORROW

LEADERS FOR TOMORROW is a non-profit Youth Movement for Social Change established mainly in college campuses founded by Mr. Binoy Job while he was teaching in Delhi University to help his students volunteer for Nation Building and train them with adequate Life Skills. It works in the campuses, organizes social development programs and conducts leadership training programs to create true leaders for tomorrow.

Mr Binoy Job was the Director (Media and Communications) in the Prime Minister's Office, India. A career journalist and a serial social innovator, he was inducted in Prime Minister's Office in the second term of Dr. Manmohan Singh 2009. He was chosen as "Young Global Leader" by the World Economic Forum in 2012.

LFTs mission is to create a large network of youth from among the under-graduate students from all colleges across the country by enhancing skills in leadership and social action. Its larger mission is to awaken social consciousness of youth, encourage volunteerism and social action by involving them in campus based social action programmes. It also makes them compassionate human beings and ideal leaders by providing them opportunities to take up leadership roles at grassroot level in their localities, the society around them and at state-national level.

In a nutshell, LEADERS FOR TOMORROW is aiming at grooming college students, in leadership and social development by providing them skills and personality development training and by providing hands-on leadership roles to make youth the most important factor in nation building.

LEADERS FOR TOMORROW'S "Date with Development" is the largest ever gathering of the youth on social change. The event, a mega youth festival, sees a series of competitive events on the theme of development to get the youth understand better their role in creating a better future. This year it had its annual fest i.e. Date with Development on March 28, 2015 where many of the students participated in various events and volunteered in many events.

All in all, SGNDs short but enriching association with LFT has made the students zealous and has given them a start to work for the betterment of society. We hope that this association goes a long way and brings a positive change not only in the college but also in the society at large.

-Pallavi Bhardwaj
English (Hons) II Year
Member, LFT SGND Unit

LIFE - A FOREWORD

Life is what you make it,
and not the one that god gives you.
So, dance, enjoy and be the king.
Don't let any moment pass by.
This minute you will be happy,
the tears may trickle down the next.
Don't fret over your problems
and don't let them break you;
face them and fight to be the best.
So, what if you fall down?
Or, left broken in anguish and despair?
Accept the bitter truth, my friend;
it's life unpredictable, unfaithful and unfair.
Move ahead towards the future
keeping the past in mind.
Do whatever you can in the present;
this day: it'll be hard again to find.
Opportunities will come running to you,
breaking away all the shackles.
Grab them, work for them and emerge as a winner
forgetting all your previous debacles.
Soon, this tiresome journey will end,
leaving you behind with only a thought;
and some sweet , some bitter and some painful flashbacks
as rewards for the furious battles you fought.
Life is what you make it, my friend.

-Kush Kedia
B. Com (Hons) II Year

MODERNITY MUST NEVER GET INFLUENCED BY VULGARITY

Modernity is marked by innovations in our lives. Innovation inevitably brings change. Change can be either positive or negative. So, change brings along with it the necessary responsibilities of deciding the course of the change. We need to be well aware of the future consequences of the change that we apparently usher in. Nothing else but our own judgements can be held responsible if and when our choices start producing hostile results. There is a beautiful quote which is revealingly apt: "Life is better when you are happy with other people, but life is at its best when others are happy with you". The statement clearly conveys that our only objective as good human beings should be to deliver something for the happiness of others.

Modernity can create parameters which may either suit or not. It is we people who are responsible to give the right meaning to our statements and our activities. When it comes to decency a quality admired worldwide and vulgarity we must be able to distinguish clearly between the two. In simple terms, we can say that all behaviour which is indecent can be called vulgar. But in reality, it is the targeted audience who judge the decency or vulgarity of a particular act or behaviour. So, the most important question that we must keep asking ourselves every now and then is how people perceive us? This constant questioning shall motivate us to do all good things and prevent us from things which may be perceived vulgar by others. Another quote seems apt here: "Bad ways have bad ends". Anything which can hurt the beliefs, feelings and sentiments of others is, no doubt, vulgar and must, therefore, be avoided. At last, we may conclude that it is not necessary to have vulgar innovative ideas in the name of modernity. Even without them, we can live happily.

-Gaurav Gaba
B.Com (Hons) III Year

MOTHER

Everyone's life is made up of some dangling history.

We all grow up understanding the truth behind our childhood mystery,
Life has reserved happiness for us and so the pains.

My mother, I remember all our memories while my heart rains.
I have felt God's presence all those times when my eyes melted.

The walls of my memory are unlike any wall on this planet as they are so beautifully painted.
There was a time when my eyes closed with nightfall and the angels.

My eyes always opened hearing music of your bangles.
I am falling too deep inside my space wanting to feel you again.

I am willing to learn everything again knowing your contribution behind my every gain.
The moment I feel the wetness on my cheeks, all I can think of is you.

I remember looking at the sceneries of Shimla with my eyes and your view.
Sweets tasted sweeter when it comes to mouth from your hand.

No lee gave me the satisfaction from tears until it blew from your land.
The tasteless food which I am being fed can never be compared with yours.

Now, I just have to go through the times with my tiring inner chores.
The period of life when I was always late for school

The scolding of father and the protection in your arms was everyday's rule.
I know mother, how worried you got whenever I left half a meal.

'I won't repeat it again', I always said and 'you're not complaining to father' was part of our deal.
With time, I grew stronger and healthier, taking care of myself on my own.

Selfish are the kids who forget their mother sitting alone in the beautiful lawn.
Now, I am struck by the times when you always wished me luck for almost everything.

My feelings are now spared only by me and beneath my heart I say, "Nothing"
The glory of the sun has now been decreased.

Now, no voice comes to calm me down after being teased.
Perhaps, I never expressed how much I loved you until you finally went to bed.

If my feelings are still not delivered to you, then my words are dead.

-Sidhant
History (Hons) II Year

LIFE'S JOURNEY WITH THE SECOND GOD MOTHER

This is a story of a couple named Mr. Dhanwaan and Mrs. Satya. Their family was one of the royal families in Chandigarh. The couple had everything except a child of their own. Mrs. Satya prayed to God day and night. She was a religious woman who just like her name "SATYA", was very truthful and philanthropic. After five years of prayers she was blessed with twin sons. The couple christened their sons as Sangharsh and Harsh. The children were brought up in the royal family like princes.

But destiny had some other plans for the family and after eight years they lost Mr. Dhanwaan in a car accident. Mrs. Satya being a strong lady didn't lose her hopes and took life as a challenge. She was now playing the role of both the father and the mother for her children. The children too loved their mother a lot they never left their mother's side. Mrs. Satya was the only one who would console them. The family was going through a very hard time but a ray of hope came when Harsh got the scholarship of Rupees of fifty thousand in a poetry recitation competition. The topic for the competition was "My Mother".

Mrs. Satya decided to spend the whole prize money on her children instead of her own self. She sent both of them abroad for studies. Sanghars and Harsh were very upset and tensed, worrying that who would take care of her and how would they manage without her.

Years after when both the brothers returned they were completely changed and were lost into the materialistic world. They even did not recognize their own mother and mistook her to be a rag picker. But for the sake of society they went home with their mother. Their mother, though, realized that her children were not happy to be with her, ignored their behavior. Soon, both the brothers got jobs in big companies and left their mother alone.

Sangharsh got married without informing her mother and a fight took place between the two brothers for who was going to keep the mother. Both of them felt ashamed of their mother and did not want their standard to fall because of her. They felt ashamed of the same mother who brought them into this world. The mother felt isolated and deserted but did not intrude into the lives of her sons.

One day Sangharh met with an accident and lost both his kidneys. Neither his wife nor his brother came to help him, it was only his mother who stood by her side and sacrificed her own life for her son by donating one of her kidneys. But sadly the other one failed shortly. Now both the brothers realized their mistake but it was too late now.

-Jatin Grover
B. Com (Hons) I Year

WINTERS

it snows, so the doors here
always open
inwards.

but this winter,
I will speak only of the freeze
in the fingers
and of toes curled
in.

I will watch the drawing up
of curtains, and the turning
back of another night.

the row of shacks
down the road
are blue in the feet,
there's the yearly discount on
wool, and
the felling of trees.

but, this winter
let me speak
only about the handful of sun
buried below
the mortar buildings,
and of the sparrows
who've become so discreet
and so distant.

-KumkumYadav
Dept. of English

FADE-OUT

one day
I'll walk into the mustiness
of curtains,
into the cushions sewed up on chairs,
into the folds of stored up
linen, into
the ticking of the clock.

the sound of a knock
on the neighbour's door,
the restless flapping of pigeons
cooped up
under the sloping roof;
these are mornings, hopeful
of pleasantries,
of nesting.

recorded messages, like the smell
of strange flowers
stuffed in jars of water,
vouch for the presence of voices
and of roots.

one day, I'll step into a photograph -
passport-sized, and wait for the fading
of the frame.

-KumkumYadav
Dept. of English

A PREDESTINED UNBORN

Three months ago I was a soul close to God. One day he told me that he is sending me on Earth. I resisted, as I did not want to leave him. He smiled and told me that he was sending me to a place where girls are seen as an incarnation of goddess Lakshmi INDIA, to an angel, the most caring one, called mother. Then he gave me uncountable observations of mother. He told me, "If you are with mother you need not to worry for anything. She will protect you more than anyone else can do, she will teach you to become a nicer soul, she will show the most beautiful creation by me 'The World'. She will bless you with the most potent weapon in the universe 'The Love' and she will train you to become an angel and stay close to me." Hearing such wonderful words about mother, I was fascinated and wanted to go to her as soon as possible.

Soon God dropped me in my mother's womb and told me that I would soon be shaped into a baby. I was very excited for my journey in "The World".

One day my mother was feeling low, so my father took her to the doctor. The doctor told them that they were going to have a baby. My presence in mother's womb made everyone happy. In six weeks, I started feeling the power of 'love' as God had told me. Every now and then my mother started caressing me and the most wonderful feeling came when I felt God's touch. My father used to talk to me coming close to my mother's stomach, trying to feel my existence. My grandparents were also happy. My grandma told me many stories and gave mother healthy and tasty food to eat. My brother used to bring lots of fruits for mother. I loved all of them. Grandma used to tell everyone "little Prince is coming." I loved my name "Prince", but whenever my grandma called me her "Prince", I felt something rushing very fast; it was my mother's blood rushing fast due to nervousness. My family was very loving and I thanked God for giving me such a wonderful family.

My mother now regularly started going to a doctor. The doctor never called me by my name "Prince", he always called me "Foetus". One day he told my parents "It is a baby girl." A long silence followed the sentence. From now on my father stopped talking to me; my grandma stopped telling me stories and commanded my brother not to bring fruits for mother. But my mother still loved me. I could feel my mother feeling stressed. She became tired quite frequently but never let me feel anything. As days passed my excitement and curiosity to come out of my mother's womb and see my family and "The World" kept increasing. My father now started bringing some medicines which he forced my mother to drink. My mother was reluctant, and then my father screamed in a deafening voice. He said, "I told you that I want a boy, who can take family's name forward, light the funeral pyre and be the bread earner of the family, but you have a girl inside you, who will be a burden on us, we will have to give lots of dowry on her marriage. She will be of no good."

As soon as my mother drank that syrup she felt pain in her stomach and I started feeling irritated. Everyday, my mother was forced to drink that medicine and I could feel the warm and comfortable liquid of the womb getting hotter. It hurt me. I thought my family wanted to see me as soon as possible, I felt excited but this excitement could neither reduce my pain nor my mother's. It increased devastatingly and then my mother was in hospital. The same doctor was standing before me and I was dead.

-Prakriti

SHOULD WOMEN BE INDEPENDENT?

The traditional belief that a woman's place is in the home and that a woman ought not to go out to work can hardly be reasonably maintained at present. But why are women considered incapable of leading society and, particularly, men? The problem is not that women have or must look after their children, cook food and not indulge in outside activities; rather the problem lies with the mentality of society.

When a child is born he/she is born into either a male sex or female sex. There is an important distinction between gender and sex. Sex is a term which can be used to indicate the biological differences between men and women, but gender signifies the socially constructed differences which operate in most societies and which lead to inequality, oppression and exploitation of the female members of society. Both femininity and masculinity are socially constructed and invested with various values, images and narratives which constantly circulate in society and determine people's attitudes and lives.

From the birth of a girl child itself people usually try to tell her to live within her own limits and never even try thinking of transgressing those boundaries. There are several instructions given to her and she is specially restricted from doing certain things. A girl is particularly taught to speak in a soft voice, not to laugh loudly, to eat little and so on. I do not know why there are several restrictions only on females and not any of the restrictions on males. Today, we hear a lot about rape cases especially in the Delhi-Uttar Pradesh-Haryana region. Recently the "Uber- Rape Case" which took place in Delhi was not because of the girl who went to her office and returned late at night but it was the rapist driver who lost his control of his mind and body and assaulted her. Every time a rape happens we feel angry, resent it, do dharnas but never ever try to change our thoughts.

What I feel is that imposing restrictions on women only is not going to improve the situation. I feel that as there are several restrictions on women similarly some restrictions should also be imposed on men. Parents' role is important in the sense that they should not only control their daughters and should also ask questions to their sons: where was he? why is he coming so late? has he done something wrong? This is the same as our honourable Prime Minister Mr. Narendra Modi said on his Independence Day speech. Now it's time that we transform rhetoric into reality.

Modern society cannot do well without the contribution that women can make in the professions and other spheres of life. Today, women, not only in India but in the entire world as well, hold eminent and important positions. We should strive to further in that direction.

Thus, it is not fair to keep women trapped within the four walls of the house by giving petty reasons. Moreover, we can see that there are good reasons for regarding it as desirable that married women should have some occupation outside the home. However, there are serious objections to it citing the need to care for their children, to look after the house, etc, but what we can be certain of is that many women do successfully, combine a career with running a home and that many more will continue to do so.

-Amitabh Joshi
English (Hons) II Year

TEENAGE SUBSTANCE ABUSE

A teenager is basically a guy or girl of the age group between 13 and 19 years. It is considered as a connecting link between childhood and legal adulthood. This is the phase of life when vital transitions take place in a human life, in the forms of physical, psychological as well as cultural growth. A teenager's life is the time when various conflicts and queries take possession over his/her mind, sometimes leading to major destructive consequences.

Teenage substance abuse has become a major concern in today's scenario. In this modern era of globalization and technological advancement, the use of illicit substance has become a part of landscape of many teenage lives. In the 21st century, teenagers have a wrong notion of substance abuse as a modern fashion statement. Substance abuse by a teenager is very risky as even a little consumption of substances like alcohol, marijuana and inhalants can have a very negative impact on their social life and family relationships. In a slow but continuous process, the intake of these substances increases gradually, becoming an important part of their everyday life. It may gradually culminate into heavier dosages of more powerful substances such as cocaine, amphetamines or heroin leading to a greater physical and psychological crisis.

There is no single cause for substance abuse in teenagers. It develops over a time-period not as full blown addiction from the very beginning. There are various routes or pathways which leads a teenage to the darkest roads of substance abuse. Some important factors include:

1. Insufficient parental guidance and supervision.
2. Psychological distress and impulsiveness.
3. Lack of proper communication between parents and children.
4. Extensive peer pressure and emotional instability.

The issue of substance abuse among teenagers cannot be taken lightly as it may have adverse effects over a certain period of time. It may disturb a child in a number of unwanted ways. After being a victim of drug abuse, there is an overall change in the behavior of a teenager resulting

into poor performances at schools and various day to day activities. Alcohol and cigarettes can damage their internal organs to an extreme level leading to cancerous diseases and untimely deaths. Fatigue, nausea and severe depression are the signs of unwanted substance abuse and if not taken care of properly, it may lead to dangerous suicidal attempts. A teenager indulging in smoking and harmful drug abuse starts avoiding frequent public appearances and prefers being isolated. Changes in mood, eating and sleeping patterns and memory loss are other ill effects of illicit substance abuse by teens.

During teenage, parents have an important role to play in their sons' and daughters' messed-up lives. Adolescence brings a new and dramatic stage to family life. A teenager alone is not responsible for dealing with the changes but the parents also have to guide them all the time for a proper upbringing. A parent should not be afraid of talking about the ill effects of consumption of these kinds of substances with their teenage sons and daughters. There should be a friendly environment between a parent and a teenager so that the teenager feels free to ask questions regarding any topic that bothers him or her. A teenager should also try to live up to the expectations of his/her parents. A teenager needs to understand that the rules and norms set up by their parents are for their wellbeing, instead of ritually discarding them cherishing a rebellious existence.

In countries like the USA, Russia, Iran etc., teenage substance abuse has been proliferating at an alarming rate. India is also not far behind in the count. We can see these days that a large number of school-going children are getting severely affected by drug abuse. For any nation, the youth is considered to be the base of its future progress. It's the duty of every citizen too be aware and also make others aware of the ill effects of teenage substance abuse. Only a united effort can help in eliminating this evil practice so that the teenagers could lead their life ahead in a constructive manner away from the darkness of alcohol and drug abuse.

-Kush Kedia
B.com (hons) II Year

RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS AND TEENAGERS OR "YOUNG-ADULTS"

Teenage period is the most delicate time of our lives and to maintain a healthy relationship between parents and teenagers is very important. We all go through a series of drastic changes and experiences which have lasting impressions on us. It is quite difficult to understand a teenager, but doing so seems very important. A good understanding can help in developing a healthy relationship between the parents and the teenager. There are many problems which are faced by the parents of teenagers but the most important of them is the ever increasing use of media and technology. Is it actually doing any good to the children or is it helping a teenager to develop a dark secret of life which can lead to threatening repercussions? In this article, I have focused on what the parents can do in order to develop a good and close relationship with their teenage daughters and sons.

Working parents need to see this problem more critically. At times the parents forget that their children need them and their attention more than materialistic luxuries. The parents are more involved in their work and hence, children start to find their parents on the Internet and other technological sources which do not only have positive aspects but serious negative aspects too. In such circumstances, the communication between the child and the parents is ruptured. Parents become mere providers. Parents need to understand that in order to keep the family intact, they must give quality time to their family.

A check on children should be maintained appropriately but it should not be so harsh that they get rebellious. Parents should try to take part in their children's activities and appreciate them when needed. Putting up rules like eating dinner together every night and sharing at least one incident of the entire day can be very helpful. This builds up interaction among the family-members which lead to the formations of healthy and strong relationships. Another responsibility of the parents is to make their children goal-oriented. Teenagers have a lot of energy, high emotional levels and minds which can be easily distracted. Therefore, the parents should make sure that they put the minds of their children in some productive work or make them goal-oriented so that they shall use their energies in planning for their future rather than just hanging around with friends, shopping, playing and partying. Hence, just by giving a little bit of attention towards teenagers, parents can build a very healthy and friendly relationship with them which can, in turn, lead to very positive future results for the entire family.

-Gaurav
English (Hons) II Year

THE TURNING POINTS

The most common questions we are asked at school are: “What are your plans for future?” or “What do you want to become once you grow up?” But, is everything in our hands?

We students have been through this phase the end of our school life. It was our farewell day which gave me a better and a clearer perspective on life. It was the turning point of my life. The chief guest started with congratulating the students. She went on to tell us about how she managed her education, job, family and about her own turning points in life. The more she said, the deeper she went. Her words left a thorough impression on us. How clearly I remember her saying, “Life is half of what you plan and half of what destiny has for you”! How right she was!

Everything in life is free for interpretation. Some people claim to be able to create their own destinies while some others leave it on destiny to create them. Everything we do is out of our choice and, believe me, there are parameters to decide what is right and what wrong.

Let us take the example of Steve Jobs the tech-mogul who co-founded Apple. He was diagnosed with pancreatic cancer and he himself was aware of his looming death. But he didn't sit sulking about his dark yet invisible future and didn't deny himself his present. And today we all know where he stands. There are some turns in life that we fail to control despite our wishes to do so. These turns are, in reality, hard tests that life expects us to appear for and these tests only demand that we give our best. We may never surely know when we would have to face our turning points; so, why bother? Life is not rigidly monotonous. Had it been so, people wouldn't ever have changed and neither would their circumstances. But they do. Time plays a vital role. Someone said, “See! It goes up and down, and takes everything along with it.” The other one asked what it was? To that he replied, “Water. And, well, time!” Time changes everything. It's funny how we never realize until we retrospectively ruminate.

Sometimes we face diversions and it's then that we chose the path of will and hard work. Then we go through life experiences. Each record captures a different turning point in life. Some experiences give us knowledge and some give us life-long pleasures to cherish. Our past provides us with dark shadows that guide us to the light of the future. But between past and future lies our present. We must always try to draw from our past, work in the present to capture every important moment and that may lead us to a life-changing experience, towards an entirely novel career.

How many examples we take, how much ever we plan, life will always tend to surprise us once in a while. Let us live actively in the present, launch ourselves on every wave, find our eternity in each moment. There is no other land but the hard and soft earth; no other life but the bitter-sweet one we live here and now. Let us not think about right and wrong, let us just do what we can, when we can. Let us follow our hearts and never repine because all we can really do is to chose and live by our choices, come what may.

-Pavneet Kaur
English (Hons) | Year

LIFE: DREAM IT AND ASPIRE FOR IT

Really, we are very lucky that we are the ones who have been selected by the almighty to play our roles on this beautiful earth as human beings. Wow! From the plethora of living species, we Homo sapiens are like a pearl in the vast ocean. We start our lives from childhood where our point of view towards our lives is very bright and wonderful; our world is full of happiness with painted imagination all around us. We are the only kings at that phase of life and our respective families, our kingdoms. Doing every possible task from the bottom of our little heart, we just make ourselves and everyone around us feel elated. Then we enter into the next stage of our life where we shoulder a bag full of books to study hard and get good marks. This very scenario in our life initiates the negative but true nature of life. We get familiar with the word 'difficulty' because of the burden of our studies: school preceded and followed by tuitions. The true picture of life is flashed before us when we graduate into adulthood. Race, struggle and competition become the part and parcel of our lives. There, we commit a big blunder by mixing up our dreams, our perceptions and our mindsets with the distractions all around us. The variety of fields just diverts our minds from our respective targets and innate talents are all but lost somewhere on the way running towards an alien target. Every person has got the right, a wonderful opportunity to dream. Dreaming about something, someone is not a cumbersome process. We watch dreams with a hope that one day we will hit our targets but all our desires go in vain when we get demotivated just by the disheartening words from people around us who say: "you will not be able to do it". And we lose all our aspirations and hard work. Actually we commit a big mistake there: we need to ask back that why can't we? Then we will see the difference. Those people will not be in a state to answer our questions. We have to just listen to ourselves only; we have to just believe in our capabilities and unleash the talents ready to erupt within us. Life is not as difficult as we have made it. It's an amazing platform where being positive is the mantra for success.

Jatin Grover
B. Com (Hons) I Year

Debating Society

Cyber Clan Group

Art & Culture Group

Magus Dance Society

Kirt Eco Society

Sofica Group

NSS Society

**Bhangra
Team**

**Nepathya
Group**

Vanaj Core Team

Vanaj Commerce Society Group

Photobug - The Photography Society

**Punjabi
Sahit
Sabha**

**Hindi
Sahit
Sabha**

**Library
Staff**

Placement Cell Team

Non Teaching Staff

NCC Cadets with Mr. Ghanshyam

Students with Prizes and Trophies won in various competitions

BBE Trip

The industrial trip of BBE department for the year 2015 was indeed a delightful journey to Shimla & Mashobra. Our stay was at the magnificent Marigold Resort in Mashobra. Also, We got an opportunity to visit MINCHY'S INDUSTRY in SOLAN. It is a diversified industry producing 75 products of jam, juices, pickles and wine. We were shown various aspects of production, procurement of raw materials from storage, labeling of the bottles, packaging of the products and so on. In the wine section, we were shown the process of fermentation of the apples or grapes in big fermenting containers. MINCHY'S is a leading name in Himachal Pradesh. Studying such a prominent industry was an enriching experience. A bon-fire and DJ night was organized for the students' leisure. Overall, these activities made the trip much more enjoyable. Shimla's famous Mall Road was another beautiful place we visited. Pleasant weather, local shops and goods, Christ Church were the highlights of the visit to Mall Road. Moving on, We also visited Kufri whose scenic beauty left us awe struck.

It was once in a lifetime experience which was a perfect blend of leisure and knowledge.

NCC ACHIEVERS

Tarun Kumar Ojha

Republic Day Camp 2015
Prime Minister's Rally 2015

Abhishek Punia

Republic Day Camp 2015
Prime Minister's Rally 2015
Delhi Contingent Commander

Kaushal Sharma

Parasailing 2015
Prime Minister's Rally 2015

Ajay Singh

Parasailing 2015
Prime Minister's Rally 2015

Abhishek

Parasailing 2015
Prime Minister's Rally 2015

Mukul

Parasailing 2015
Prime Minister's Rally 2015

ACADEMIC ACHIEVERS

U. Vaishnavi Acharya
M.Com. (1st Year)

Ist in AGGREGATE

Ritu Rampal
M.A. Punjabi (Prog.)

Ist in AGGREGATE

Ruhi Bijender
History (Hons.), 1st Year

Ist in AGGREGATE

ACADEMIC ACHIEVERS

Nitika Goel
B.Com. (Hons) IIIrd Year

Ist in AGGREGATE

Meenakshi Shukla
B.A. Eng (Hons) IIIrd Year

Ist in AGGREGATE & SUBJECT TOPPER

Hijam Jitesor Singh
B.A. History (Hons) IIIrd Year

Ist in AGGREGATE & TOPPER IN 3 SUBJECTS

Amitabh Joshi
English (Hons) Ist Year

Ist in AGGREGATE

Deepak Kumar Mishra
Hindi (Hons) Ist Year

Ist in AGGREGATE

Tarun Kumar Ojha
Economics (Hons)

Ist in AGGREGATE

Payal Jain
Maths (Hons) Ist Year

Ist in AGGREGATE

Raj Kumar
Political Science (Hons) Ist Year

Ist in AGGREGATE

Harsh Bhardwaj
Hindi Patrakarita evam Jansanchar, Ist Year

Ist in AGGREGATE

Vivek Shukla
Psc (Hons) II Year

Ist in AGGREGATE

Hitesh Chaudhary
B.A. (Hons) Punjabi, IIIrd Year

Ist in AGGREGATE

Srishti Khanna
BBE, IIIrd Year

Ist in AGGREGATE

ACADEMIC ACHIEVERS

Abhinay Khugsal

B.Com. (Hons) Hindi Journalism, IIIrd Year

Ist in AGGREGATE

Surbhi Kaushal

B.Com. (Prog.) IIIrd Year

Ist in AGGREGATE

Gaurav Gaba

B.Com. (Hons) IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Swatee Singh

B.A. (Hons) English, IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Pinash Akhtar Bano

B.A. Hindi (Hons) IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Abhishek Sharma

B.A. (Hons) History, IIIrd Year

Ist in AGGREGATE

Akriti Khokhar

B.A. (Hons.) Political Sci., IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Sukhdev Singh

B.A. Punjabi (Hons), IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Megha Kushwaha

BBE, IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Dikshita Arora

Journalism and Mass Communication, IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Navneet Kaur

B.A. (Prog.), IIInd Year

Ist in AGGREGATE

Poonam

B.A. (Prog.), IIInd Year

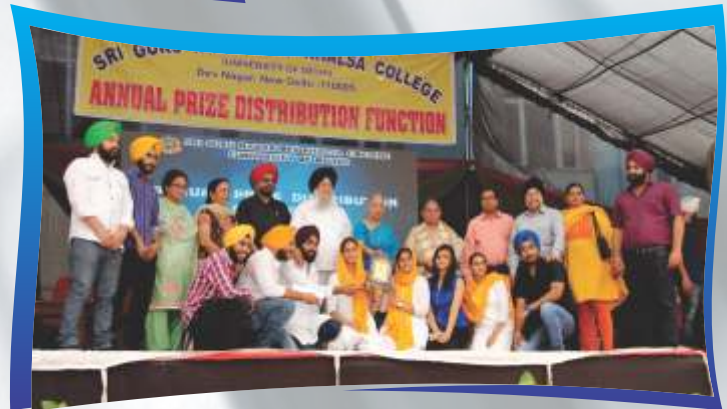
Ist in AGGREGATE

Annual Day 2014

Principal facilitating the Chief Guest Dr. Gurmohan Singh Walia (Vice Chancellor - Sri Guru Granth Sahib World University, Punjab)

Chief Guest Dr. Gurmohan Singh Walia (Vice Chancellor - Sri Guru Granth Sahib World University, Punjab), Prof. Manjeet Singh (Head - Department of Punjabi DU) and Principal Dr. Manmohan Kaur distributing Prizes to the Winning Teams

College Bursar Dr. Amardeep Singh addressing on the occasion

Chief Guests Dr. Gurmohan Singh Walia, Prof. Manjeet Singh (Head - Department of Punjabi DU) & Principal giving prizes to the students

Orientation Programme

Principal Dr. Manmohan Kaur addressing and welcoming the freshers

Fresher's Party / Oath Taking

Music & Fun
Every New Beginning
Comes From Some Other
Beginning's End.

Fresher's Party / Oath Taking

Fresher's Party / Oath Taking

Newly Elected Student's Union with Dr. Renu, Dr. Vinayneet Kaur, Dr. Bhagwant Kaur, Dr. M.S. Bhatia & Dr. B.S. Chauhan

Swachh Bharat Abhiyan

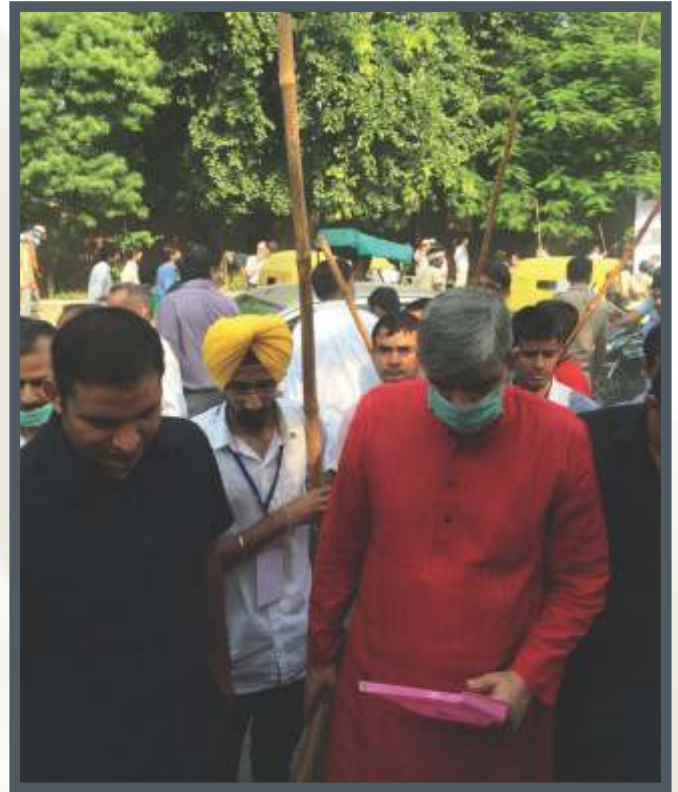

Principal along with Teachers and Students of the College during Swachh Bharat Abhiyan

Swachh Bharat Abhiyan

Prof. Dinesh Singh (V.C. - DU) along with Students during Swachh Bharat Abhiyan

Founder's Day Celebration

S. Paramjeet Singh Rana (Chairman - Dharam Prachar Committee - DSGMC) & S. Tanwant Singh - Member DSGMC

Founder's Day Celebration

Dr. Jyoti Bajaj and Principal felicitating
S. Pritpal Singh and S. Harcharan Singh

Dr. G. S. Sood and Principal felicitating
S. Paramjeet Singh Chandhok - Member DSGMC

Vice Principal Dr. Davinder Kaur felicitating
S. Paramjeet Singh Rana - Chairman
Dharam Prachar Committee DSGMC

President - Student Union Karanbir Singh Bhatia felicitating
S. Prithpal Singh

Principal felicitating
S. Tanwant Singh - Member DSGMC

Chief Guests along with Principal
distributing the certificates to the Students

Founder's Day Celebration

Retirement of S. Manjeet S. Bhatia

Sardar Manjeet Singh Bhatia ji retired from service after attaining superannuation on 31st March 2015. He left a job in Central Bank of India to join the college in the year 1974 as a Lecturer in the Department of Commerce. During his dedicated service span of more than four decades, Mr. Bhatia earned the distinction of being one of the few committed teachers in the college who are always sincere, honest and punctual. He was respected and admired by his students as well as the colleagues. Besides being a devoted teacher, Mr. Bhatia served the college in various Committees like Admission Committee, Examination Committee, Students' Union as well as the Bursar of the college. Possessor of an in-depth knowledge and keen interest in Gurbani and other Sikh religious texts, Mr. Bhatia has always been active in the divinity activities of the college. He was bid farewell by his colleagues on the day of his superannuation. The college wishes him long life and good days ahead!

Students Performing at US Embassy

National Seminar on Guru Granth Sahib Ji

Chief Guest S. Harinder Pal Singh (Former Member SGPC and Head Gurmat College - Mata Sundri Gurudwara with Dr. Jagbir Singh, MLA Mr. Vishesh Ravi, Prof. Manjeet Singh with Principal Dr. Manmohan Kaur lighting the deepak.

Dr. Beant Kaur facilitating Dr. Jagbir Singh

Dr. Paramjeet Kaur facilitating Prof. Manjeet Singh

Vice Principal facilitating Chief Guest MLA Mr. Vishesh Ravi

National Seminar on Guru Granth Sahib Ji

Dr. Gurmohinder Singh facilitating
Dr. Inderjeet Singh

Dr. Priya Jain facilitating
Dr. Ravinder Singh

Dr. Kulbeer Kaur facilitating
Dr. Jasmeen Kaur

Dr. Sukhwinder Kaur facilitating
Dr. Akaal Amrit

Principal Dr. Manmohan Kaur
addressing on the occasion

S. Harinder Pal Singh
addressing on the occasion

Mr. Vijay facilitating
Mr. Ajay

Dr. Jasmeen Kaur facilitating
Mr. Hungyo Yurreikan

Dr. Paramjeet Kaur facilitating
Dr. Amrinder Kaur

National Seminar on Guru Granth Sahib Ji

Principal facilitating
Dr. Ravail Singh
(Former Sec. Punjabi Academy)

Guest Speakers
reading their papers
at the seminar

Annual Sports Day

Chief Guest Ms. Vice Captain Indian Women's Cricket Team along with Principal and teachers lighting the Games Torch

Chief Guest Kumari Latika Sangwan - Vice Captain Indian Women's Cricket Team along with S. Paramjeet Singh Rana, Col. M. K. Choudhary, Commanding Officer-2 DL Bn.

Annual Sports Day

Annual Sports Day

Annual Sports Day

Students performing on the occasion

Principal facilitating Kumari Latika Sangwan

Chief Guest and Principal handing over the trophy

Vice Principal facilitating S. Paramjeet Singh Rana

Guests with Principal & Bursar

Bursar facilitating Col. N. K. Chaudhary

Eminent Guests with Principal

Chief Guest S. Manjeet Singh GK (President DSGMC), S. Inderjeet Singh Monty, S. Ravinder Singh Khurana, S. Tanwant Singh, S. Kulmohan Singh (Members DSGMC) with Principal

S. Paramjeet Singh Rana (Chairman - Dharam Prachar Committee - DSGMC) with Principal

Col. N. K. Chaudhary addressing

Principal facilitating Mr. Ajay Singh (NCC Cadet joined BSF recently)

S. Ravinder Singh Khurana and S. Inderjeet Singh Monty and S. Kulmohan Singh presenting the prize to the winning team

Dr. B. S. Chauhan, Principal Dr. Manmohan Kaur and Bursar Dr. Amardeep Singh with Students

ਝੁਮਰੇ 2015

Discussion Panel at the Seminar

Prepared for the Seminar

Mr. Sandeep Kumar (Minister - SC/ST, Women and Child Welfare, Delhi Government),
Principal Dr. Manmohan Kaur and Vice Principal Devinder Kaur

Principal facilitating Mr. Sandeep Kumar

Dr. Gurmohinder Singh facilitating
S. Jaswinder Singh (Principal SGTB Khalsa College)

Dr. B.S. Chauhan facilitating Dr. S.K. Garg
(Principal Deen Dayal Upadhyaya College)

Dr. G.K. Arora facilitating Pr. Muneesh Kumar
(Dean of Faculty - Business and Commerce)

Dr. Amardeep Singh facilitating
Sh. Ajay Sahai (DG - CEO - FIED)

Vice Dr. Devinder Kaur facilitating
Sh. Narender Kumar (Chairman DIFC &
Principal Sec. Urban Dev. Delhi Govt.)

S. D.P.S. Sood facilitating Sh. I. M. Kapahy
(Member - University Grants Commission)

Dr. G. S. Sood facilitating Sh. Alam Shrinivas
Senior Journalist

S. Rajwant Singh facilitating Sh. Sumanjeet
(Ramjas College - DU)

S. Amardeep Singh facilitating Sh. V. Swaminathan
(Consultant E Commerce)

Dr. Amrinder Kaur facilitating Dr. Shivani Arora
(Shaheed Bhagat Singh College - DU)

Eminent Speakers during the Seminar

SURLOK

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਤਤਕਰਾ

ਸੰਪਾਦਕੀ
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ?
ਅਨਮੋਲ ਵਿਚਾਰ
ਇਕ ਕਹਾਣੀ
ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼
ਸਾਖੀ - ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌੜੇ ਰੀਠੇ ਮਿੱਠੇ ਕਰਨੇ
ਬਝਾਰਤਾਂ
ਦਿੱਲੀ ਹੈ ਦਿਲ ਭਾਰਤ ਦਾ
ਕਵਿਤਾ
ਵਿਸਾਖੀ
ਮੇਰੀ ਮਾਂ
(ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ)
(ਅਸਾਂ ਵੀ ਉਥੇ ਜਾਣਾ)
(ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ)
ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ
“ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ”
ਫੈਸ਼ਨ
ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਕੇਸ
ਸੰਗਤ ਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ?
ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ
ਮਿੰਨੀ ਪਾਏ ਬਾਤ : ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਪਛਾਣ ਕੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ
ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੋਸਤ
ਸਿਨੇਮਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ
ਧਰਮ ਦੇ ਆਦਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ
“ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ-----ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਦੇ ਨਾਲ”
ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ
ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਨਿਗਾਰ-ਸਾਅਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ
ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ
ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਰਣਨ
ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤਵਾਦ
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ

ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ
ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ
ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ
ਪਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ
ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ
ਹੇਮੰਤ
ਹੇਮੰਤ
ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ
ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ
ਹਰਪ੍ਰੀਤ
ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ
ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਗੀਤਾਂਜਲੀ
ਹਿਤੇਸ਼ ਚੌਧਰੀ
ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ
ਵਿਕਾਸ ਵਾਲੀਆ
ਹਿਤੇਸ਼ ਚੌਧਰੀ
ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਆਦਿਤਯ ਸ਼ਰਮਾ
ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ
ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਆਦਿਤਯ ਸ਼ਰਮਾ
ਡਾ. ਹਰਦੀਪ ਕੌਰ
ਡਾ. ਹਰਦੀਪ ਕੌਰ
ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਵਿਚਰਦਿਆਂ.....

ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਸੁਰਲੋਕ 2015 ਦਾ ਅੰਕ ਤੁਹਾਡੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਕਾਲਜ ਦੇ ਇਸ ਸੰਪਾਦਨ-ਕਾਰਜ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬਣਨ ਦਾ ਅਕਸ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰਜਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਸਿਰਜਕ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਅਸਾਨ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਜਕ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਸਿਰਜਕ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਲਿਖਦੇ :-

“ਆਪੀਨੈ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ

ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਓ” ॥

ਕਾਦਰ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਸਾਜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੰਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਸ ਕਲਪਿਤ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖਕੇ ਹੀ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਰਚੇ ਹੋਣਗੇ। ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਪਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਿਰਜਕ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਤਰਾਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੰਦਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਭਰਦਿਆਂ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਪੇਂਟਰ ਕਿਸੇ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਕੈਨਵਸ 'ਤੇ ਰੰਗ ਅਤੇ ਬੁਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਛੂਹਾਂ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਸਕਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਲੇਖ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਵਾਲੇ ਸਿਰਜਕ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਭਰਦਿਆਂ, ਮਨਨ ਅਤੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਸਿਰਜਕ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਹਿਤ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸੁਰਲੋਕ ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁੰਗਰਦੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੀਡੀਆ, ਧਰਮ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ, ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ, ਨਾਰੀ ਹੋਂਦ, ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਫ਼ੈਸ਼ਨ, ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵਿਤਾ, ਲੇਖ, ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਆਦਿ ਸਿਰਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਉੱਦਮ ਪਿਛੇ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਪਰ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਇਸ ਰਾਹੋਂ ਤੁਰਦਿਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੰਵਾਦ-ਨਿਰੰਤਰਣ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਆਸ ਬੱਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਹਿਤ-ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਚੱਲਣ ਦਾ ਰਾਹ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ।

ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੇਰੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਰਲੋਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੈਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਟਾਫ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸੁਰਲੋਕ ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਜੋ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਕ੍ਰਿਤਗ ਹਾਂ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਨਵੀਆਂ ਲਿਮਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਦਮ ਰਖਣ ਲਈ ਖੁਸ਼-ਆਮਦੀਦ.....!

ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ

ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਕੀ ਤੁਸੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ?

- 1 ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ।
- 2 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਖਰਤਾ ਕਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਹੈ।
- 3 ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੱਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਰਨਾਲਾ ਹੈ।
- 4 1947 ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿਮਲਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ।
- 5 ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1962 ਵਿਚ ਹੋਈ।
- 6 ਸਤਲੁਜ ਨਦੀ ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- 7 ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਸਪੀਕਰ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਟਵਾਲ ਹਨ।
- 8 ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 22 ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 81 ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਅਤੇ 87 ਸਬ-ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਹਨ।
- 9 2001 ਤੋਂ 2011 ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਚ 13,89 ਫੀਸਦੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- 10 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ 893 ਹੈ।

ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼)ਪੰਜਾਬੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਅਨਮੋਲ ਵਿਚਾਰ

- 1 ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਉਸ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਹੈ।
- 2 ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਨ ਖਿਮਾਦਾਨ ਹੈ।
- 3 ਚਿੰਤਾ ਉਮਰ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- 4 ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਨਸ਼ਾ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ।
- 5 ਰਿਸ਼ਵਤ ਇਨਸਾਫ਼ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- 6 ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਦਾਤ ਸਮਾਂ ਹੈ।
- 7 ਸਮਾਂ ਧਨ ਹੈ, ਪੂੰਜੀ ਹੈ, ਦੌਲਤ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ।
- 8 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੋਈ ਚੁਰਾ ਨਹੀ ਸਕਦਾ : ਅਕਲ, ਪੜ੍ਹਾਈ, ਹੁਨਰ।
- 9 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਗੁਣ : ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ।
- 10 ਰਾਤ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਹਨੇਰੀ ਤੇ ਡਰਾਉਂਣੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਚਾਨਣ ਭਰੀ ਸਵੇਰ 'ਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- 11 ਅਸੀਂ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਨਹੀ ਵੇਖਦੇ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।
- 12 ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- 13 ਖਲਾ ਦਾ ਰਾਹ ਲੰਮਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ।
- 14 ਸੱਚ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਨਸਾਨ 'ਚੋਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- 15 ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਕਲਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹਨ।
- 16 ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਰਿਸ਼ਤਿਆ ਦੇ ਪੁਰੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਕਹਾਣੀ

ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਨ੍ਹੀ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਣਾਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੋ ਸਾਡਾ ਸਭ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਉਤਾਰ ਜਾਂ ਢਾਲ ਲਈਏ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਇਕ ਚੰਗੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਲੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਇਕ ਸੀ ਵਪਾਰੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਪਹਿਚਾਨ ਸੀ ਉਸਦੀ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਜੋਂ ਉਸਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਤਾਨ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਕੰਨਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅਪਾਰ ਧੰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਘਾਟ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਉਹ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਪਾਈ ਜੋ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਯਾਨੀ ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਵਿਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੰਨਿਆ ਭਰਪੂਰ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਸਮਾਂ ਪੈਂਦੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਲਈ ਚੁਣੀਦਾ ਵਰ ਲੱਭ ਕੇ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਪਾਰੀ ਦੀ ਸਾਖ ਕਾਰਣ ਵਰ ਵੀ ਲੱਭਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਿਆਨਵਾਨ ਅਤੇ ਗੁਣੀ। ਵਪਾਰੀ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੋ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਨੂੰ ਲੁਕੇ ਨਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਮੁਕਲਾਵੇ ਵੇਲੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਪੁੱਤਰੀ ਦੇ ਔਗਣਾ ਬਾਰੇ ਸੱਚ-ਸੱਚ ਦਸ ਦਿੱਤਾ। ਫਰ ਗਿਆਨੀ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਰ ਨੇ ਵਪਾਰੀ ਅੱਗੇ ਦੋ ਸ਼ਰਤਾਂ ਰਖੀਆਂ ਪਹਿਲੀ ਕਿ ਦਹੇਜ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਮੁਰਗੀ ਅਤੇ ਇਕ ਬਕਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਦੂਸਰੀ ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਹ ਨਾ ਕਹੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਿਲਣ ਨਾ ਆਵੇ। ਵਪਾਰੀ ਉਹ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਧੀ-ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਵਰ-ਵਧੂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਸੀ। ਰਸਤੇ 'ਚ ਵਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਰਗੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ 'ਚ ਰਖਿਆ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਖਿਆ “ ਮੈਂਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਹੈ” ਤੇ ਜੱਦ ਕੁਕੜੀ ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਦੀ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਦਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਪਰ ਜੱਦ ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਕੁਕੜੀ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਵਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁਟਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਕਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਮਾਰ ਸੁਟਿਆ ਤੇ ਇਹ ਸੱਭ ਵੇਖ ਉਹ ਕੁੜੀ ਬਹੁਤ ਡਰ ਗਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਮਨ 'ਚ ਸੋਣਚ ਲੱਗੀ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ (ਵਰ ਨੂੰ) ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ (ਮੁਰਗੀ ਤੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ) ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਸੁਟੇਗਾ।

ਵਪਾਰੀ ਦੇ ਜਵਾਈ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੱਦਿਆ। ਵਪਾਰੀ ਜਦੋਂ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਿੱਲ ਰੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜਿਸ ਔਗੁਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਡੋਲੇ ਤੋਰਿਆ ਸੀ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬੱਦਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਬਦਜੁਬਾਨੀ ਨੂੰ ਬਦਤਮਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿਆਰ ਤੇ ਆਦਰ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਵੇਖ ਵਪਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਧੀ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਦੇਵੇ। ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਜਵਾਈ ਨੇ ਵਪਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ' ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਇਕ ਘੜਾ ਖਰੀਦ ਲੈ ਆਓ ਤੇ ਕੁਮਾਰ ਕੋਲੋਂ ਲੈਣਾ ਜੋ ਆਜੇ ਪੱਕਿਆ, ਨਾ ਹੋਵੇ। ਵਪਾਰੀ ਭੱਜਿਆ ਭਜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਘੜਾ ਲੈ ਆਇਆ। ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਘੜਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸਨੇ ਜਮੀਨ ਤੇ ਦੋ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ 'ਪਿਤਾ ਜੀ ਜਾਉ ਕੁਮਾਰ ਕੋਲੋਂ ਘੜਾ ਬਨਵਾ ਲੇ ਆਓ'। ਵਪਾਰੀ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾ ਤੇ ਜਵਾਈ ਨੇ ਫਿਰ ਘੜਾ ਜਮੀਨ ਤੇ ਦੋ ਮਾਰਿਆ। ਘੜੇ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਕਿਹਾ 'ਪਿਤਾ ਜੀ ਘੜਾ ਫਿਰ ਬਣਾ ਲੇ ਆਓ'। ਪਰ ਹੁਣ ਵਪਾਰੀ ਬੋਲ ਪਿਆ 'ਇਹ ਤਾਂ ਪੱਕ ਚੁਕਿਆ ਹੈ'। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਵਾਬ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਪਨਦੀਪ ਕੌਰ ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ

ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼

ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਜਿਹੜਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਨਿੰਦੀਆ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ ਸਹੀ ਮਾਇਨਿਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਹੀ ਇਕ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਦਾ “ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਅਤੇ ਮੱਤ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ” ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਚਾ ਅਤੇ ਚਤਰ ਨਹੀਂ ਦਸਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਸਬ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਹਨ :- ਕੜਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਕੰਘਾ, ਕਛਿਹਰਾ, ਕੇਸ਼।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਿੱਖ ਅਧੁਰਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ :- ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਜਿਸਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਿਚੋਂ 80% ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਜਿਸਦੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਅੱਜ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 1.8% ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਭ ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕੇਵਲ ਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਸਿੱਖ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਸਿੱਖ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਆਦਿ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਅੱਜ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕੇਸ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਇਹੋ ਜਹੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਲਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋਣ।

“ਮੂੰਹ ਧਰਮ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਮੋੜ ਲਈਏ
ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਲਿੱਤੀਆਂ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਨੇ”।

ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸਾਖੀ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌੜੇ ਰੀਠੇ ਮਿੱਠੇ ਕਰਨੇ

ਨਾਨਕ ਮਤਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਰਬਤ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਨੈਨੀਤਾਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੇ। ਜਦੋਂ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੱਗੇ ਰੀਠੇ ਦੇ ਰੁੱਖ ਵੱਲ ਕਿਰਪਾ-ਦਿਸ਼੍ਟੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਰੀਠੇ ਤੋੜ ਲਿਆਉ। ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਸਤਿ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਰੀਠੇ ਦੇ ਦਰਖਤ ਤੋਂ ਰੀਠੇ ਤੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਛੱਕਣ ਲੱਗੇ। ਉਹ ਜਹਿਰ ਵਰਗੇ ਕੌੜੇ ਰੀਠੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਨਦਰੀ ਸਦਕੇ ਛੁਹਾਰੇ ਵਾਗੂੰ ਮਿੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕੀਤੀ (ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ) ਇਹ ਕੌੜਕ ਵੇਖ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਰੀਠੇ ਤੋੜੇ ਉਹ ਕੌੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਿਗਾਹ ਕੀਤੀ ਉਹ ਰੀਠੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮਿੱਠੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲੇ ਰੀਠੇ ਕੌੜੇ ਹਨ।

ਸਿਖਿਆ :- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਿਤਨੇ ਸਮੱਰਥ ਹਨ, ਇਕ ਬਨਸਪਤੀ ਤੇ ਵੀ ਨਦਰੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਅ ਬਦਲ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਬਝਾਰਤਾਂ

- 1 ਅੰਬ ਡਿੱਗਿਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ
ਪੰਜ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ
ਬਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਖਾਦਾ
ਇਹ ਨੇ ਸਵਾਦ ਲਿਤਾ
ੳ ਮੂੰਹ
  - 2 ਇੱਕ ਡੱਬੀ ਵਿੱਚ ਬੱਤੀ ਦਾਣੇ
ਬੁੱਝਣ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ
ੳ ਦੰਦ
  - 3 ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਭਜਾਈ ਜਾਂ
ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਈ ਜਾਂ
ੳ ਸੈਕਲ
  - 4 ਨਿੱਕੀ ਜੀ ਕੁੜੀ ਲੈ ਪਰਾਂਦਾ ਤੁਰੀ
ੳ ਸੁਈ-ਧਾਗਾ
  - 5 ਨਿੱਕੀ ਜੀ ਕੌਲੀ ਬੋਮਬੇ ਜਾ ਕੇ ਬੋਲੀ
ੳ ਚਿੱਠੀ
  - 6 ਤੁਸੀਂ ਮਾਰੋ ਮੈਂ ਰੋਲਾ ਪਾਵਾਂ
ਤੁਸੀਂ ਨਾਂ ਮਾਰੋ ਮੈਂ ਚੁਪ ਕਰ ਜਾਵਾਂ
ੳ ਢੋਲ
  - 7 ਬੀਜੇ-ਬੀਜ ਜੰਮੇ ਝਾੜ
ੳ ਨਰਮਾ
  - 8 ਸਰਕ-ਸਰਕ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਸੱਪ ਨਹੀਂ
ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਬਲਦ ਨਹੀਂ
ੳ ਕੁਮਹਾਰ
  - 9 ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਐਸਾ ਜਿਸਦੀ ਦੁਮ ਤੇ ਪੈਸਾ
ੳ ਮੌਰ
  - 10 ਬੜੇ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਲਾਲ ਕਬੂਤਰ ਖੜਾ
ੳ ਦੀਵਾ
- ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਦਿੱਲੀ ਹੈ ਦਿਲ ਭਾਰਤ ਦਾ

ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਹੈ ਭਾਈ ਦਿੱਲੀ ਹੈ,
ਇਕ ਅਣਸੁਲਝੀ ਪਹੋਲੀ ਹੈ,
ਪਹਾੜ ਗੰਜ ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ
ਨਾ ਦਰਿਆ ਗੰਜ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਹੈ
ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਵਿਚ ਬਾਗ ਨਹੀਂ
ਨਾ ਕਮਲਾ ਨਗਰ ਵਿਚ ਕਮਲ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਹੁਣ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਚਾਂਦਨੀ
ਨਾ ਧੌਲਾਂ ਕੁੰਆਂ ਵਿਚ ਕੁੰਆਂ ਹੈ
ਚੋਰੀ, ਡਕੈਤੀ ਕਿਡਨੇਪਿੰਗ
ਅੱਜ ਹਰ ਪਾਸੇ ਮਚਿਆ ਸ਼ੌਰ ਹੈ।
ਬੰਦਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪੁੰਛੇ ਨਾ
ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਝੂਠ ਜਿਹਾ
ਕੋਈ ਸ਼ੇਖਚਿੱਲੀ ਦੀ ਗੁੱਪ ਜਿਹਾ,
ਕੋਈ ਸੁਪਨੇ ਵਰਗਾ ਸੱਚ ਜਿਹਾ।

ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਕਵਿਤਾ

ਸੁਹਜ-ਸੂਖਮ ਜੇ ਜਗੇ ਅੰਦਰ
ਜਾਗੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਆਸ਼ਾ
ਬਿਨਾਂ ਜਾਗੀ ਤਾਂ ਮਨ ਤੜਪੇ
ਮਿਲਣ ਨੂੰ ਫਿਰ ਜੀ ਉਦਾਸਾ

ਖਿੱਚ ਵਿਰਾਗ ਦੀ ਜਦ ਸੀਨੇ 'ਚ ਪੈਂਦੀ
ਫਿਰ ਆਣ ਮਿਲੇ ਸੱਜਣ ਪਿਆਰਾ
ਸੀਲ ਸੰਜਮ ਸਰਣਾ ਸੁੱਖ ਮਿਲਦਾ
ਪੂਰਨ ਹੋਵੇ ਮਨ ਦੀ ਆਸਾ।

ਹੇਮੰਤ
ਬੀ.ਏ. (ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ) ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਵਿਸਾਖੀ

ਪ੍ਰੰਧ ਦੀ ਲਾ ਕੇ ਚਾਦਰ
ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਹੱਸੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ
ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਬਸ ਵਿਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ

ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਕੇ
ਹਵਾ 'ਚ ਝੁਲਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਫ਼ਸਲ ਜਦ
ਜੱਟ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਹੈ
ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਬਸ ਵਿਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ

ਭੰਗੜੇ ਤੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਟੋਲੀ ਰਲ ਕੇ
ਜਦ ਪਿੰਡਾ 'ਚ ਧਮਾਲਾਂ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ
ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਬਸ ਵਿਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ

ਮੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਜਦ ਵੀ
ਮੈਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਬੁਲਾਂਦੀ ਹੈ।
ਹਰ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ,
ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਹੇਮੰਤ
ਬੀ.ਏ. (ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ) ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ਸਲਾਹ?
ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ
ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੱਟਾ ਇਸਨੂੰ, ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਖੁਦਾ।

ਪਖਰਾਂ ਤੋਂ ਟਕਰਾ ਕੇ,
ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾ ਕੇ,
ਜਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿਨਾਰਾ,
ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਝਟਕਾ ਖਾ ਕੇ।
ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਇਹ ਹੈ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ।
ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ।
ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ,
ਹੱਸ ਕੇ ਉਮਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ।

ਉਸ ਲਈ ਮੌਤ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ
ਇਹ ਇਤਨੀ ਲੰਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੰਧ
ਜਿਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਹੈ ਠੋਕਰ ਮਾਰੀ
ਕੋਣ ਜਾਣੇ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦਾ ਬਦਲਦਾ ਸਲਾਹ
ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ.(ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਮੇਰੀ ਮਾਂ

ਤੂੰ ਜੰਮਿਆਂ ਤੇ ਖਿਡਾਇਆ ਮੈਨੂੰ,
ਫੜ ਉਂਗਲੀ ਚਲਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਮੈਨੂੰ,

ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸਿਆ ਮੈਂ,
ਦੁਨੀਆ ਨੇ ਠੱਗਿਆ ਤੇ ਸਤਾਇਆ ਮੈਨੂੰ,

ਤੂੰ ਚੁਰੀ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਮੂੰਹ ਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ,
ਮਿੱਠੇ ਮੁੱਕਦਰ ਦੀ ਮੇਹਰ ਝੋਲੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।

ਦਿਨ-ਦਿਨ ਵੱਡਾ ਕਿਤਾ ਮੈਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਦੁਖੜੇ ਸਹਿ ਕੇ
ਫਿਰ ਵੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜ ਦੁਲਾਰਾ ਕਹਿ ਕੇ।

ਤੂੰ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਅਨਭੋਲ ਜਿਹੀ।
ਪਰ ਮੇਰੀ ਲਈ ਅਨਮੋਲ ਜਿਹੀ।

ਮੇਰੀ ਹਰ ਗਲਤੀ ਦਾ ਇਨਸਾਸ ਹੈ ਤੂੰ,
ਮੇਰੀ ਦੂਰ ਮੰਜਿਲਾ ਦੀ ਆਸ ਹੈ ਤੂੰ।

ਤੜਕੇ ਦੀ ਚੜਦੀ ਸਵੇਰ ਵਰਗੀ,
ਮੇਰੇ ਘਰੋਂ ਮਿਟਾਉਣ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਰਗੀ।

ਉਸ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਰਾਹੀ ਹੈ ਤੂੰ,
ਰੱਬਾ ਮੇਰੇ ਵਿਹੜੇ ਰਹੇ ਸਦਾ ਹਸਦੀ ਤੇਰੇ ਰੂਪ ਦੀ
ਕਿਲਕਾਰੀ।

ਰਹੇ ਖਿੜੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੇਰੇ ਬਾਗ ਦੀ ਫੁਲਵਾੜੀ
ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਹੈ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਮਾਣ ਹੈ ਤੂੰ।

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. (ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

(ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ)

- 1 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਾਰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ-ਮਾਂ ਪਿਉ, ਹੁਸਨ, ਜਵਾਨੀ।
- 2 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੀਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ-ਸਮਾਂ, ਮੋਤ, ਗਾਹਕ
- 3 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ-ਰੂਪ, ਸੁਭਾਅ, ਰੰਗ
- 4 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਨਾ ਸਮਝੋ-ਦੁਸ਼ਮਣ, ਕਰਜਾ, ਬਿਮਾਰੀ
- 5 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਖੋ-ਦਇਆ, ਮੁਆਫੀ, ਨਿਮਰਤਾ
- 6 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ-ਕਮਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤੀਰ, ਜਬਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਗੱਲ, ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਰੂਹ
- 7 ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗਿਰਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ-ਚੋਰੀ,

ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ.(ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ

(ਅਸਾਂ ਵੀ ਉਖੇ ਜਾਣਾ)

ਚਲ ਮਨਾਂ ਹੁਣ ਤੁਰ ਚਲੀਏ,
ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ,
ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਤੇ ਕੀ ਗਵਾਇਆ,
ਸਭ ਗਿਨਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ,
ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਹੁਣ ਖੁੱਲੇਗਾ,
ਕੀ-ਕੀ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਸਭ ਪੁੱਛੇਗਾ,
ਧਰਮਰਾਜ ਦਾ ਖਾਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ,
ਚਲ ਮਨਾਂ ਹੁਣ ਤੁਰ ਚਲੀਏ,
ਮੁੜ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਭੁੱਲ ਗਿਉਂ ਤੂੰ,
ਪਾਠ ਕਰੋਂਦੇ ਅਸਾਂ ਵੀ ਉਖੇ ਜਾਣਾ ਭੁੱਲ ਗਿਉਂ ਤੂੰ,
“ਅਬ ਕੀ ਬਾਰ ਬਖਸ਼ ਬੰਦੇ ਦੇ”
ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ
ਚਲ ਮਨਾਂ ਹੁਣ ਤੁਰ ਚਲੀਏ।

ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

(ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ)

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਅਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪੜੀਆ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਲਈ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਇਹੋ ਬਾਣੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਰਫਤਾਰ (ਗਤੀ) ਲਗਾਤਾਰ ਅਰੁਕ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਮਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਿਰਵਿਕਾਰ, ਨਿਰਾਕਾਰ, ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਵੀ ਹੈ, ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰ ਵੀ ਹੈ, ਦਿਆਲੂ ਵੀ ਹੈ, ਕਠੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਵੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਚਕ੍ਰ, ਚਿੰਨ, ਵਰਣ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਰੂਪ-ਰੰਗ, ਰੇਖ-ਭੇਖ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਦੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ-

ਉਹ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਦਿਆਲੂ, ਭਗਤ ਵਛਲ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੈ- ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੂਪ-ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਕਿ ਸਾਬਿ ਦਿਮਾਗ ਹੈ
ਕਿ ਹੁਸਨਲ ਚਰਾਗ ਹੈ
ਕਿ ਕਾਮਲ ਕਰੀਮ ਹੈ
ਕਿ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੀਮ ਹੈ

ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ (ਨਾਹਨ) ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕੰਡੇ ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਦ ਹਨ ਜੋ ਕਾਵਿ-ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਕਮਾਲ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਚੱਕ੍ਰ ਚਿਹਨ ਅਰੁ ਬਰਨ ਜਾਤਿ ਅਰੁ ਪਾਤਿ ਨਹਿਨ ਜਿਹ ॥
ਰੂਪ ਰੰਗ ਅਰੁ ਰੇਖ ਭੇਖ ਕੋਊ ਕਹਿ ਨ ਸਕਤਿ ਕਿਹ ॥
ਅਚਲ ਮੂਰਤਿ ਅਨਭਊ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਮਿਤੋਜਿ ਕਹਿੰਜੈ ॥
ਕੋਟਿ ਇੰਦ੍ਰ ਇੰਦ੍ਰਾਣਿ ਸ਼ਾਹੂ ਸ਼ਾਹਾਣਿ ਗਣਿੰਜੈ ॥

ਡਿਭਵਣ ਮਹੀਪ ਸੁਰ ਨਰ ਅਸੁਰ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਬਨ ਤ੍ਰਿਣ ਕਹਤ
ਭਵ ਸਰਬ ਨਾਮ ਕਥੈ ਕਵਨ ਕਰਮ ਨਾਮ ਬਰਨਤ ਸੁਮਤਿ ॥?॥

ਹਰਪ੍ਰੀਤ
ਬੀ.ਏ(ਆਨਰਜ਼)ਪੰਜਾਬੀ, ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਬੋਲੀ ਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ

ਮਾਤੀ ਮੋਟੀ ਜਿਹਨੂੰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਏ,
ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਜੀ-ਜੀ ਆਪ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਏ,

ਮੰਜ਼ਿਲ ਕਦੇ ਨਾ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀ ਡੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ,
ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖਦੇ ਲੋਕੀ ਦੂਰ “ਪੰਜਾਬੀ” ਤੋਂ,

ਐਡੀਂ ਕੀ ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ “ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ” ਸਾਡੀ ਤੋਂ,
ਅੱਜ ਮਿਲੇ ਤੱਰਕੀ “ ਮਾਂ ਬੋਲੀ” ਰੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ

ਪੜ੍ਹਿਓ ਕਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪੰਜਾਬੀਓ ਤੁਸੀਂ “ ਪੰਜਾਬੀ” ਦਾ,
ਜਿੰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਝੁੱਲਿਆਂ ਝੰਡਾ ਅੱਜ “ਆਜਾਦੀ” ਦਾ,

ਦੇਣ ਧਮਕੀਆਂ ਸੱਚ ਦੇ ਪਰਦੇ ਖੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ,
ਕਿਉਂ ??????????
ਦੇਸੀ ਕਹਿਣ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ।

ਹਿਤੇਸ਼ ਚੋਧਰੀ
ਐਮ, ਏ, ਪੰਜਾਬੀ
ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਨਦੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ, ਉਥੋਂ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਬੱਚੇ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਘਰ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ, ਰਾਹ 'ਚ ਦੋ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬੇ ਮੰਜ਼ੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਘੰਟੂ ਬੰਟੂ ਹੱਸਣ ਲਗ ਪਏ, ਬਾਬੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿਉਂ ਹੱਸਦੇ ਪਏ ਹੋ? ਤਾਂ ਘੰਟੂ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਬੰਟੂ ਦੇਖ ਆਪਣੀ ਦੋ ਛੂਟਿਆਂ ਇਥੇ ਬੈਠਿਆ ਨੇ।

ਹੁਸਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼

ਪਤਨੀ :- ਮੇਰੀ ਉਮਰ 45 ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਇਕ ਦੋਸਤ ਮੇਰੀ ਹੁਸਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਬਕਦਾ...

ਪਤੀ :- ਇਕ ਹੀ ਬੰਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਰਾਮ? ਹੈ ਨਾ?

ਪਤਨੀ :- ਹੇ ਰਬਾ, ਸਹੀ ਕਿਹਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਦਾਂ ਪਤਾ...

ਪਤੀ :- ਕਬਾੜੀ ਹੈ ਨਾਂ...

ਪਤਨੀ ਕਿੰਨੀ ਲੱਕੀ

ਪਤਨੀ :- ਓ ਸਵੀਟਹਾਟ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਨ੍ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਹੋ,

ਮੇਰੀ ਫੋਟੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਖਦੇ ਹੋ?

I love you.....

ਪਤੀ :- ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਪਰੋਬਲਮ ਆਂਦਿ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਫੋਟੋ ਦੇਖ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਪਰੋਬਲਮ ਸੋਲਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਤਨੀ :- ਸੋ ਨਾਇਸ, ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਲੱਕੀ ਹਾਂ?

ਪਤੀ :- ਜੀ ਬਿਲਕੁਲ, ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਪਰੋਬਲਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ ਫੋਟੋ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਓ ਪਰੋਬਲਮ ਵੀ ਨਿੱਕੀ ਜੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਪਰੋਬਲਮ ਨੂੰ ਝੱਲਦਾ ਹਾਂ, ਫੇਰ ਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਤੀਵੀਂ ਤੇ ਬਾਬਾ

ਇਕ ਤੀਵੀਂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ, “ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੇਰਾ ਆਦਮੀ ਘਰ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਮਾਰਨਾ ਪੀਟਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ” ਬਾਬਾ ਕਹਿੰਦਾ, “ ਆਲੇ ਤਾਬੀਜ਼, ਜਦ ਵੀ ਤੇਰਾ ਘਰਵਾਲਾ ਘਰ ਆਏ ਤੇ ਏਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨਾ ਖੋਲੀ”, ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ-ਤੀਵੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਫਿਰ ਬਾਬੇ ਕੋਲ ਗਈ, ਕਹਿੰਦੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਮਾਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਦ ਤੱਕ ਮੈਂ ਤਾਬੀਜ਼ ਮੂੰਹ 'ਚ ਰਖਦੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ, ਬਾਬਾ ਕਹਿੰਦਾ, “ ਬੇਟਾ ਏ ਤਾਬੀਜ਼ ਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਜੁਬਾਨ ਬੰਦ ਰੱਖਣ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ।

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

“ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ”

ਅਸੀਂ ਸਬ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਇਕ ਪ੍ਰਜਾਤੰਤ੍ਰਿਕ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁੱਤਾਬਿਕ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯੁਵਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯੁਵਾ ਵਰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ 14 ਤੋਂ 40 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਵਰਗ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਗ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸ਼ਾਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਕਤਵਰ ਹੈ। ਜੋ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਉਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ 75% ਯੁਵਾ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਲਿਖਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਨੇ ਅਨੇਕ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਖਾਸੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਏ। ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਯੁਵਾ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਅਵਸਰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੁੱਖ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਭੁਲਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਯੁਵਾ ਪੀੜੀ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਇਕ ਝੱਲਕ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੰਮ ਕਰਣ ਦੇ ਭਾਵਨਾ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਯੁਵਾ ਪੀੜੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤ ਹੋਰ ਅਗੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਵਰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਪੀੜੀ ਦੀ ਸੋਚ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਪਾਵੇਗਾ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਯੁਵਾ ਵਰਗ ਉਚਾਈਆਂ ਛੂਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਭੁਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਉਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੱਤਾਂ ਆਪ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦਾ ਯੁਵਾ ਵਰਗ ਤਿਆਰ ਏ ਇਕ ਨਵੀਂ ਯੁਵਾ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਲਈ।

ਲੇਕਿਨ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਇਸ ਯੁਵਾ ਵਰਗ ਨੂੰ ਰੋਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਯੁਵਾ ਵਰਗ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਵੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲਈ ਅਸਲ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਬੁਰਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਯੁਵਾ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਕਾਬਿਲੀਅਤ ਵੀ ਹੈ।

ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਦਗੀ ਤੱਰਕੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਤੇ ਦਿਖਾਵਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਘਾਟ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਿਖਾਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸਹੁਣਾ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੇ ਫੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਫੈਸ਼ਨ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੱਧਦੀ ਰੁਚੀ ਮਨੱਖ ਲਈ ਦੱਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਹੈ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਤਾਂ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਸ ਫੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਗੁਸੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੇਸ਼ ਆਰਥਕ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਫੈਸ਼ਨ ਪ੍ਰਸਤੀ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਤੂਫਾਨ ਕਲਕੱਤਾ, ਬੰਬਈ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਵਰਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਇਸ ਤੂਫਾਨ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀ ਪਾਇਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਫੈਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀ, ਸੁਹਣੇ ਤੇ ਸਾਫ ਸੁਬਰੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਣਾ ਇਕ ਗੁਣ ਹੈ ਪਰ ਅਤਿਅੰਤ ਭੜਕੀਲੇ ਕਪੜੇ ਪਾਣਾ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਾ ਢੱਕਣ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ ਪਾਣਾ ਜਹਾਲਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਅਵਾਰਾਗਰਦੀ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਮਨ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਕਤਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰੁਚੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗੁਣ ਤੇ ਸ਼ਰਮ ਕਿਤੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਨਹੀ ਮਿਲਦੀ। ਨੰਗੇਜ਼ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਉੱਤੇ ਐਨਾ ਖਰਚ ਨਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਿਨਾਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਤੇ, ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਘਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਉਹ ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਔਲਾਦ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਬਹੁਤ ਧਨ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਫਜੂ ਰੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਬਲ ਤੋਂ ਆਚਰਣ ਦੀ ਘਾਟ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਉਹ ਧਰਤੀ ਜਿੱਥੇ ਗੋਤਮ ਬੁੱਧ, ਨਾਨਕ ਵਰਗੇ ਪੀਰਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਉੱਚਾ ਆਚਰਣ ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਸੀ, ਉਹੀ ਦੇਸ਼ ਅੱਜ ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਖਾਈ ਵਿਚ ਗਿਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹਨੇਰੀ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾਏ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਹਨੇਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾਏ।

ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ.(ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਕੇਸ

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੇਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੈ, ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਇਹ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਕਟਾਂਦੇ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ, ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਕੇਵਲ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੇਸ ਕਟਵਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਉਹ ਪਤਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਪਤਿਤ' ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਅਤੇ ਨੀਚਤਾਂ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਤਿਤ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੁਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਕੇਸ ਨਾ ਕਟਾਣ ਵਿਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ?

ਲੰਬੇ-ਲੰਬੇ ਬੋਢੇ, ਪਟੇ ਹਿਪੀਆਂ ਵਾਂਗ ਵਧਾਏ ਹੋਏ ਵਾਲ ਜਾਂ ਜਟਾਂ ਵੀ ਕੇਸ ਰਖਣਾ ਤਸੱਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੌਲਵੀ ਦਾੜੀ ਰਖਦੇ ਹਨ-ਪਰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮੁੱਠ ਜਿੰਨੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਕਟਵਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਭਾਗ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕੇਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਟਾਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੀ ਹੈ - “ਸਿੱਖੀ ਕੇਸਾਂ ਸਬਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭੇ”।

ਸਿੱਖ ਕਿਉਂ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੇਸ ਕਟਵਾਂਦੇ? ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਸਿੱਖੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ!

ਇਸ ਸੁਆਲ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਾਲ ਕਟਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤੇ ਕਿਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਵਾਲ ਕਟਾਉਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਿਆ।

ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਨ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੀਝਾਣ ਲਈ ਲਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ- ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਸੱਢਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਲੀਆਂ, ਖਾਸ ਖਾਸ ਮੋਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਸਿਰ ਅਤੇ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਵੀ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਹੈ ਇੰਜ ਕੇਸ ਕੱਟਵਾਣੇ ਸਿਰ ਦੀ ਬਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਝੰਡ ਲਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਸਮ ਬੜੇ ਚਾਅ ਅਤੇ ਸ਼ੋਕ ਨਾਲ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਜ਼ਰਾ ਦੂਸਰੀ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਰ, ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖ ਦਾ ਕਰਤਾ-ਪਰੁਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਜਾਂ ਸੰਪਰਕ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸੁਹਾਗਣ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚੋਲੇ, ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਾ, ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ ਜਾਂ ਏਲਚੀ ਆਦਿ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਓਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚੋਲੇ ਜਾਂ ਦਲਾਲ ਨੂੰ ਖੂਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਮਿਨੰਤਾਂ ਸਮਾਜਤਾਂ, ਚੜ੍ਹਾਵਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮਨਾਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।

“ਖ਼ਸਮ ਛੋਡ ਦੂਜੇ ਲਗੇ ਡੂਬੇਸੇ ਵਨਜਾਰਿਆ”

ਫ਼ਿਰ ਸੁਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਰੀਲਾਣ ਲਈ ਉਸ ਅੱਗੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੇ। ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਜੋ ਜਿੰਜਗੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਕਿਵੇਂ ਰੀਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇਣਾ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਲੈਣਾ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲਘਣਾ ਹੈ। ਕੀ ਕੋਈ ਮਾਲਕ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲਘਣਾ ਉੱਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ? ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੰਜਮ ਹੈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣਾ ਇਸ ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਉਲਘਣਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਪਰੇਗੀ ਅਤੇ ਬਿੜਕੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਹੈ

ਸੋ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਸ ਦੇਣ ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ ਵਾਂਗ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਭਾਈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੰਬੀਆਂ ਨਾਲ ਖੋਪਰੀ ਉਤਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਕਟਾਵਾਏ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕਟਵਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਸ ਚਿਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਰਕਾਰ ਰਖਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦਾ ਪਰਮ ਕਰਤੱਵ ਹੈ।

ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ.(ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸੰਗਤ ਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ?

ਨਾਮ ਤੇ ਮੁਰਾਦ ਇਕ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਨਾਮੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਲਫਜ਼ ਦਾ ਸੁਵਨਾ ਯਾ ਉਦਾਰਨ ਉਸ ਵਿਚ ਛਪੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਉਪਜਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਨਿਰੰਕਾਰ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ' ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਰਮ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਹੀ ਜੀਵ ਨਿਰਾਕਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਮ ਲਭਤਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਧਿਆਨ, ਸਿਮਰਨ, ਜਪ ਅਤੇ ਨਾਮੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ। ਸਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ।

ਨਾਮ ਤੁਜਿ ਕਛੁ ਅਵਰੁ ਨ ਹੋਇ।

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਪਾਵੈ ਜਨ ਕੋਇ। (8-2)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਦੀ ਵਿਕਾਰਤਾ ਅਤੇ ਸੁਖੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ? ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ? ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੇ ਧਰਮ ਮੰਦਰ ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਬਾਈ ਰਾਜਨੀਤੀ ਧੜੇਬੰਦੀ, ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਖਰਾਬੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਸਾਂਤੀ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾ ਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ, ਗੁਣੀ ਗਿਆਨੀ, ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਤੇ ਜਪੀ-ਤਪੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮਨ ਵੀ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਜ਼ਾ ਸਾਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਈਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ? ਇਹ ਸਾਧਨ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਤੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਪਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਆਖਦੇ ਹਨ:-

ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਇਐ, ਕਿਵ ਕੂੜੇ ਤੁਟੇ ਪਾਲਿ।

ਭਾਵ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਕੁਝ ਜਾਂ ਹਉਮੈ ਦੀ ਭਾਲ (ਕੰਧ) ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁਟ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਉਸ ਦਾ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ

ਹੈ:-

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਇ ਚਲਣਾ, ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ।

ਹੁਕਮੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਾਜੀ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੂੜ ਦੀ ਪਾਲ ਟੁਟਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਹੁਕਮ ਹਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ।

ਦਸ਼ਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਆਤਮਕ ਜੋਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਲਭਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:-

“ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ, ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਰੇ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਰੇ ਸੇਵਕ ਜਨ, ਸਾਲੈ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਗੁਰੂ ਨਿਸਭਾਰੇ।

ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਨੂੰ ਕਿ ਹੁਕਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:-

'ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ। ਉਹ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜਨ, ਸੁਣਨ ਵਿਚਾਰਨ ਤੇ ਕਮਾਵਣ ਨਾਲ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਕੇ ਸਨਸਤਿ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਗਲਾਂ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਬਣਾ ਲਏ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ:-

ਵਿਚ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਵਸੈ ਜੀਉ।

ਫਿਰ ਇਹ ਸੰਗਤ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋਵੇ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ:-

ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਕੈਸੀ ਜਾਣੀਐ ਜਿਥੈ ਏਕੋ ਨਾਮ ਵਖਾਈਐ

(ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: 1-72)

ਜਿਥੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਹੋਵੇ, ਜਿਥੇ ਸਾਰਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਰਮ ਸਤ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਸੰਤਿ ਸੰਗਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਾਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਧੁਪਦੀ ਹੈ।

ਭਾਂਡਾ ਅਤਿ ਮਲੀਣ ਧੋਤਾ ਹਛਾ ਨਾ ਹੋਇਸੀ।

ਘੁਰਦਆਰੇ ਹੋਈ ਸੋਝੀ, ਪਾਇਸੀ।

ਓਂਤੁ ਦੁਆਰੇ ਪੋਇ ਹਛਾ ਹੋਇਸੀ। (ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ 1, 730)

ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਾਣਾ, ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨਾ, ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਨਾ ਸਾਡੇ ਮਨ, ਅਤੇ ਆਚਰਣ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:-

ਸਚੀ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹ ਮਿਲੈ ਸਰੇ ਨਾਇ ਪਿਆਰ

ਤਿਤੁ ਜਾਇ ਬਹੁ ਸਤਿ ਸੰਗਤੀ ਜਿਥੇ

ਹਰਿ ਕਾ ਹਰਿ ਨਾਮ ਬਿਲੋਇਐ।

ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਤੇ ਸਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਪੁਰਸ਼ਾ ਦੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਨਾਮ, ਜਪ, ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਉਤਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਗੀਤਾਂਜਲੀ

ਬੀ.ਏ. (ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ) ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਚੇਤਨਾ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚੇਤਨਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਤਿ, ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਸਾਰਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਇਕ ਵਚਨੀ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਬਹੁਵਚਨੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਕਿਹਾ:-

'ਜਗਤ ਜਲੰਦਾ ਰਖਿ ਲੈ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ॥

ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ ਤਿਤੈ ਲੈਹੁ ਉਬਾਰਿ'॥

ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਲਈ ਆਪਣੀ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਈ।

ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਲਈ ਇਹ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕ੍ਰੁਪ-ਮੰਡੂਕਤਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਵੇ। ਉਹ ਜਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕੇ ਮਿਲੇ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਧਰਮਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆ ਸਕੇ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਕਰੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਕਾਇਲ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ:-

“ਜਣਾ ਲਗੁ ਦੁਨੀਆ ਰਹੀਐ ਨਾਨਕ

ਕਿਛੁ ਸੁਣੀਐ ਕਿਛੁ ਕਹੀਐ”॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਰਾਹ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਰਾਹ ਅਧਨਾਇਆ। ਉਹ ਪੰਡਿਤਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਸੂਫੀਆਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਸ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਦੁੱਖ-ਦਰਦ ਸਮਝਿਆ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗਏ ਜਿਹੜੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਸਨ। ਜਿਸ ਕੋਡਾ ਰਾਖਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਆਦਿਵਾਸੀ ਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ (ਚਾਰ) ਬਾਰੇ ਬੜਾ-ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਗਏ। ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿੰਧਾ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ, ਅਸਾਮ ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਥੇ ਦੀ ਆਰਤੀ ਦੇਖੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ

ਆਰਤੀ ਗਾਈ ਜਿਹੜੀ ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਸਿੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਲੰਕਾ ਵੀ ਗਏ ਅਤੇ ਮਕਾ ਮਦੀਨਾ, ਬਗਦਾਦ ਵੀ ਗਏ। ਉਹ ਕਾਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹੀ ਉਪਰਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਾਕਪਟਨ (ਮੁਲਤਾਨ) ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ੇਖ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੂਰਬੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਬਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸੰਤ ਜੈ ਦੇਵ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਲਿਆਏ। ਆਪਣੀ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਬਾਣੀ ਇੱਕਤਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਪੰਨੇ ਭਗਤ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨੀ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਸਾਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਉੱਘੀ ਥਾਂ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਪੁਜਾਰੀ, ਪ੍ਰੋਹਿਤ, ਮੁੱਲਾ, ਪਾਦਰੀ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਵਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ:-

'ਪੰਡਿਤ ਪੜਿ ਨ ਪਹੁਚਈ ਬਹੁ ਆਲ ਜੰਜਾਲਾ ॥

ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦੁਇ ਸੰਗਮ ਖਪਿਆ ਜਮ ਕਾਲ ॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਛੋਹ ਤੋਂ ਵਾਝੇ ਗਹਿ ਜਾਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਜਾਤਿ ਨੂੰ:-

ਜਾਣਹੁ ਜੋਤਿ ਨ ਪੁਛਹੁ ਜਾਤੀ ਆਗੈ ਨ ਹੋ ॥

ਅਜਿਹੀ ਜੋਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਵਿਚਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਚਹੁੰ ਪਾਸੇ ਚਾਨਣ ਬਿਖਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ:-

ਸਭ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ਸੋਇ ॥

ਤਿਸ ਦੇ ਚਾਨਣ ਸਭ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਇ ॥

ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਸਰੋਕਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਦੁਤਕਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੀਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਕੁਝ

ਤਾਕਤਵਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ। ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਜਾਂ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕੀ ਇਕੋ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਗੋਰੇ ਹਨ, ਭੂਰੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਾਲੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਉੱਚੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਕਬੀਲਿਆਂ 'ਚ। ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਇਕੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਅਸਲੀ ਜੋਗੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ:-

ਗਲੀ ਜੋਗ ਨ ਹੋਈ॥

ਏਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਿ ਸਮਸਰਿ ਜਾਵੈ

ਜੋਗੀ ਕਹੀਐ ਸੋਈ॥

ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬੜੀ ਅਹਿਮ ਹੈ ਗੁਰੂ

ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ:-

ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ॥

ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ॥

ਅਜਿਹੀ ਕੁਦਰਤ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:-

“ਕੁਦਰਤਿ ਦਿਸੈ ਕੁਦਰਤਿ ਸੁਣੀ ਐ ਕੁਦਰਤਿ ਭਉ ਸੁਖ
ਸਾਰੁ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਣਾ ਆਕਾਰ॥

ਹਿਤੇਸ਼ ਚੌਧਰੀ
ਐਮ.ਏ ਪੰਜਾਬੀ , ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਮਿੰਨੀ ਪਾਏ ਬਾਤ : ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਪਛਾਣ ਕੇ ਰੂਬਰੂ

'ਮਿੰਨੀ ਪਾਏ ਬਾਤ' ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਇਕਲਬਾਲ ਦੀਪ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਵੀਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਧਾ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵਸਤੂ ਸਮੱਗਰੀ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਉਸਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਰੂਪ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ।

ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਜੀਣ ਦਾ ਢੰਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ, ਉਸਦੀ ਸੋਚ/ਨਜ਼ਰੀਆ ਵੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਲਾਂ/ਛਿਣਾਂ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਲਾਂ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਜਿਸ ਸਾਹਿਤਕ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ 'ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ'। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆਈ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਧੇਰੇ ਜਟਿਲ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਈ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦ ਨੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਤੇ ਅੱਜ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਯੁੱਗ ਆਉਣ ਨਾਲ, ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਸੂਖਮਤਾ ਆਉਣ ਨਾਲ ਤੇ ਵਿਹਲ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਹੋਰ ਸੁਧਰਿਆ ਰੂਪ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅਤੀ ਲਘੂ ਰੂਪ 'ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਪੁਰਾਤਨ ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ ਤੇ ਭੰਡ-ਨਕਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਵਿਦਮਾਨ ਸੀ ਪਰ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗਲਪੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਲੋਤਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਸਹਿਤ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚਲੀ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਪਨਾਉਣ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਵੰਤ ਕੈਂਥ ਦਾ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਬਰਫੀ

ਦਾ ਟੁਕੜਾ' (1972) ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਮੌਲਿਕ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਿਤ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਇਸੇ ਹੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕਈ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਚਰਚਿਤ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਅਫਸਾਨਾਨਿਗਾਰ ਸਾਅਦਤ ਹੁਸੈਨ ਮੰਟੋ ਦਾ 'ਸਿਆਹ ਹਾਸ਼ੀਏ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਧਾਰਾ ਬਣਕੇ ਵਹਿਣ ਲਗੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਆਲੋਚਕ ਮਹਿਤਾਬ ਉਦ-ਦੀਨ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

“ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹੋਣ ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਯੁਗ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੈਟ ਯੁਗ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਰਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਕਾਰ ਬਾਰੇ ਜੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਦੋ ਕੁ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਧੇ ਕੁ ਪੰਨੇ ਦੇ ਅਕਾਰ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ 200 ਤੋਂ 300 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਅਕਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ 'ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਬੰਦ' ਕਰਨ ਨਾਲ ਵੀ ਤੁਲਨਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਧੀ ਦੀ ਮੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਦਿ, ਮੱਧ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੁਚੱਜਤਾ ਅਤੇ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਾਧੂ ਬੋਤੁਕੀਆਂ, ਵਿਸਥਾਰਮਈ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਚਿਤਰਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਕਥਾ-ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਮਿੰਨੀ ਰੂਪ ਜਾਂ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਜੁਗਤ ਇਕਬਾਲ ਦੀਪ ਦੇ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀ ਉਤੇ ਢੁਕਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਕਹਾਣੀ 'ਅਲਾਰਮ' ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

“ਪੁਲਸ ਵਾਲੀ ਜਿਪਸੀ ਕੰਨ-ਪਾੜਵੇਂ ਸੋਰ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਭੱਜੀ ਫਿਰਦੀ ਐ?”

ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋ, ਜਿਥੇ ਵੀ ਹੋ..... ਨੋ-ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਹੋ ਜਾਉ... ਬਾਕੀ ਕਾਰਵਾਈ ਫੇਰ ਪਾਇਆ ਜੇ... ਬਸ ਹੁਣ ਭੱਜ ਲਉ।”

ਹੱਥਲੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਬਿਰਤਾਂਤਕ

ਜੁਗਤਾਂ ਸਮੇਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲਘੂ ਕਥਾ ਦੀ ਵਸਤੂ ਸੰਕੇਤਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਦੀ ਸੁਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਸਫੋਟਕ ਅਤੇ ਰਮਜ਼ ਭਰੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਕੁਝ 'ਅਣਕਿਹਾ' ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸੂਝ ਸਦਕਾ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਉਪਰਲੀ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲੇਪਨ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕੜੀ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਨੇਤਤਾ ਕਿਸੇ ਚੁਟਕਲੇ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀਆਂ ਰੂਪਾਂਤਮਕ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਚੁਟਕਲੇ ਜਾਂ ਬੁਝਾਰਤ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚੁਟਕਲੇ ਜਾਂ ਬੁਝਾਰਤ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵੀ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੱਤ 'ਘਟਨਾ' ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੱਤ 'ਗੱਲ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਬਸ ਇਕ ਗੱਲ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਉਤਮਤਾ ਕੋਈ ਸਾਰਥਕ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਇਕਬਾਲ ਦੀਪ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਮਸਲੂ' ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

“ਗੁੱਡ ਮਾਰਨਿੰਗ ਸਰ”, ਕਮਰੇ 'ਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਦਰ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ।”

“ਗੁੱਡ ਮਾਰਨਿੰਗ ਮਿਸ ਵੇਹਰਾ, ਦੱਸੋ ਕਿੰਜ ਆਉਣਾ ਹੋਇਆ, ਹਾਲਾਂ ਸਕੂਲ ਤਾਂ ਖੁੱਲੇ ਨਹੀਂ।” ਮੈਨੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਐਨਕ ਉਤਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਸਰ, ਮੈਂ ਇਧਰ ਡਾਕਟਰ ਹੋਰਾਂ ਵਲ ਆਈ ਸਾਂ..... ਸੋਚਿਆ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਜਾਵਾਂ...” ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਦੀ ਮੈਂ ਪੁੱਛਦੀ ਹਾਂ, “ਸਰ ਮੈਨੂੰ ਛੁਟੀਆਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲੇਗੀ ਨਾ!”

“ਦੇਖਾਗੇ... ਮੀਟਿੰਗ ਕਰਾਂਗੇ, ਤਦ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ, ਅਸਲ 'ਚ ਸਕੂਲ ਤੋਰਨ 'ਚ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆ ਰਹੀਆ ਨੇ...” ਫੇਰ ਮੈਨੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਸੋਚਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ਮਿਸ ਵੇਹਰਾ, ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਕੰਮ-ਕਰੋਗੇ... ਉਤਨੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਣੀ ਹੁੰਦੀ ਏ ਨਾ...।”

“ਜੀ ਸਰ, ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ਸਕੂਲ 'ਚ, ਆਪਾਂ ਉਤਨੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਫੀਸ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ?”

ਉਪਰਲੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਮਹਿਕਮੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਲੇਸ਼ਣ

ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ 'ਗੱਲਾਂ' ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਗੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਫੀਸ ਮੁਆਫ਼ੀ ਲਈ, ਕਿਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਧੱਕੇ ਸੰਬੰਧੀ, (ਮਤੇਈ) ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਕ ਬੁਲੰਦੀ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਖੇਪਤਾ, ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਤਿੱਖੇ ਵਿਅੰਗ ਵਿਚ ਰਚੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਤੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਹੈ। ਸਥਾਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਈ ਸਵਾਲ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦਾ ਭਾਂਬੜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੀ ਚੰਗਿਆਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਮੋਹ ਹੀ ਤੰਦ', 'ਸੱਭ ਚਲਦੈ' 'ਸ਼ਕਾਇਤ', 'ਮਸਤੀ', 'ਮਾਸੂਮੀਅਤ', 'ਤਰਸ', 'ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ' ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੰਗਿਆਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਵਿਵੇਕ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੋਖੋਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸਫਰ ਦੋਰਾਨ ਵਾਪਰੀਆਂ ਕਿਸੀ ਨਿੱਕੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲਭਣਾ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸੋ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਬੌਧਿਕ ਕਸਰਤ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ 'ਮਿੰਨੀ ਪਾਏ ਬਾਤ' ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਤੰਗੀਆਂ ਤੁਰਸ਼ੀਆਂ, ਦੁੱਖਾਂ-ਦਰਦਾਂ, ਆਪਸੀ ਕਲਹ-ਕਲੇਸ਼, ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਜੀਵਨ ਸੱਚ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਉਲੀਕਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਰਮ ਦੇ ਦੰਭੀ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਘਟਦੇ ਧਰਮਾਸਤਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੂੰ ਵੀ ਅਗਰਭੂਮਿਤ/ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ 'ਕੀਮਤ' ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਮਾਤਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਵੇਂ ਉਥੇ ਹੀ ਆਣ ਉਤਰਿਆ ਹੋਵੇ।

ਪਿੱਕੇ ਨੇ ਨਾਰੀਅਲ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਕੀਤੀ।

“ਇਹਦੇ ਲੱਗਣਗੇ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਤੇ ਇਹਦੇ ਛੇ...।”

“ਕਿਉਂ... ਇਹ ਫਰਕ ਕਿਉਂ? ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਤਾਂ ਜਾਪਦੇ ਨੇ...।”

“ਜੇ ਤਾਂ ਸਾਹਬ ਖਾਣ ਲਈ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਛੇ ਹੀ ਲੱਗਣਗੇ...।”

“ਪਰ ਇਸਦੇ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਕਿਉਂ?”

ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਤਿੰਨ ਰੁਪਿਆਂ ਵਾਲਾ ਨਾਰੀਅਲ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਜੋਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ਆ... ਜਾ ਰਿਹੈ।”

ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਤਮਕ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਂਦੀ ਇਸ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਈਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਛੂਹਾਂ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ 'ਸਵਾਲ' ਕਹਾਣੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :

“ਆਤਮਾ ਜਨਮਦੀ ਨਾ ਬਿਨਸਦੀ ਏ”, ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਿਆਂ ਸ਼ਰਮਾਂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨੂੰ ਘੁੱਟਕੇ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਨਵੇਂ ਜਾਮੇ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਏ।”

“ਇਹਦੇ 'ਚ ਕੀ ਸ਼ਕ ਏ।” ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਵਰਮਾ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰੌੜਤਾ ਕੀਤੀ।

“ਪਰ ਸਾਇੰਸ ਦਸਦੀ ਏ, ਜੀਅ-ਜੰਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਧੀ ਏ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ,” ਮੈਂ ਪੁਛੇ ਬਗੈਰ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ,

“ਫੇਰ ਇਹ ਨਵੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਖਾਨੇ 'ਚ ਘੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਭਲਾ ?”

ਸਾਰੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਚ ਨਿਕਲ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਸਨ।”

ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਲੋਚਕ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਬੁਲੰਦੀ ਤੋਂ ਵਿਰਵਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਕਿ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਸਹਿਤ ਸੋਚਣਾ ਹੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਹੈ ਤੇ ਹੱਥਲੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਛੋਹਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ।

ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਕਥਾਰਸਿਸ ਜਾਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸਦੇ ਹੋਏ ਇਸਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। 'ਮਿੰਨੀ ਪਾਏ ਬਾਤ' ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਨਿਭਾਅ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹਾ ਕਿ ਕਹਾਣੀ 'ਚਤਰਾਈ' ਵਿਚ ਸੱਸ-ਨੂੰਹ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿਚਲਾ ਬਦਲਾਅ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸੱਸ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਮਿਹਣੇ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੀ ਸਗੋਂ ਪਿਆਰ ਸੇਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਰਤਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ 'ਰਿਸ਼ਤਾ' ਮਨੁੱਖੀ ਵਤੀਰੇ ਦੇ ਦੋਗਲੇਪਨ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਉਠ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਅੱਜ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਫੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਨੁੱਖ, ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਨਾ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ

ਕਦਰ ਹੈ ਨਾ ਮੋਹ-ਪਿਆਰ। 'ਫਲਰਮਾਬਰਦਾਰ', 'ਮਾ ਜਾਏ', 'ਸੇਵਾਮੁਕਤੀ', 'ਸੋਨੇ ਦੇ ਅੰਡੇ', 'ਸਭ ਚਲਦੈ', 'ਬੁਢਾਪਾ', 'ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ' ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਦਵੰਦ ਪੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਨ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਸੋ 'ਮਿੰਨੀ ਪਾਏ ਬਾਤ' ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਹੁਪਰਤੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੂਝ/ਵਿਵੇਕ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਹਲੂਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਰਾਹੀਂ ਇਕਬਾਲ ਦੀਪ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਗਰਮ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਰਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਿਥੇ ਤੇਜਵੰਤ ਮਾਨ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਮੰਡ, ਬਲਬੀਰ ਪਰਵਾਨਾ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਜਸਬੀਰ ਢੰਡ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੈਲੇ, ਨੂਰ ਸੰਤੋਖਪੁਰੀ, ਗੁਲਵੰਤ ਮਲੋਦਵੀ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਿਮਰਾ, ਅਵਲ ਸਰਹੱਦੀ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਮਕਸੂਦਪੁਰੀ ਆਦਿ ਹਨ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਕਾਫੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੇ ਹਫਤਾਵਾਰ ਜਾਂ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਉਪਰ ਕੱਢੇ ਜਾ ਰਹੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵੀ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। 'ਮਿੰਨੀ ਪਾਏ ਬਾਤ' ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਜੋਂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਈ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਾਚੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਬਰਫੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ' ਸਤਵੰਤ ਕੈਂਥ, ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਫੁਲਵੀ ਅਤੇ ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਾਸੋਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਰਚਨਾ 'ਤਰਕਸ਼' (1973), ਸ਼ਰਨ ਮੱਕੜ ਤੇ ਅਨਵੰਤ ਕੌਰ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਅਬ ਜੂਝਨ ਕਾ ਚਾਊ', ਕੇ ਮਨਜੀਤ ਦਾ 'ਇਨਸਾਨ ਵਿਕਦੇ ਹਨ', ਲਾਅਰਾ (ਜਿੰਦਰ), ਖੁੰਡੀ ਧਾਰ (ਸ਼ਰਨ ਮੱਕੜ) ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਛਪੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ

ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੋਸਤ

ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦੋ ਸੱਤ (ਦੋ ਸੱਚ) ਜਦੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਸੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਦੋ ਸੱਤ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਦੋ ਦੋਸਤ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸੱਚ ਕਹਿਣਾ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਹੀਰ ਨੂੰ ਰਾਂਝੇ, ਚੌਂ ਰੱਬ ਦਿਸੱਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਰਾਂਝਾ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।

ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਘੋਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਹਰਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਲੱਭਣ ਦੀ ਦੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਤਰਾਸ਼ੇ ਹੋਏ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਫਿਰ ਉਹ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਹੀਰਾ ਤਲਾਸ਼ਣ ਚੌਂ ਕੁਤਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅੰਦਰਲੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਨ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਝੂਠ ਤਾਂ ਫਾਇਦੇ-ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੱਚ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੱਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤਾਲਮੇਲ ਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਦੋ ਦੋਸਤ, ਦੋਸਤੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਖਰੀ ਲਮਹੇ ਤੱਕ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਬਲ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਛੋਟੇ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਪਾਉਣੀ ਵੀ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ। ਛੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਊਠਾਂ ਵਾਲੇ ਉੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਬੂਹੇ ਉੱਚੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁੱਕ ਫਾਹਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਨੋਬਤ ਵੀ ਆਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਆਓ ਭਗਤ, ਲਈ ਦਰਿਆਦਿਲੀ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇਬਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਆਓ ਭਗਤ ਸੱਚੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਸੁਦਾਮਾ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਪਲਕਾਂ ਤੇ ਬਿਠਾਉਣਾ, ਦੋਸਤੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੋ ਸੱਚੇ ਦੋਸਤ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਨੋਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਭਾਪ ਕੇ ਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਚੁਣਦੇ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ 'ਚ ਮੇਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਉਸਾਰੂ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਕਸਰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯਾਰੀ ਲਾਉਣੀ ਸੋਖੀ ਤੇ ਨਿਭਾਉਣੀ ਬੜੀ ਔਖੀ। ਵੈਸੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਦੋਸਤੀ ਪਾ ਲੈਣੀ ਕਈ ਵਾਰ ਨਕਸਾਨਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੋਬ-ਪਰਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਦੋਸਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਦੋਸਤੀ ਪਾਉਣੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਦੋਸਤੀ ਪਾਉਣੀ ਸਦਾ ਲਈ ਪਿਆਰ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਸਤੀ ਵਿਚ ਲਾਹਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ, ਸੱਚਾ ਵਿਵਹਾਰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੇ ਸਾਫ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਮਿੱਤਰਤਾ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਕੁਤਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਬੀਜ, ਚੰਗਾ ਫੁਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਲੁਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਓ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜੀਏ। ਉਹਦੀ ਪਾਲੁਣਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿ ਪੂਰਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਕੇ ਆਪਸੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਦੋਸਤੀ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲੇ। ਜਾਤਪਾਤ, ਨਸਲਵਾਦ, ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਵੱਖਵਾਦ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲੇ।

ਵਿਕਾਸ ਵਾਲੀਆ
ਬੀ ਏ (ਆਨਰਜ਼) ਹਿੰਦੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸਿਨੇਮਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ

ਹਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਅਹਿਸਾਸ ਲਈ ਸੁਖਨਵਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਡ੍ਰਾਮਾ ਦੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਵੀ। ਉਕੇਰਨਾਂ ਹੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੈ ਕਾਰੇ ਸਫ਼ਿਆ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਚਾਹੇ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ'ਚ ਕਿਸੇ ਮਨ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ 'ਤੇ ਛਾਪ ਕੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਿਨੇਮਾ ਰਾਹੀਂ ਪਰਦੇ ਤੇ ਉਤਾਰ ਦੇ ਪਰ ਹਰਫ਼ ਦਾ ਵਜੂਦ ਉਕੇਰਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਸੰਵਾਦ ਵਿੱਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸਾਂਝ ਵਿੱਚ ਨਕਲ, ਸਿਨੇਮਾ ਅਤੇ ਇਵਾਕਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਬਹੁਤ ਰਲਵੇਂ ਸੁਰ 'ਚ ਸੰਖਾਪਤ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਸਰਗਰਮ ਨਾਂ ਸੀ। ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਕਿਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੰਕਰਲੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਭਾਪਿਆ ਹੈ। ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ (ਉਸਦੀ ਰੋਟੀ) ਦੀ ਬਾਲੇ ਦਾ ਕਿਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਣਯੋਗ ਹੈ। ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਦੀ ਇਸੇ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਮਨੀ ਕੌਲ ਨੇ ਵੀ (ਉਸਦੀ ਰੋਟੀ) ਨਾਂ ਕੀ ਫ਼ਿਲਮ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਦੀ ਵੱਖਰੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨਾਲੇ-ਨਾਲ ਚੱਲਦੀ ਜੁਗਲਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚਾਰਣ ਯੋਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮਨੀ ਕੌਲ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਦੇ ਤੇ ਉਕੇਰਿਆ ਹੈ। ਮਨੀ ਕੌਲ ਨੇ ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ ਦੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕ (ਆਸ਼ਾਡ ਦਾ ਏਕ ਦਿਨ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਫ਼ਿਲਮ ਬਣਾਈ ਸੀ।

ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਫ਼ਨੀਸ਼ਵਰਨਾਥ ਰੇਣੂ ਈ (ਮਾਰੇ ਗਏ ਗੁਲਫਾਮ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਤੀਸਰੀ ਕਸਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦੀ ਗੋਦਾਨ, ਗਬਨ, ਸ਼ਤਰੰਜ ਕੇ ਖਿਲਾਤੀ ਮੰਨੂ ਭੰਡਾਰੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ (ਯਹੀ ਸੱਚ ਹੈ) ਤੋਂ ਰਜਨੀਗੰਧਾ ਅਤੇ ਕੇਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮਿਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਵਲ (ਕੋਹਬਰ ਦੀ ਸ਼ਰਤ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਰਾਜਸ਼ੀ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਸਫਲ ਫ਼ਿਲਮ (ਨਦੀਆ ਦੇ ਪਾਰ) ਤਕ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਸੂਚੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਫ਼ਿਲਮ ਨੂੰ ਹੀ ਰਾਜਸ਼ੀ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਨੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ (ਹਮ ਆਪ ਕੇ ਹੈਂ ਕੋਣ) ਨਾਂ ਕੀ ਸਫਲ ਫ਼ਿਲਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ। ਕੁਝ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਬੰਗਾਲੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਨਾਵਲਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ (ਪਰੀਨੀਤਾ) ਬਿਮਲ ਗਏ ਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਮੀਨਾ ਕੁਮਾਰੀ ਸਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਨੂੰ ਸੈਫ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਬਾਲਨ ਨਾਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਪਰਦੀਪ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮੁੜ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 1946 ਅਤੇ 1976 ਵਿੱਚ ਵੀ

ਸ਼ਰਤ ਚੰਦਰ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਵਲ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਰਤ ਚੰਦਰ ਚਟੋਪਾਧਿਆ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਰੁਕਿਆ। ਦੇਵਦਾਸ ਕੇ ਐੱਲ ਸਹਿਗਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਲੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਸ਼ਾਹਰੁਖ ਖ਼ਾਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਦਿਓਲ ਨਾਲ ਚਾਰ ਵਾਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਫਹਿਰਿਸਤ ਵਿੱਚ ਬੋਤੀ ਜਿਹੀ ਝਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ (ਪੱਵਿਤਰ ਪਾਪੀ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਮਤ ਫ਼ਿਲਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਪਰੀਕਸ਼ਤ ਸਾਹਨੀ ਨੇ ਹੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ (ਮਤੀ ਦਾ ਕੀਵਾ) (ਅੰਨੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ) ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਰਸਾ ਆਦਿ ਨਾਵਲਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਤਕ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਹੁਣ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਨਾਵਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਫ਼ਿਲਮ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਧੀ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਨਾਵਲ ਪਿੰਜਰ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਡਾ ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਵੇਦੀ (ਚਾਣਕਿਆ ਸੀਰੀਅਲ ਫੋਮ) ਫ਼ਿਲਮ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੋਜ ਬਾਜਪਾਈ ਨੂੰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਕ੍ਰਿਟਿਕ ਸਹਾਇਕ ਅਦਾਕਾਰ ਦਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਬਾਕੀ ਇੱਕ ਸੁੱਕ ਵਿੱਚ ਸੰਜੈ ਗੁਪਤਾ ਨਿਰਮਤ ਫ਼ਿਲਮ (ਕਸ ਕਹਾਣੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਗਲ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵਰਤੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਮੇਅਨਾ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿੱਚ ਪਰਮੀਤ ਸੇਠੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਸਨ। ਦੀਪਾ ਮਹਿਤਾ ਵਲੋਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਪ੍ਰੀਤੀ ਜਿੰਟਾ ਅਭਿਨੀਤ ਫ਼ਿਲਮ 'ਵਿਦੇਸ਼ ਹੈਵਨ ਘਾਨ ਅਰਖ' ਫ਼ਿਲਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਾਗਮੰਡਲ ਨਾਟਕ ਹੈ ਜੋ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਬੌਸ਼ਕ ਗਰੀਸ਼ ਕਰਨਾਡ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਹੁਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਦਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨੀਲਮ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਚੌਧਰੀ ਵੱਲੋਂ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ਿਲਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਿਆ।

ਆਉਂਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਆਮ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਮੈਂ ਹੁਣ ਠੀਕ ਠਾਕ ਹਾਂ) ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਕੂਟ ਤੋਂ ਉਪਜੀ 1984 ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਫ਼ਿਲਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਨੂੰ ਬੈਕਾਂਕ ਵਿਖੇ ਸਰਵੋਤਮ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵੀ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਫ਼ਿਲਮਸਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ਿਲਮ ਲਈ ਮਸੌਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਟਾ ਜਿਹਾ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਬਾਪਸੀ ਸਿਧਵਾ ਦਾ ਨਾਵਲ (ਆਈਸਕੈਂਡੀ ਮੈਨ) ਜੋ ਕਿ (ਕਰੈਕਿੰਗ ਇੰਡੀਆ) ਨਾਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਦੀਪਾ ਮਹਿਤਾ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵਾਲੀ ਸੀਰੀਜ਼ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਟਰ-ਫਾਇਰ ਅਤੇ 1947 ਅਰਬ ਚੋਂ 1947 ਅਰਬ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਵਲ (ਟ੍ਰੇਨ ਟੂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਪਾਮੇਲਾ ਰੂਕਸ ਵਲੋਂ 1998 ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਜੂਮਪਾ ਲਹਿਤੀ ਦਾ ਪੁਲਿਟਜ਼ਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਵਲ ਨੇਮਸੇਕ ਮੀਰਾ ਨਾਇਰ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਦਾਕਾਰ ਇਰਫ਼ਾਨ ਖ਼ਾਨ, ਤੱਬੂ ਅਤੇ ਕਾਲ ਪੇਨ ਸਨ। ਦੀਪਾ ਮਹਿਤਾ ਦੀ ਅਗਲੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸਨਮਾਨ ਰਸ਼ਦੀ ਦੇ ਨਾਵਲ (ਮਿਡਨਾਇਟ ਫਿਲਤਨ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਲੜੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰੀਏ ਤਾਂ ਮਾਨੀ ਚੈਟਰਜੀ ਦੇ ਨਾਵਲ (ਡੂ ਐਂਡ ਡਾਈ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਆਸੂ ਤੋਸ਼ ਗੋਵਾਰੀਕਰ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਖੇਲੇ ਹਮ ਜੀ ਜਾਨ ਸੇ ਮੱਖ ਹੈ। ਬੇਕਾਬਰਾਦਾ ਸੇਨ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਤੋਂ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਧੇਰੇ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਲੋਂ ਨਿਰਮਤ 1984 ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਫ਼ਿਲਮ (ਅਮੂ) ਇਤਿਹਾਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਟੀਕ ਟਿੱਪਣੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਫ਼ਿਲਮ ਬੇਕਾਬਰਾਦਾ ਸੇਨ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੋਨਾਲੀ ਬੋਸ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉੱਜ ਪੱਛਮੀ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਰਿਵਾਜ਼ ਆਮ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ 'ਚ ਅਜਿਹਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਘੱਟ ਹੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਨਾਲੀ ਬੋਸ ਨੇ (ਅਮੂ) ਫ਼ਿਲਮ ਦੇ ਨਾਲ-ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਰੂਪ'ਚ ਵੀ ਛਪਵਾਇਆ ਸੀ। ਬਹੁਚਰਚਿਤ ਫ਼ਿਲਮ (ਡੈਨੀ ਦਿਉਲ) ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ (ਸਲਮੱਡਾਗ ਮਿਲੇਨੀਅਰ) ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਸਵਰੂਪ ਦੇ ਨਾਵਲ (ਕਿਉਂ ਐਂਡ ਏ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮਸਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਚੇਤਨ ਭਗਤ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕਲੇ ਚੇਤਨ ਭਗਤ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਵਨ ਨਾਈਟ ਐਟ ਕਾਲ ਸੈਂਟਰ ਤੇ ਹੈਲੋ, ਫ਼ਾਈਵ ਪੁਆਇੰਟ ਸਮਵਨ ਤੇ ਥ੍ਰੀ ਇਡੀਅਟਸ ਖਾਸ ਹੈ। ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਹਦੇ ਨਾਵਲ ਤੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣਨ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੇਸ਼ਕ ਅਨੁਸ਼ਾ ਰਿਜ਼ਵੀ (ਪੀਪਲੀ ਲਾਈਵ) ਅਮਿਤਾਵ ਘੋਸ਼ ਦੇ ਨਾਵਲ (ਸੀ ਆਫ਼ ਪਾਪੀਜ਼) ਤੇ ਫ਼ਿਲਮ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਬਾਕੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸਾਨੀ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਵਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ਿਲਮਸਾਜ਼ਾਂ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ 'ਚ ਸਿਰਫ਼ ਚੇਤਨ ਭਗਤ ਦੇ ਹੀ ਨਾਵਲ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ਰਤ ਚੰਦਰ ਚੱਟੋਪਾਧਿਅਏ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਹੈ।

ਹਿਤੇਸ਼ ਚੌਧਰੀ
ਐਮ.ਏ ਪੰਜਾਬੀ ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

“ਧਰਮ ਦੇ ਆਦਰ ਦੇ ਨਾ ਤੇ”

ਇੱਕੀਵੀ ਸਦੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਬਦਲਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਤੇ ਆਸਥਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਲੋਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾ ਤੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਥੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਟੜਤਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਲੋੜ ਇੱਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੋਈਏ।

ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਹ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ। ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਉਪਾਸਨਾ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕੱਟੜਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਆਂਤਕੀ ਸੰਗਠਨ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨ ਆਪਣੀ ਕੱਟੜਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਹਾਲੀਆ ਸਮੇਂ ਵਿਚ “ਪੈਰਿਸ” ਵਿਖੇ (ਸ਼ਾਰਲੀ ਏਬਦੋ) ਨਾ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ‘ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਖੇ (ਪਿਸ਼ਾਵਰ) ਵਿਚ ਇਕ ‘ਸਕੂਲ ਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਹਮਲਾ ਇਸ ਕਾਰਣ ਵਜੋਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਖਬਾਰ (‘ਸ਼ਾਰਲੀ ਏਬਦੋ’) ਨੇ ‘ਇਸਲਾਮਕ ਵਿਅੰਗ-ਚਿੱਤਰ’ ਆਪਣੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸਮੇਤ ਪੰਜ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ‘ਸ਼ਾਰਲੀ ਏਬਦੋ’ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਜਿਹੇ ‘ਵਿਅੰਗ-ਚਿੱਤਰਾਂ’ ਕਰਕੇ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸਾਰੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਹਨ, ਹਿੰਸਾ ਹੀ ਇਕ ਮੱਤਰ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਗੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

‘ਪੇਸ਼ਾਵਰ’ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ 140 ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਦ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਸ ਕਸੂਰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਫੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਮ ਸੁਣਨ, ਦੇਖਣ ਤੇ ਪੜਨ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ‘ਇਰਾਕ’ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਾ ਪਤਾ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਆਂਤਕੀ ਸੰਗਠਨ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਹੀ

ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸਲਾਮਿਕ ਸਟੇਟ ਆਫ਼ ਇਰਾਕ ਐਂਡ ਸੀਰੀਆ (isis), ਦੁਨਿਆ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਸੰਗਠਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਾਹਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਟੇਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੈਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਮੋਟਰਸਾਇਕਲ ਤੇ ਸਵਾਰ ਇਕ ਨਾਇਕ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼-ਵਾਹਕ ਸਮਝਣਾ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਹਨ। ਉਹ ਭਗਤਾਂ-ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਫੌਜ ਖੜੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਅੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਪੱਟੀ ਬੰਨ੍ਹੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗ-ਸੰਗ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੰਤ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ‘ਸੰਤ-ਰਾਮਪਾਲ’ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਈ ਸੀ। ਭਾਰੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ, ਔਰਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ, ਬੱਚੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਮਘਟ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਆਸਥਾ ਹੈ? ਖੁਦ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਤਮ-ਰਖਿਅਕ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ਵਾਹਕ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ‘ਧਰਮ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸੁਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕੁਝ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਉਝ ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਨਾਸਤਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਨਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਦ ਕਿ ‘ਧਰਮ’ ਆਸਥਾ, ਸੂਬਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣਾ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦਰਅਸਲ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮਝ ਨੇ ਆਸਥਾ ਤੇ ਆਦਰ ਦੀ ਲਕੀਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਗੂੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਉਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ‘ਹਿੰਸਾ’ ਤੇ ‘ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ’ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਸਥਾ ਤੇ ਆਦਰ ਦੇ ਉਹੀ ਸੁਆਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਤੋਂ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿ ‘ਚੋਣਾਂ’ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਣ।

ਸੌ, ਧਰਮ ਦੇ ਆਦਰ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠਣ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣੀਏ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਨਹੀਂ ਇਕ ‘ਜੁੱਤੀ’ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ। ਜਿਸ ਦਾ

“ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ-----ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਦੇ ਨਾਲ”

“ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ”, ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬੜੇ ਹੀ ਅਨੂਠੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੂਠਾ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ 'ਨਰੇਂਦਰ ਮੋਦੀ' ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 3 ਅਕਤੂਬਰ 2014 ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਆਮ ਸਾਧਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਿੱਛੜੇ ਤੇ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਖੇਤਰਾਂ ਤਕ ਜਿਥੇ ਕੇਵਲ ਟੀ ਵੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ, ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ (ਰੇਡੀਓ) ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ 90 ਫੀਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਤੱਕ ਹੈ।

“ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ”, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਨਰੇਂਦਰ ਮੋਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕੀ ਵੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਮ ਸਾਧਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ (ਰੇਡੀਓ) ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਵਲੋਂ ‘ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ’, ‘ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ’, ‘ਸਵੱਛਤਾ’, ‘ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੱਧਦੀ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਆਦਤ’, ‘ਨਾਰੀ ਸਮਾਨਤਾ’, ‘ਬੋਰਡ ਇਸਤਿਹਾਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਡਰ’ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਨੇ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੂਬੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੀਤੇ 27 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ “ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ” ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ (ਬਰਾਕ ਓਬਾਮਾ) ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਤੋਂ (ਰੇਡੀਓ) ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਉਤਰ ਦੋਹਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ 'ਬਰਾਕ ਓਬਾਮਾ' ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਵੱਡੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਸਿਰਜਨਸ਼ੀਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਫਲਕ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸੋ, ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ 'ਨਰੇਂਦਰ ਮੋਦੀ' ਦਾ “ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ” ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਨਾ ਇਕ ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ ਕਦਮ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਵਿਚਲੇ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਮੀ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਜਨਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਜੁਆਬਦੇਹੀ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਪਖੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਵਲੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ ਇਕ ਬੇਹਤਰੀਨ ਕਦਮ ਹੈ।

ਆਦਿਤਯ ਸ਼ਰਮਾ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਹਿੰਦੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ

ਖਾਲਸਾ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਫੌਜ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਜਾਈ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ 1699 ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ, 1999 ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਰਹੇਗੀ। ਇਹ ਅਸੂਲ, ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਇਕ ਫਿਰਕੇ, ਬਰਾਦਰੀ, ਭਾਈਚਾਰੇ, ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਰੂਪੀ ਧਰਮ ਮਾਨਵੀ ਨਸਲ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ।

1699 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਉਚੇ ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ ਵਿਚ ਗਰੀਬੀ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰੋਲ ਹੈ। ਜੇ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਵਲ ਝਾਤਿ ਮਾਰੀਏਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਗੇ। ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਇਲਾਕਾਈ ਤੇ ਨਸਲੀ ਗੁਟਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੇ ਲੁਟ ਖਸੁਟ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਇਸ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੋਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਮਲਯੋਗ ਹੈ। 1699 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੇ ਜਿਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਇਨਸਾਫ਼ ਪਸੰਦੀ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਖਾਲਸੇਈ ਜੀਵਨ ਚੇਤਨਾ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਯੋਗ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਿਹਤੰਦ, ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਮਾਜ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤਮਾਕੂ ਤੇ ਹੋਰ ਮਾਰੂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬੜੀ ਸੁਚੇਤਤਾ ਪੂਰਵ ਵਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਗਰਕ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਆਨੰਦਪੁਰੀ ਰਹ-ਰੀਤੀ ਅਪਨਾਉਣ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਹੀ ਆਨੰਦ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਸਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਖਲਾਕੀ ਉੱਚਤਾ:-

ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਏਡਜ਼ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਇਕ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਾਇਲਾਜ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਰਸਤਾ ਸੰਜਮ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਣ ਲਗਿਆਂ ਸਖਤ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪਰ-ਨਾਰੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਭੁਲ ਕੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਸੁਪਤਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਸਬੰਧ ਰਖਣੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਖੇੜਾ

ਬਣਿਆਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਦਾਚਾਰਕ ਸਨਮਾਨ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਏਡਜ਼ ਵਰਗੀ ਮਾਰੂ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਡਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਸਵੈ-ਰਖਿਆ:-

ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਅਰਾਜਕਤਾ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਲੁਟ ਖਸੁਟ ਕਰਕੇ ਤੁਰੰਤ ਅਮੀਰ ਹੋਣ ਦੀ ਦੇੜ ਵਿਚ ਬਦਇਖਲਾਕੀ ਤੇ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਮਾਰ ਧਾਤ ਤੇ ਸਾੜ ਫੂਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਗਰੋਹ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਨਿਹੱਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਵੈ-ਰਖਿਆ ਲਈ ਕਿਰਪਾਨ ਧਾਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੰਕਟ ਕਾਲੀ ਸਬਿਤੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸੁੱਰਥਿਅਤਾ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਪਰਦੂਸ਼ਨ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ:-

ਸਾਇੰਸੀ ਖੋਜ ਨੇ ਲਗਪਗ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਕਾਰਨ ਉਜ਼ੋਨ ਪਰਤ ਦੇ ਕਈ ਥਾਈ ਟੁਟ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸੂਰਜੀ ਕਿਰਨਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਉਗੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੋਮ ਤੇ ਕੇਸ ਬਹੁਤ ਕਾਰਗਰ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਅ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਸ-ਧਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਨੂੰ ਵਧਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਤਮਾਕੂ ਨੋਸ਼ੀ ਨਾ ਕਰਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਰਮ ਰਹੀ ਵਾਯੂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਰਦੂਸ਼ਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਲੋਕੀ 1699 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਇਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਕਿ ਸਿਗਰਟ ਤਮਾਕੂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਣਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਵਾ ਨੂੰ ਪਰਦੂਸ਼ਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਬਚਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਤੇ ਮਾਨਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਭਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਕੁੜੀ ਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਣ ਲਗੀਆਂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਕਈ ਉਣਤਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਮਹਿਲਾ ਵਰਗ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਜਨਕ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਪਰਾਧੀ ਹਨ, ਕਾਤਲ ਹਨ, ਸਮਾਜ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ। ਅੱਜ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਪਿਹਲੇ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਝਾ ਰਿਵਾਜ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਰਗੇ ਵਿਕਸਤ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਲੜਕਿਆਂ ਪਿੱਛੇ 882

ਲੜਕੀਆਂ ਉੱਪਲਬਧ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਔਰਤ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਕਿਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਘਟੋ ਘ ਟਇਸ ਗੰਭੀਰ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਕੇ ਇਸ ਬਜਰ ਪਾਪ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਰਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਪੜਾਈ, ਲਿਖਾਈ ਪਰਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਜ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ:- ਦੁਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅੱਜ ਕੱਲ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਕੈਂਡਲ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਨੇਕ ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦੇ ਛਕਣਾ ਬੜੇ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਭਰਿਸ਼ਟ ਰੁਚੀ ਦੀ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਸਪਿਰਟ ਨੂੰ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਵਰਗ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਸਦਾਚਾਰਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗਰੀਬ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ:-

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਰੀਬ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਦਸਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਰੀਬ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਜੀਵਨ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ, ਅਰਾਜਕਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਨਾ ਪਸਰ ਜਾਵੇ। 1699 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਮਾਨਵ ਵਲੋਂ ਅਪਨਾ ਲਏ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਹੈ।

ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਲਈ ਪ੍ਰਯਤਨ:-

ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਰਖਣ ਵਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਕੀਰਣਤਾ ਭਰੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਨਖੋਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਜਿਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨਿ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਇਓ' ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਢਹਿ ਸੱਕਦਿਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਸੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੱਦ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਰਾਨੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੀਆ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁੰਨੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਧਰਮੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਧਰਮੀ ਵਜੋਂ ਵੇਖਦੇ ਰਹਾਂਗੇ, ਅਸੀਂ ਆਨੰਦਪੂਰੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ ਰਖਾਂਗੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਨਵੀ ਨਸਲ ਦਾ ਧਰਮ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਿਆਨਬੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਨਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਸਾਜਨਾ ਦਿਵਸ ਸਾਥੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਪਧਤੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਸਕਣ।

ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ.(ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਨਿਗਾਰ-ਸਾਅਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ

'ਸਾਅਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ', ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਨਿਗਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੀ ਤਾਕਤ, ਸਿਆਸਤ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਸਗੋਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਹੋ-ਜਹੀਆਂ ਉਹ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਰਲ, ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ-ਭੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ।

ਮੰਟੋ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਮਈ 1912 ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦੇ ਕਸਬੇ ਸਮਰਾਲਾ ਨੇੜੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਪਪੜੋਦੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 18 ਜਨਵਰੀ 1955 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ, ਮੰਟੋ ਇਸ ਦੁਨਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 43 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਉਮਰ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧੀ ਕੁ ਉਮਰ (21 ਸਾਲ) ਸਾਹਿਤਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਅਨੁਵਾਦਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਦਮ ਰਖਿਆ। 'ਇਕਟਰ ਹਿਊਗੋ' ਦੇ ਨਾਵਲ last days of condemned ਦਾ ਉਰਦੂ ਵਿਚ "ਅਸੀਰ ਦੀ ਸਰਗੁਜ਼ਿਸ਼ਤ" ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੇ ਮੰਟੋ ਨੂੰ 'ਸਾਹਿਬੇ ਕਿਤਾਬ' ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਫ਼ਸਾਨਾ 'ਤਮਾਸ਼ਾ' ਸੀ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਹਫ਼ਤੇਵਾਰੀ ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਖ਼ਲਕ' ਵਿਚ ਛਪਿਆ। ਇਸ ਅਫ਼ਸਾਨੇ ਵਿਚ 1919 ਦੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਲਾਅ ਦੇ ਹੰਗਾਮੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਅਫ਼ਸਾਨੇ ਨੂੰ ਮੰਟੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛਪਵਾਇਆ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ-“ਗੰਜੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ” ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

“ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮੌਲਿਕ ਅਫ਼ਸਾਨਾ 'ਤਮਾਸ਼ਾ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ 'ਖ਼ਲਕ' ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੇਮਤਲਣਾ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਤੋਂ ਬੱਚਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ।”

ਸਾਅਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ, ਉਰਦੂ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਈ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ, ਸੌ ਦੇ ਲਗਭਗ ਰੇਡੀਓ ਨਾਟਕ, ਤਿੰਨ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਚਲੇ ਮੁੱਕਦਮਿਆਂ, ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਲਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਫ਼ਿਲਮ 'ਆਠ ਦਿਨ' ਵਿਚ ਉਸ ਇਕ ਪਾਗਲ ਫਲਾਇਟ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਰੋਲ ਵੀ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਮੰਟੋ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਕਲਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਨ ਵਾਧਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਵੰਡ, ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮ ਫਰੋਸ਼ੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਦੰਰਲੀ ਕਸਮਕਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਲੋਹਾ ਉਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਵੰਡ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ-'ਟੋਭਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ' ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਨ ਅਦੀਬ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਮਹੱਤਵ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਵੀ। ਬਾਬੂ ਗੋਪੀਨਾਥ, ਸਹਾਏ, ਟੇਟਵਾਲ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਗੁਰਸੁਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਸੀਅਤ, ਅੱਖਾਂ, ਤਰੱਕੀ ਪਸੰਦ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮੰਟੋ ਨੇ ਇਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਦੀ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਮੰਟੋ ਨੇ 69 ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ 161 ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਪੁਜ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ। ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਫਰ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਕਮ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵੀ ਝੇਲਣੀ ਪਈ। ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾ ਤੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵੀ ਚਲਾਏ ਗਏ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਛੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਹੋਰ ਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ- 'ਠੰਡਾ ਗੋਸ਼ਤ', 'ਖੋਲ੍ਹ ਦੋ', 'ਉਪਰ ਨੀਚੇ ਔਰ ਦਰਮਿਆਨ', 'ਕਾਲੀ ਸਲਵਾਰ', 'ਧੂੰਆਂ' ਤੇ 'ਬੂ'। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ 'ਕਾਲੀ ਸਲਵਾਰ', 'ਧੂੰਆਂ' ਤੇ 'ਬੂ' ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਤੇ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਠੰਡਾ ਗੋਸ਼ਤ, ਖੋਲ ਦੇ ਅਤੇ 'ਉਪਰ ਨੀਚੇ ਔਰ ਦਰਮਿਆਨ' ਕਹਾਣੀਆਂ ਉੱਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁਕਦਮੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਟੋ ਦੀ ਲਿਖੀ 'ਖੋਲ੍ਹ ਦੋ' ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਛਪੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਛਪਾਈ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮੰਟੋ ਲਈ ਇਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਰਹੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਰੁਧ ਮੁਕਦਮੇ ਚਲਦੇ ਰਹੇ ਉਹ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਬਰੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ।

“ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਲਮ ਚੁਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਸੱਟ ਵੱਜਦੀ ਹੈ।” (ਅਦਾਲਤ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਤਾ ਮੰਟੋ ਦਾ ਇਕ ਬਿਆਨ)।

ਇਹਨੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਝੇਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ ਕਦੇ ਰੁਕੀ ਜਾਂ ਠਹਿਰੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲਿਖਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਦਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ 'ਰੋਜ਼ ਇਕ ਕਹਾਣੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਵੀ ਛਪੀਆਂ। ਮੰਟੋ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਔਰਤ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼

ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਟੋ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਵੇਸ਼ਿਆ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਦਲਾਲਾਂ ਤੇ ਗਾਹਕਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ, ਵੰਡ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਾਲਮ ਜੁਲਮ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਸੱਚਾਈ ਨਾਲ ਰੈਹੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸੱਚਾਈ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੱਚਾਈ, ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੇਬਾਕੀ ਤੇ ਧੜੱਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਮੰਟੋ ਦੇ ਇਸੇ ਬੇਬਾਕੀਪਨ ਦੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੋਰਨਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੰਟੋ ਉਰਦੂ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਾਹਦ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਫ਼ਸਾਨੇ ਅੱਜ ਵੀ ਬੜੇ ਸ਼ੌਂਕ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੰਟੋ ਨੇ ਬੇਸ਼ਕ ਪੀੜਾਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਹਨਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦਾ ਹੀ ਪਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ 2012 ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਨਾਗਰਿਕ ਪੁਰਸਕਾਰ 'ਨਿਸ਼ਾਨ-ਏ-ਇਮਤਿਆਜ਼' ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੋ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਮੰਟੋ' ਵਰਗੇ ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਨਿਗਾਰ ਦਾ ਤੌਤ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਫਰ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜੋ ਡੂੰਘੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਨਿਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਭਰੇ ਕੌੜੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਕਸਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ:-

“ਸਾਅਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ ਮਰ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਮੰਟੋ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ।”

ਨਾਂ- ਬਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਪੰਜਾਬੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ
(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ)

ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਸਮਾਰਟ ਫੋਨ, ਲੈਪਟਾਪ ਅਤੇ ਟੈਬਲਟ ਆਦਿ ਡਿਜੀਟਲ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਸ਼ੰਗਿਕਤਾ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਹਰੇਕ ਵਰਗ-ਬੱਚੇ, ਨੌਜਵਾਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਅਧਿਆਪਕ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਆਦਿ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਮੁਹੱਈਆਂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਕੰਪਿਊਟਰੀਕਰਨ ਇਕ ਆਮ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਨੇ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜੀਆ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ (ਡੈਟਾ) ਕੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਇਕ ਬਟਨ ਦੱਬਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ-ਕਰਤਾਵਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤਕਨੀਕ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਤਕਨੀਕ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਇਕ ਵਰਦਾਨ ਵੀ ਸਾਬਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਣ ਲਗ ਪਏ ਹਾਂ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿੱਥੇ ਤਕਨੀਕੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕੰਪਿਊਟਰ ਆਦਿ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਕਿਧਰੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਭ ਅਚੇਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਡੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਸਜਬੂਰੀ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਆਰੰਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰਥਕ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਕਈ ਫੋਂਟਸ (ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ) ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੰਮ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਟਾਈਪ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨ (ਸਮਾਰਟ ਫੋਨ) ਤੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਮੋਬਾਈਲ ਅਤੇ ਟੈਬਲੇਟ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਫੈਕਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ (ਰੇਡੀਓ) ਸੰਦੇਸ਼ (ਮੈਸੇਜ) ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋਬਾਈਲ ਉੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਸਮਾਰਟ ਫੋਨਾਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਨੈਟ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਅਸੀਂ ਅਨਲਾਈਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਆਦਿ ਵੀ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਜੇਕਰ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹਲ ਵੀ ਹੁਣ ਆਨਲਾਈਨ ਸੰਭਵ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁੱਧ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਸਮੱਗਰੀ ਆਨਲਾਈਨ ਜਾਂ ਈ-ਪੇਪਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜੁੜੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੀ ਇਹੀ ਮੰਗ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਆਦਿਤਯ ਸ਼ਰਮਾ
ਬੀ.ਏ.(ਆਨਰਜ਼) ਹਿੰਦੀ, ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਰਣਨ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੀਤੀਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਛੂਹਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਰਪਣ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਭਾਵ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਸਾਹਿਤ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਚਿਆ। ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੀਰ-ਰਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਜੋ ਕੱਟੜ ਸੁੰਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਕੇ ਖੁਦ ਆਲਮਗੀਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਮੁਗਲ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਸਮਰਾਟ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਰਵੋਚ ਧਰਮ ਮੰਨ ਕੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਤਿਉਹਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੂਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਅੰਧਕਾਰਮਈ ਖਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ, ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਗ੍ਰੰਥ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ, ਮਹਿੰਦੀ ਮੀਰ, ਬ੍ਰਹਮਾਵਤਾਰ, ਰੁਦ੍ਰ ਅਵਤਾਰ, ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰੇ, ਖਾਲਸਾ ਮਹਿਮਾ, ਚਰਿਤ੍ਰੋਵਾਖਿਆਨ, ਜਫਰਨਾਮਾ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ (ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ), ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ (ਦੂਜਾ), ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਆਦਿ।

ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕ ਕਾਵਿ ਹੈ। ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਦਭੁੱਤ ਮੇਲ ਹੈ। ਦੇਵੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ-ਹੋ ਚੰਡੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਉਧਾਰ ਵਾਲੀ, ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਾਰਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚੰਡ (ਸਰੂਪ ਵਾਲੀ) ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। ਜਦ ਇਸ

ਧਰਤੀ ਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਤੂੰ ਅਵਤਾਰ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਤੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।

“ਤਾਰਨ ਲੋਕ ਉਧਾਰਨ ਭੂਮਹਿ ਦੈਤ ਸੰਘਾਰਨ ਚੰਡੀ ਤੁਰੀ ਹੈ।

ਖਾਰਨ ਈਸ ਕਲਾ ਕਮਲਾ ਹਰਿ ਅਦੁਸੁਤਾ ਜਹ ਦੇਖੋ ਉਹੀ ਹੈ।”

“ਤਾਮਸਤਾ ਮਮਤਾ ਕਵਿਤਾ ਕਵਿ ਕੇ ਮਨ ਮਧਿ ਗੁਹੀ ਹੈ।

ਕੀਨੋ ਹੈ ਕੰਚਨ ਲੋਹ ਜਗਤ ਮੈਂ ਪਾਰਸ ਮੂਰਤਿ ਜਾਹਿ ਛੁਹੀ ਹੈ।”

ਭਗੋਤੀ ਚੰਡੀ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਣ ਦੀ ਰੀਤ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਚੰਡੀ ਦੇ ਇਸੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਬੜਾ ਹੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਰਾਜਗੋਦੀ ਦਾ ਭਾਰ ਸੰਭਾਲਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸਦਾਚਾਰ, ਧਰਮਾਚਾਰ, ਅਹਿੰਸਾ ਆਦਿ ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸਰ ਗਏ ਸਨ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਅਨੀਤੀ, ਅਤਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਸੀ। ਐਸੇ ਅੱਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ। ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਯੁੱਗ ਰੱਖਿਅਕ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਕਾਵਿ ਯੁੱਧ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੰਗਦੇ ਸਨ। ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਯੁੱਧ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ।

“ਦੈਤਨ ਰੀਝ ਕਹਿਓ ਬਰ ਮਾਂਗ ਕਹਿਓ ਹਰਿ ਸੀਸਨ ਦੇਹੁ ਭਲੀ ਹੈ।

ਧਾਰਿ ਉਰੂ ਪਰਿ ਬਕ ਸੋ ਕਾਟ ਕੋ

ਜੋਤ ਲੈ ਆਪਨੈ ਅੰਗਿ ਮਲੀ ਹੈ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਜਗ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕ ਯੁੱਧ ਲੜੇ। ਇਹ ਯੁੱਧ ਕਿਸੇ ਧਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪ੍ਰੇਮ, ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਲਮ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਪੌਰੁਸ਼ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ।

ਚੰਡੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਚੰਡੀ ਦੇਵੀ ਨੇ ਮਹਿਖਾਸੁਰ, ਸੰਭ-ਨਿਸੰਭ, ਧੁਮ੍ਰਲੋਚਨ, ਚੰਡ-ਮੁੰਡ, ਰਕਤ ਬੀਜ ਆਦਿ ਦੈਤਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮਾਨਵ-ਲੋਕ ਨੂੰ ਖੰਡਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਬਲਕਿ ਦੇਵ-ਲੋਕ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਨੀਂਦ ਉਡਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਡੀ ਦੁਆਰਾ ਅਨੀਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਤਪਾਤੀ, ਅਤਿਆਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਰਮੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਦੁਰਗਾ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ।

“ਕਾਨ ਸੁੰਨੀ ਧੁਨਿ ਦੇਵਨ ਕੀ ਸਭ ਦਾਨਵ ਮਾਰਨ ਕੋ ਪ੍ਰਨ ਕੀਨੋ।

ਹੋਇ ਕੈ ਪ੍ਰਤਛ ਮਗ ਬਰ ਚੰਡਿ ਸੁ ਰੂਪ ਹੈ ਜੁਧ ਬਿਖੈ ਮਨ ਦੀਨੋ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਡੀ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਨਵੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਤਿ-ਮਾਨਵੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਡਰ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੈ।

“ਪ੍ਰਮੁਦ ਕਰਨ ਸਭ ਭੈ ਹਰਨ ਨਾਮੁ ਚੰਡਿਕਾ ਜਾਸੁ।

ਰਚੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਤੁਅ ਕਰੋ ਸਬਧਿ ਪ੍ਰਕਾਸੁ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰਹੇ ਵਿਆਪਕ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਐਸੀ ਰਾਹ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਵੀ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣ। ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਦੇ ਵੀ ਅਨਿਆਂ

ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਅੱਗੇ ਨਾ ਝੁਕੇ। ਅਤਿਆਚਾਰੀ, ਉਤਪਾਤੀ ਅਤੇ ਅਧਰਮੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਵੀ ਚੁਕਣੀ ਪਏ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਾ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਾਵਿ ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਯੁੱਗ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਅਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਚੁਕੇ ਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ-ਨਾਲ ਹੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਚੰਡੀ-ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਤੀਤ ਦਾ ਸਮਰਣ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵੱਧੀਆ ਬਣਾਉਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਤਤਵ ਯੁੱਗ-ਯੁੱਗ ਤਕ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੱਤ ਅਤੇ ਅਸੱਤ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਅੱਜ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਦਿਤ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਦੀਪ ਕੌਰ

ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤਵਾਦ

ਇਕ ਸੱਚਾ ਸੰਤ ਆਪਣੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪੱਕਾ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਅ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਜਾਣੀ, ਉਸ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕਾਜ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੜੀ ਹੀ ਵਿਆਪਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲੋਕ ਤਿਆਗ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੋਕ-ਹਾਸਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਸੁਖਦਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਜੀਣ ਦੀ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਚਰਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸੰਤ ਜਾਂ ਸੱਜਣ ਦੂਜੇ ਅਸੰਤ ਜਾਂ ਦੁਰਜਨ। ਸੱਜਣ ਜਾਂ ਸੰਤ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਨਿਰਵਿਕਾਰਤਾ (ਸਥਿਰਤਾ) ਸਰਲਤਾ, ਦਇਆ, ਸਹਾਨੁਭੂਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਆਦਿ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਦੁਰਜਨ ਕਲੇਸ਼ੀ, ਨਿਰਦਈ, ਅਪਰਾਧੀ, ਕਪਟੀ, ਕੋਝੇ ਬੋਲ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੁਰਜਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸੱਚਣਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤਕ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਧਰਮ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾਨਵਵਾਦ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਿਹੜੇ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਕਰਕੇ ਆਦਰਸ਼ ਸਮਾਜ ਉਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਸੇ ਕਾਜ ਦੀ ਪੂਰਣਤਾ ਲਈ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਕਮੀਆਂ ਉਤੇ ਬੜਾ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਤਿੱਖੀ ਚੋਟ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤਿਆਚਾਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤਿਆਚਾਰ, ਧਾਰਮਕ ਅਭੰਬਰ, ਆਰਥਕ ਵਿਫਲਤਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਦਰਸ਼ ਰਾਹ ਉਤੇ ਚਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਤਿੱਖੇ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਜਿਵੇਂ ਰਾਜਾ ਉਵੇਂ ਪਰਜਾ। ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਥੋਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿਵਸਥਾ। ਜਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਲਉ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਜਾਂ ਵਿਗਾੜਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਹ ਕੇਂਦਰੀ ਤੱਤ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਅਨੁਰਾਗੀ, ਚਾਹੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਯੁਗ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।

ਜੇ ਆਪਾਂ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਸੰਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸੰਤ ਕਬੀਰ, ਧਨ ਰਾਮਦਾਸ, ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਆਦਿ। ਇਹ ਸੰਤ ਉਪਾਸਕ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਫਿਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਰਾਜਸੱਤਾ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਤਭੇਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ। ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਰਾਮ-ਰਾਜ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਅਤਿਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਨ, ਸੂਰ ਦਾਸ ਵੀ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਨ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲੋਕਹਿੱਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜੋ ਕਿ ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਸੰਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਿੱਖ ਧਾਰਾ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਐਸੀ ਧਾਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰਖੇ। ਇਸ ਧਾਰਾ ਨੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਗਿਆਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵਰਗੀਆਂ ਤਿਆਗਸ਼ੀਲ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਸੂਲੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਉੱਚ ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਨਾਇਕ ਦਿੱਤੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਬੇਜਾਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਗਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਯੁਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1857 ਨੂੰ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ

ਬਿਗੁਲ ਵਜਾਇਆ। ਉਪਣੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ 'ਚ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਜਗਾਈ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅੱਗੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਲੈ ਗਏ, ਬਾਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗੋਈ ਨਾਮਕ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸੰਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਕ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਰਾਹ ਤੋਂ ਭਟਕਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਜ ਦਾ ਸੱਤ ਵੀ ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੜੀ ਵਿਆਪਕ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਲਕੀਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਸਮਾਜ ਲਈ ਇਕ ਉਚ ਆਦਰਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਦਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਡੂੰਘੀ ਆਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਸੰਤ ਸਮਾਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪੱਕੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸਾਂਸਦ ਸੰਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਵਸੱਥ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ-ਨੇਤਾ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਬਾਕੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਾਂ ਉੱਤੇ ਗ਼ਲਤ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਨੇਤਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਕੁਝ ਸੰਤ ਅਜੇ ਵੀ ਐਸੇ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜਨੀਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਡਰ ਸਤਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਸਮਾਜ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕਈ ਸੰਤ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਚੰਗੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕਹਿ ਕਿ ਸੰਤ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਸਦਾਚਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦਾ ਸੰਤ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਲਾਲਚ-ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਮਕਸਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ। ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬੈਠ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਪੈਦਲ ਘੁੰਮ-ਘੁੰਮ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਭਾਵਨਾ, ਸਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਤ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਨਗਰਾਂ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਖੂਬ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਤ ਸ੍ਰੀ ਰਾਜੇਂਦਰ ਮੁਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ, "ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਬਿਨਾ ਕਿਸੀ ਭੇਦ ਭਾਵ ਦੇ ਪੂਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ ਕਿ ਸਾਧਤਾ ਵੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਦਾਸ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਸਥਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਖੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਤ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੰਤ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੁਹਰੂਪੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਗਹਿਮਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਸਥਾ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਖੱਕਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅਸਲ ਮੁੱਦੇ ਤੋਂ ਉਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ-ਹਿਤ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਨਿੱਜ-ਹਿੱਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸੇ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਲਾਂ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਵੀ ਲਗਾਈ ਹੈ ਕੁਝ ਇਕ ਮਹੰਤ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਧੂ ਅੱਜ ਰਾਜ ਨੇਤਾ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ। ਕੁਝ ਇਕ ਨਾਮੀ ਗਿਰਾਮੀ ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਹੁਣ ਜੋ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਦਬਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜਨੀਤੀਕਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਦੀਪ ਕੌਰ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 6 ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ, 15 ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਕਨ, 11 ਭਟਾਂ ਅਤੇ 4 ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਕੁਲ 36 ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਜਿਹਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਸਗੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮਾਨਵ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕੋ-ਇਕ ਕਸਵੱਟੀ ਗੋਰੇ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿਧਾਂ ਸਨ, ਨਾ ਕਿ ਜਾਤੀ ਉੱਤਮਤਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਿਥੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਚਮਾਰ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਹਨ, ਉਥੇ ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਏ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਾਣੀਕਾਰ:- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜੋ ਪੁਰਵਾਲਿਤ ਤਰਤੀਬ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ 4 ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂਘਰ ਦੇ ਉੱਚ-ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ:- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਾਂਧੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਨਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੂਰੇ-ਸੂਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖ 1459 ਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਨਗਰੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਬਾਦਰੇ ਦੇ ਘਰ ਮਾਈ ਲੱਖੋ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਅਲੌਕਿਕ ਨਾਦ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਬਾਬ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਛੱਮ ਦੀ ਅਖੀਰਲੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਵਕਤ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਖੁਰਮ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਸ ਪੁਰਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖੀਰਲੇ ਸਾਹ ਲਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਿਹਾਗੜੇ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ:- ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਆਪ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਸੋਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਭਾਈ ਅਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੜ-ਪੋਤਰੇ ਹੋਏ। ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਸਦਾ' ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਗ 923 ਉੱਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਜੀ ਦੀ :- ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬੇਹਦ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਜਿੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਯੁਗ-ਪੁਰਸ਼ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਚੇਤੰਨਤਾ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼੍ਰੋਤ ਵਜੋਂ ਵੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿਵਾਈ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕੁਲ 8 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਜੀ ਹਨ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ:-

“ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਰ ਰਾਇ ਬਲਵੰਡ ਤਕਾ ਮਤੋਂ ਭੂਮਿ ਆਖੀ।”

ਰਾਇ ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੱਤੇ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਜ਼ੂਰ ਤਕ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਦੇ ਸਫਰ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਆਨਰਜ਼) ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

If you fail, never give up because

***FAIL** means*

“First Attempt in Learning”.

*End is not the end. **END** means*

“Effort Never Dies”

If you get No in answer,

*remember **NO** means*

“Next Opportunity”

So let's be Positive.

- Dr. A.P.J Abdul Kalam

SURLOK

हिन्दी विभाग

सम्पादक
डॉ. बलबीर कुन्दरा

छात्र-संपादक
अमन आकाश
दीपक कुमार मिश्रा

अनुक्रमणिका

संपादक की कलम से...

छात्रा-संपादक की कलम से...

1. सूचना क्रांति के साइड इफेक्ट	- डॉ. बलबीर कुन्दरा	5
2. श्रीरीठा साहिब : वादियों की गोद में	- अमन आकाश	7
3. भूमंडलीकरण के दौर में गुरु गोबिन्द सिंह जी के काव्य की सार्थकता	- डॉ. हरदीप कौर	10
4. अभिशप्त बचपन	- अमन आकाश	12
5. लूट के दिन	- बिपिन बिहारी दुबे	14
6. माँ	- अमन आकाश	15
7. आखिरी दुआ	- शिवांजलि पांडेय	17
8. चिन्ता	- दीपक कुमार मिश्र	19
9. शहर बदल गया	- रंजन कुमार सिंह	20
10. समझो जानो और पहचानो	- डॉ. हरनेक सिंह गिल	20
11. एक शाम, मधुवन के नाम	- विनय राजहिन्द	21
12. पेशावर अटैक	- प्रियंका सिंह	22
13. अपनी दुनिया मुझे	- शोभित गुप्ता	22
14. भीख मांगते बच्चे	- राहुल रंजन	23
15. मासूम जान	- अनामिका	24
16. प्रेरणा	- मनीषा शर्मा	24
17. क्या कसूर है मेरा	- आयुषी शुक्ला	25
18. छवि तुम्हारी	- शिवांजलि पांडेय	26
19. आजादी हिन्दुस्ता की	- वर्षा लाली	26
20. ये दुनिया	- जतिन ग्रोवर	27
21. किसान की परेशानी	- पुनीत कुमार	28
22. पहचान हिन्दी की हिन्दी से	- अमित कुमार श्रीवास्तव	29
23. मेरा गाँव	- अविनाश राय	30
24. प्रकृति का सौन्दर्य	- हेमन्त कुमार	30
25. कृषक-होली	- दीपक कुमार मिश्र	31
26. बलिदानें उमंग भरती हैं	- दीपक कुमार मिश्र	32
27. जग की यह रीत बन गयी	- वर्षा लाली	33
28. भूल गए उन्हें	- अमित कुमार	33
29. एक अनोखा सम्बन्ध	- मिथिलेश	34
30. माँ की पुकार	- अनुराग कुमार	36
31. माँ तेरी है	- कुन्दन कुमार	37
32. अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता और नियमन	- बिपिन बिहारी दुबे	38
33. क्यो?	- अमित कुमार श्रीवास्तव	40

संपादक की कलम से..

वक्त की बाँह थामे कैलेण्डर बदलते रहते हैं। वक्त के बदलते मिजाज के साथ प्रतिवर्ष हमारे महाविद्यालय की पत्रिका 'सुरलोक' भी नए मिजाज और तेवर बदलती रही है। इस बार विकास का प्रतीक बनी पत्रिका के माध्यम से छात्रों की अस्मिता को एक नई पहचान मिली है।

'सुरलोक' का प्रस्तुत संस्करण सुविज्ञ पाठकों के कर कमलों में समर्पित करते हुए मुझे अपार हर्ष की अनुभूति हो रही है। इस सुन्दर पत्रिका के 'हिन्दी खण्ड' की सम्पादिका के रूप में चौथी बार आपकी ओर उन्मुख होते हुए मैं अत्यन्त उत्साहित हूँ। सूचना-विस्फोट के युग में सोशल साइट्स पर अपडेट रहने वाले युवा रचनाकारों की व्यस्तता देखते हुए उनसे सर्जनात्मक लेखन की उम्मीद करना मुझे थोड़ा कठिन प्रतीत हुआ। इस कठिनाई से निजात पाने के लिए हमने अंतः कक्षा सर्जनात्मक लेखन प्रतियोगिता का आयोजन किया। प्रतियोगिता में छात्रों को एक थीम ;बचपन में कहते थे - माँ मेरी है, माँ मेरी है। बड़े होने पर कहते हैं - माँ तेरी है, माँ तेरी है। बच्चा दिया गया और प्रकृति के मनोरम रूप दिखाने वाली एक वीडियो क्लिपिंग दिखाई गई। महाविद्यालय के विभिन्न विभागों के छात्रा-छात्राओं ने इस प्रतियोगिता में भाग लिया एवं अपनी रचनात्मकता की मिसाल पेश की।

फरवरी महीने में महाविद्यालय में आयोजित 'सुरलोक महोत्सव' के अंतर्गत विभिन्न महाविद्यालयों से आए युवा रचनाकारों को एक मर्मस्पर्शी वीडियो क्लिपिंग दिखाई गई, जिसका थीम था - 'सड़कों पर भीख माँगते हुए अबोध बच्चे' विषय को स्पष्ट एवं सजीव बनाती प्रस्तुत रचनाओं को पत्रिका का अंश बनाकर हमें प्रसन्नता हो रही है, जिसमें 'माँ', 'अभिषप्त बचपन', 'भीख माँगते बच्चे', 'मासूम जान', 'क्या कसूर है मेरा', 'प्राकृतिक सौंदर्य' एवं बलिदानें उमंग भरती हैं' शामिल हैं।

दोनों प्रतियोगिताओं में हमारे महाविद्यालय के संवेदनशील विद्यार्थी अमन आकाश ने प्रथम पुरस्कार प्राप्त किया। इस प्रकार प्रस्तुत अंक में हमने कुछ नया करने के लिए मर्मस्पर्शी वीडियोज दिखाकर उन्हें भावनात्मक धरातल पर स्पंदित करके लेख/कहानी/कविता लिखने के लिए प्रेरित किया। इस नए प्रयास में हम किसी हद तक सफल भी रहे हैं क्योंकि हम मानते हैं कि नवोदित के भीतर ही कहीं अग्रगामी व्यक्तित्व छिपा होता है। यह अग्रगामी व्यक्तित्व सर्जना के किसी भी क्षेत्र ;कविता, कहानी, लेखन में हो तो एक न एक दिन उसे अपना रास्ता मिल ही जाता है।

प्रस्तुत अंक में भी गत वर्षों की भाँति सूर्य की नवोदित किरणों के समान उगती हुई नवोदित प्रतिभाओं ने अनेकविध विधाओं रूपी पुष्पों के माध्यम से 'सुरलोक' पत्रिका को सुरभिमय कर डाला है।

हो सकता है कि आशुलेखन में अनेकविध त्रुटियाँ रह गई हों। परन्तु हमने प्रामाणिकता और सामर्थ्यानुसार इस अंक को उपयोगी और संग्रहणीय बनाने का प्रयास किया है। प्रस्तुत अंक को संवारने में छात्रा सम्पादक- अमन आकाश और दीपक मिश्रा का सर्वाधिक योगदान रहा है। आपके प्रति मैं कृतज्ञता ज्ञापित करती हूँ। सुधी पाठकों के मूल्यांकन व समालोचना हेतु प्रस्तुत है- 'सुरलोक 2014-15'

सम्पादक

डॉ. बलबीर कुन्दरा

छात्र संपादक की कलम से...

सामयिक युवा मानस के उपज की तौल, अल्पता में संपूर्णता की समेट, कागजी कैनवास पर अक्षरों की सारगर्भित कलाकृति 'सुरलोक 2014-15' छिटपुट साहित्यिक एवं साँस्कृतिक मंच मात्र न होकर वर्षों से नित नूतन को नत करती श्री गुरु नानक देव खालसा महाविद्यालय परिवार की उन्नति की दिशा में एक और संयमित कदम है, जिसकी प्रस्तुति का अंश बनना वास्तव में जन्म-जन्मांतर से फलीभूत सुकर्मों का ब्याज है। अवश्य ही इसकी प्रस्तुति संपूर्ण महाविद्यालय हेतु हर्ष का विषय है।

हमारी मार्गदर्शिका डॉ. बलबीर कुंदरा महोदया के हम आभारी हैं, जिनके अथक एवं अकथ श्रम की छत्राछाया के बिना 'पत्रिका' का संपादन अकल्पनीय था। आपके संसर्ग ने एक प्रश्न उठाना शुरु कर दिया कि-

आप में गुण कि
गुणों में आप ?
यह यक्ष प्रश्न!

मौजूदा वैज्ञानिक एवं तकनीकी युग की उपज 'इंटरनेट' के कलुषित वदन से प्रश्न उठती आपकी रचना 'सूचना क्रांति के साइड इफेक्ट' समाज के प्रति आपके सूक्ष्मावलोकन का परिचायक है। श्री गुरुनानक देव जी के चरण स्पर्श से कड़वे से कड़वे मीठे बने 'रीठे' के कारण प्रसिद्ध पावन भूमि श्री रीठ साहिब का यात्रा वृतांत जहाँ 'चीड़ों' की गोद में सुलाता है, वहीं 'लूट के दिन', 'आखिरी दुआ', 'चिंता', 'अभिशप्त बचपन' अजीब-सी बेचैनी पैदा कर देती है। 'छवि तुम्हारी', 'एक शाम मधुबन के नाम' जहाँ पुलकित युवा मन में राग जगाती हैं, वहीं 'माँ', 'माँ की पुकार', 'माँ तेरी है' मातृऋण का बोध कराती हैं। कल्पती मातृभाषा 'पहचान हिन्दी से' के माध्यम से अपनी सिसक एवं जड़ हो चुके स्वाभिमान को जागृत करती है।

आधुनिक विडंबना यह है कि अच्छे रचनाकार के लिए अच्छे पाठक मिलने मुश्किल हैं एवं अच्छे पाठक के लिए अच्छे रचनाकार। हमें विश्वास है कि भिन्न-भिन्न ध्येयों से अभिभूत 'पत्रिका' सही हाथों में पहुँच; अच्छे रचनाकारों एवं अच्छे पाठकों का आदर्श कुटुम्ब निर्माण करेगी। भिन्न-भिन्न विधाओं, भिन्न-भिन्न भाषिक शब्दावलियों के माध्यम से छलनी बचपन, बेबस मातृमन, मातृभाषा, ग्राम्य जीवन आदि से प्रश्न उठती रचनाएँ वस्तुतः गागर में सागर हैं।

युवा रचनाकारों की अभिव्यक्ति में अवश्य ही शाब्दिक त्रुटियाँ एवं भाविक अपरिपक्वता रही होंगी। शमशेरजी कहा करते थे कि लेखन के आरंभिक 8-10 साल सिर्फ सीखना होता है। सुविज्ञ पाठकगण के निष्पक्ष आलोचना-समालोचना हेतु 'सुरलोक 2014-15' आपके समक्ष प्रस्तुत है।

छात्र-संपादक

अमन आकाश

दीपक कुमार मिश्रा

सूचना क्रांति के साइड इफेक्ट

मौजूदा दौर में सूचना तकनीक में जो क्रांति हुई है, उसने पिछले दो दशकों में ही इस दुनिया का नक्शा बदल दिया। शोधकर्ताओं का कहना है कि मानव-इतिहास में अब तक पैदा हुई सूचना का 99 प्रतिशत सिर्फ इसी शताब्दी में पैदा हुआ है। इतनी ज्यादा व तेजी से आती हुई जानकारियों ने मानव-मन में हलचल, समाज में एकाग्रता की कमी और रिश्तों में संकट पैदा कर दिया है। हम कहीं एक जगह टिक कर काम नहीं कर पाते हैं, इसका असर हमारे युवा वर्ग पर सबसे अधिक पड़ा है। गाँवों के युवाओं ने जहाँ अपने माता-पिता को छोड़ कर पढ़ाई और नौकरी के लिए महानगरों में पलायन किया है, वहीं महानगरों के पढ़े-लिखे युवाओं ने ऑस्ट्रेलिया, अमेरिका, कनाडा और अधिकतर मजदूरों ने खाड़ी देशों में पलायन किया है। एक सर्वे के मुताबिक केरल राज्य से 2.5 मिलियन युवा खाड़ी देशों में रोजगार हेतु बस गये हैं, उड़ीसा में बुजुर्गों का दाह संस्कार करने वाला कोई नहीं है। बुजुर्ग माता-पिता घरों में अकेले पड़े अपनी उन संतानों की राह देख रहे हैं, जिनके जन्म पर उन्होंने सोचा था कि वे बुढ़ापे में लाठी की तरह सहारा देंगे। पारम्परिक भारतीय समाज के ताने-बाने में बेटी को पराया धन माना जाता है, परन्तु सूचना युग में विदेशों में बस कर हजारों-लाखों बेटे अब पराया धन हो गए हैं। इसके अलावा इंटरनेट से मिलने वाली सूचनाओं से नौकरियों की अवधि भी घटी है। जगह-जगह नौकरियों के नए-नए रास्ते खुले हैं, एक नौकरी को छोड़ कर दूसरी नौकरी लेने की हुड़क ने युवाओं में बेचैनी पैदा की है। अधिक पाने की इच्छा में दिल्ली जैसे महानगरों के युवा नौकरियों के लिए अपने घर को सुबह 4:30 बजे छोड़ कर नोएडा-गुडगांव जाते हैं और देर रात को घर वापस आते हैं। कभी-कभी तो ज्यादा वेतन के लालच में कॉल-सेंटर्स में काम

कर के रात की नींद गंवा कर दो घंटे का सपफर तय करके घर लौटते हैं और पूरा दिन सोने का यत्न करके भी गाढ़ी नींद न सो पाने के कारण बेचैन और चिड़चिड़े रहते हैं। अधिक कमाई की लालच में विदेशों में नौकरियां कर रहे हैं। बार-बार नौकरियाँ बदल कर भी उन्हें सुख-चैन नसीब नहीं हो रहा है। घर से दूर नौकरियों के बढ़ते दबाव से छोटी उम्र में ही लीवर एनलार्ज, हार्ट अटैक, शूगर, किडनी फेलियर की बीमारियाँ आज आम हो गयी हैं, जिसके कारण रिश्तों की भी अवधि घटी है। मौजूदा दौर में पति-पत्नी के रिश्तों में वो ठहराव देखने को नहीं मिलता, जो कभी पहले हुआ करता था। घरों में छोटी-सी बात पर महाभारत मच जाता है। आजकल नव दम्पतियों में प्रतिकूल स्थितियों को सम्भालने की क्षमता उतनी नहीं है, जितनी होनी चाहिए। हालात बेकाबू होने पर कत्ल, डिप्रेशन का शिकार होने पर आत्म हत्या, रातों-रात अमीर बनने के लिए अपराधों का बढ़ना आमबात हो गयी है। अपने देश की आत्मवादी संस्कृति को नकार कर भोगवादी संस्कृति की अंधी दौड़ ने बेगानों को अपना और अपनों को बेगाना बना दिया है। व्यस्तताओं से भरी दुनिया और हर बात की जानकारी से अपने आपको अपडेट रखने की जद्दोजहद में युवा खुद से इतने दूर हो गये हैं कि अपने अंदर झाँकने की कोशिश में भी कतराते हैं। दम्भ और अहंकार ने उनके जीवन की सरलता और सहजता को नष्ट कर दिया है जबकि जीवन को सहज भाव से जीने वाला व्यक्ति असामान्य विरोधी स्थिति में भी हिम्मत नहीं हारता है, बल्कि सही समय की प्रतीक्षा करते हुए विपरीत परिस्थितियों को अपने अनुकूल बना लेता है। सहज भाव वाले तनाव से दूर रहते हैं और छोटी-छोटी खुशियों में अलौकिक आनंद का अनुभव करते हैं। जिंदगी में इतनी बड़ी उपलब्धि तुरंत नहीं मिलती है, उसके लिए अनेक तृष्णाओं का

परित्याग करना होता है परन्तु सूचनाएँ तो तृष्णाओं को भड़का कर आग में घी डालने का काम कर रही हैं। त्योहारों पर ऑनलाइन खरीददारी ने इस बार रही सही कसर पूरी कर दी है। आमदनी अठन्नी और खर्चा रुपया की पिफतरत के कारण घरों में क्लेश बढ़ा है। स्वार्थ, जिद और अहंकार के वशीभूत होकर ये नवदम्पति अपनी पुरानी जन्मदात्री पीढ़ी के साथ तालमेल तो दूर की बात है, आपस में भी तालमेल नहीं बिठा पा रहे हैं। यही कारण है कि एक-दूसरे से छोटे-मोटे तालमेल करके किसी बिगड़ते सम्बंध को सम्भाल लेने की क्षमता सूचना-विस्फोट के युग में कम हो रही है। परिणामस्वरूप तलाक़ के केसों में वृद्धि हो रही है। 2010 और 2014 के बीच मुम्बई में तलाक़ के केस दो गुने से अधिक बढ़ गए हैं, जबकि कोलकाता में 2003 और 2014 के बीच तलाक़ के केस तीन से चार गुने बढ़ गए हैं। विवाह के पहले वर्ष के भीतर होने वाले तलाक़ और भी तेज़ी से बढ़े हैं। सूचनाओं के ज़रिए मिली उन्नमत्ता और स्वतंत्र जीवन जीने की भोगवादी ललक ने उस परिवारवाद को बुरी तरह लताड़ दिया है, जो कभी व्यक्ति के विकास की सबसे बड़ी धुरी हुआ करती थी। परिवारवाद में प्रेम, त्याग, समझौते के साथ-साथ दायित्वों का निर्वहन भी है, पर सूचना क्रांति से पैदा हुए भौतिकतावाद ने नव-दम्पतियों की अंतहीन महत्त्वाकांक्षाओं और परिवार की नींव में संध लगा दी है।

अक्सर बुजुर्ग कहते हैं कि पैसों से चीज़ें खरीदी जा सकती हैं, खुशी नहीं। चीज़ों से केवल कुछ पल की खुशी मिलती है, हमेशा के लिए नहीं। एक दिन जिस चीज़ से खुशी मिलती है, ज़रूरी नहीं कि दूसरे दिन उसी से खुशी मिल जाए। कुछ पल की खुशी हासिल करने के लिए पूरी जिंदगी

सूचनाओं के ज़रिए वो देखने की कोशिश करते हैं जो हम वास्तव में होते नहीं। इसी कारण हम अंदर से खुश नहीं हो पाते। 'सोशल-साइटों' में अपने आपको अपडेट करते-करते कभी-कभी हम खुद से भी और अपनों से भी दूर हो जाते हैं। सच तो यह है कि खुद को महसूस करने में जो मज़ा है, जो आनंद है, वह और कहीं नहीं मिल पाता है। मशहूर लेखक डेल कारनेगी कहते हैं कि- "खुशियाँ ढूँढने से नहीं मिलती, खुद को पा लेने के अहसास से मिलती है।"

दरअसल, खुद की तलाश, यानी अपनी शख्सियत का आकलन कर पाना मुश्किल काम है। यह एक ऐसा अहसास है, जो आपको बताता है कि आप अपनी प्राथमिकताएँ तय करके अपनी इच्छा, आकांक्षा के अनुरूप काम करें; बजाए इसके कि सोशल-साइट्स के ज़रिए दूसरों के जीवन में ताक-झाँक करके दूसरों की नकल करें, झूठा दिखावा करें। मनोवैज्ञानिक पॉल सैमुअल के अनुसार- "श्री-डी यानी 'डिज़ायर-इच्छा, डिजीज़न-निर्णय और डू-काम' करते हुए ही किसी व्यक्ति को खुशी हासिल होती है।" सच तो यह है कि जब कोई व्यक्ति अपनी इच्छा-अनुसार कार्य करते हुए उसमें पूरी तरह रच-बस जाता है और किसी अंतिम निर्णय पर पहुँच जाता है; तब उससे संतुष्ट होकर आत्मिक सुख में निवास करता है। पर आजकल के युवा इयरफोन लगा कर जिस रंगीन सुख का भोग कर रहे हैं, वो केवल भ्रमित कर देने वाला क्षणिक सुख है, जिसमें सब कुछ पाने की चाह है, कुछ देने की चाह नहीं है। हमारे समाज के संतुलन के लिए निश्चित रूप से यह खतरनाक स्थिति है।

-डॉ. बलबीर कुन्दरा
एसोसिएट प्रोफेसर, हिन्दी-विभाग

श्रीरीठा साहिब : वादियों की गोद में

यात्रा करना किसे अच्छा नहीं लगता? आधुनिक काल में राहुल सांकृत्यायन, हिमांशु जोशी, अमृतलाल बेगड़ जैसे कई यायावर मिल जाएंगे; जिन्होंने अपनी घुमक्कड़ी से नए कीर्तिमान स्थापित किए। हमारा भारतवर्ष अपने प्राकृतिक सौंदर्य के लिए विश्वविख्यात है। चाहे उत्तर में हिमाच्छादित हिमालय श्रृंखला हो या फिर दक्षिण में पाँव पखारती हिंद महासागर की लहरें। चाहे पूरब में सूर्य की नव लालिमा से प्रथम परिचय हो या फिर पश्चिम में रंगीली संस्कृति वाला रेगिस्तान, प्रकृति के विविध रंगों का दर्शन भारत में ही संभव है। हम भी कुछ दिनों से भारत-भ्रमण की सोच रहे थे कि अचानक गुरुजी की कृपा से वो मौका मिल गया। विगत 14 मार्च को हमारे कॉलेज की डिविनिटी-सोसायटी द्वारा एक टूर का आयोजन किया गया। जगह चुनी गयी थी उत्तराखंड स्थित श्रीरीठा साहिब। सिख धर्म के पावन स्थलों में श्रीरीठा साहिब का नाम भी अग्रणी है। कहते हैं कि किसी पाक-पावन स्थल पर हम अपनी मर्जी से नहीं जाते, वहाँ से हमारा बुलावा आता है। गुरु का बुलावा आए और कोई उसको नकार दे, ऐसा भी संभव है भला! तमाम औपचारिकताओं के बाद 25 विद्यार्थी और 7 प्राध्यापकों का जत्था, जिसमें डॉ. गुरदीप कौर, श्री मनजीत सिंह भाटिया, डॉ. हरनेक सिंह गिल, डॉ. परमजीत कौर, डॉ. अविनाश कौर, श्रीमति जास्मीन कौर, श्री जसविंदर सिंह, श्री अमरजीत सिंह थे, सब को गुरु की चरणरज को शीश से लगाने का मौका मिला। इस जत्थे में हम और हमारे मित्र दीपक मिश्रा भी शामिल थे। हमें इस बात की अपार खुशी थी कि हमें भी गुरुदर्शन का सौभाग्य मिला। 14 मार्च की रात 8 बजे हम दोनों कॉलेज परिसर में पहुँच गए थे। हमारे साथी भी वहाँ पहले से मौजूद थे। सब के मन में एक नई जगह पर जाने की उत्सुकता और रोमांच था। उस रात बह रही बसंत-बयार वातावरण में सिहरन पैदा कर रही थी, ऐसा लग रहा था हमारी खुशियों में पेड़-पौधे भी झूमकर खुशियाँ साझा कर रहे हैं। हमें ले जाने

वाली बस लगभग 9:30 बजे कॉलेज के सामने खड़ी थी। सब अपना-अपना सामान संभालकर बस की तरफ बढ़े। जत्थे का संचालन गुरदीप मैम कर रही थीं। सामान पैक करवाने के बाद कॉलेज के मुख्य द्वार पर सामूहिक अरदास हुई, तत्पश्चात “जो बोले सो निहाल-सत श्री अकाल” के पवित्र उच्चारण के बाद झुंड अपनी मंजिल की ओर निकल पड़ा। कुछ छात्रा अपने साथ ढोल-मंजीरा भी लाए थे और उन्होंने गुरुकीर्तन करना शुरू किया। भाटिया सर शब्द गा रहे थे और छात्र उनका अनुकरण कर रहे थे। धार्मिक परंपराओं के अनुसार हम सबने अपने सिर को ढँक रखा था। हमारी बस अब दिल्ली की सीमाओं को लाँघकर उत्तर-प्रदेश में प्रवेश कर चुकी थी। रात के करीब 11:30 बज रहे थे। दिल्ली की गगनचुंबी इमारतें, चमचमाती सड़कें बहुत पीछे छूट चुकी थी, अब हम उत्तर-प्रदेश के ग्रामीण इलाकों से रू-ब-रू हो रहे थे। मिट्टी के बने घर, मद्धिम रोशनी में जलती लालटेन, झींगुरों की आवाज़, सरल-निष्कपट ग्राम्यजीवन का जीवंत चित्र उकेर रही थी। इन सब दृश्यों का आनंद लेते-लेते कब हमें भूख का अनुभव होने लगा, पता ही नहीं चला। लेकिन लंबी यात्रा के दौरान हम भारी या तला-भुना भोजन नहीं कर सकते। इसलिए गुरदीप मैम ने पहले से ही खाने के हल्के-फुल्के फल वगैरह रखवा लिए थे। सबने सुपाच्य डिनर किया और कुछ ही क्षण बाद निद्रा देवी के शरण में चले गए। लेकिन मेरी आँखों में नींद कहाँ। मैं देर रात तक घुप्प अँधेरे को निहारता रहा और पता नहीं मेरी भी आँखें कब लग गयीं। चिड़ियों की चहचहाहट और गाड़ियों के चिल्ल-पों की मिश्रित आवाज़ से जब सुबह नींद खुली तो अपने आप को उत्तर-प्रदेश के रामपुर शहर में पाया। हल्की धुंध और पूरब से उठती लालिमा ने वातावरण को खुशनुमा बना दिया था। मेरे अन्य साथी भी जग चुके थे। बस चालक गाड़ी को अनवरत भगाए जा रहा था। कुछ देर बाद पता चला कि हम गलत दिशा में बढ़ रहे थे। सबने मिलकर चालक को झिड़की लगायी। लेकिन अब किया भी क्या जा सकता था! बस

को मोड़ा गया और स्थानीय बाशिंदों से पूछते-पूछते हम अपनी मंजिल की ओर बढ़े। करीब 2 घंटे के बाद हम उत्तराखंड की सीमा में प्रवेश कर चुके थे। हमारा पहला पड़ाव था ऊधम सिंह नगर जनपद स्थित नानकमत्ता पीपल साहिब गुरुद्वारा। सुबह 11 बजे हम वहाँ पहुँचे। सबने वहाँ मत्था टेका और लंगर छका। हमें आज ही श्रीरीठा साहिब के लिए निकलना था। लेकिन अब काफी देर हो चुकी थी और गुरदीप मैम ने बताया कि वहाँ का मौसम खराब है, लगातार बारिश हो रही है। ऐसे मौसम में पहाड़ी इलाकों में यात्रा करना खतरे से खाली नहीं। अंत में मैम ने कुशल नेतृत्व का परिचय देते हुए उस दिन वहीं रुकने का निर्णय लिया। फ्रेश होने के बाद सबने स्थानीय जगहों को देखने का मन बनाया। सबकी रजामंदी के बाद करीब 2 बजे सब श्री बावली साहिब देखने चले। कहते हैं कि यहाँ गंगा की धरा को मोड़कर लाया गया है। वहाँ के पावन जल से आचमन करने के बाद कुछ दोस्त अठखेलियाँ करती लहरों के साथ फोटोग्राफी करने लगे। एक सामूहिक फोटोग्राफ भी लिया गया। प्रथम वर्ष की छात्रा एवं कुशल फोटोग्राफर दीक्षिता सबको अपने कैमरे में कैद कर रही थी। हमें पता चला कि हमारे पड़ोसी देश नेपाल की सीमा वहाँ से तकरीबन 37-38 किमी. की दूरी पर ही है। आनन-फानन में सबने वहाँ घूमने का मन बना लिया। एक घंटे की यात्रा के बाद हम नेपाल की सीमा पर भी पहुँचे और एक अन्य देश से सबका साक्षात्कार हुआ। सब वहाँ ज्यादा-से-ज्यादा देर रुकना चाहते थे। लेकिन समय की कमी के कारण सब विवश थे। अचानक हमें अपने ऊपर गिरती सर्द बूँदों का अहसास हुआ और जब तक हम भागकर बस तक पहुँचते बारिश तेज रूप अख्तियार कर चुकी थी। खैर, हम बचते-बचाते अपने ठिकाने पर पहुँचे। लगातार 10 घंटे की यात्रा की थकान हम पर हावी थी और डिनर करते ही सब अपने-अपने कमरे में बंद हो गए। अगली सुबह हमें श्रीरीठा साहिब के लिए निकलना था। सुबह 4 गाड़ियाँ

मँगवायी गयी और हम सब श्रीरीठा साहिब के लिए निकल पड़े। गाड़ियाँ तेजी से अपने पथ को नाप रही थीं और हम धीरे-धीरे वादियों के आगोश में बढ़ रहे थे। रास्ते में कई जगह गन्ने की पेराई हो रही थी और ताजे गुड़ की उठती सोंधी महक हमें ललचा रही थी। मैदानी इलाका अब खत्म हो गया और हम ऊँचाइयाँ छू रहे थे। मैंने मन-ही-मन वाहे गुरुजी का सुमिरन किया। पहाड़ी प्रदेशों की यात्रा कमजोर दिलवालों को कुछ क्षण के लिए दहला देती है। धीरे-धीरे मेरा भी डर खत्म होने लगा और मैं प्रकृति के शानदार नजारों का लुत्फ लेने लगा। कभी चढ़ाई-कभी ढलान, कभी गहरी खाई; तो कभी नीचे; कल-कल कर बहती पहाड़ी नदी। इन रास्तों पर सफर करना ही असली जिंदगी को समझना है। कितना शांत वातावरण था, चिड़ियों की चहचहाहटों में भी नीरवता थी। पीठ पर बस्ता लादे स्कूल जाते छोटे-छोटे बच्चे, जिनके गाल कश्मीरी सेब की मानिंद लाल थे, हमें देखकर हाथ हिलाते। घरों के बाहर गिलास में चाय पीते बुजुर्ग, सिर पर लकड़ियों का गट्टर लादे जाती महिलाएँ, कितने खुश थे सब अपनी जिंदगी से। वहाँ कोई भी हमारी तरह यांत्रिक जिंदगी नहीं झेल रहा था। धीरे-धीरे सूर्य की किरणों ने अपना-अपना दायरा बढ़ाना शुरू किया। चीड़ के पेड़ों पर छितराती रोशनी वादियों को स्वर्णिम आभा प्रदान कर रही थी। सच में, विधाता ने प्रकृति के कैनवास को अपने विविध रंगों से सजाया है, जिसे हम मानव अपनी महत्वाकांक्षाओं के कारण बदरंग करते जा रहे हैं। एक जगह हमारी गाड़ी रुकी, सब चाय-नाश्ते के लिए उतरे। दूर कहीं से बाँसुरी की मधुर आवाज आ रही थी। ऐसा लग रहा था जैसे कोई प्रेमी इस निर्जन में अपनी खोई प्रेमिका को आर्त स्वर में पुकार रहा हो। मैं इस धुन में खो-सा गया था कि अचानक मेरे मित्र दीपक ने मुझे झकझोरा। वो इन दिलकश नजारों के साथ 'सेल्फी' लेना चाहते थे। कैमरे में कैद होकर एक बार फिर सब अपनी मंजिल की तरफ रवाना हुए। हम 6 घंटों से लगातार बढ़े जा रहे थे लेकिन किसी के

चेहरे पर थकान की शिकन तक न थी। चीड़ के पेड़ों से निकलती खुशबू हमें मदहोश कर रही थी। अचानक एक जगह गाड़ी रुकी और वहाँ पत्थर से बने प्रवेश-द्वार पर बड़े-बड़े अक्षरों में लिखे ये शब्द - “श्रीरीठा साहिब में आपका स्वागत है” ने हमारे दिल को सुकून पहुँचाया। गुरुद्वारा श्री नानकमत्ता साहिब से श्रीरीठा साहिब खटीमा, टनकपुर, चम्पावत, लोहाघाट, धूनाघाट होते हुए हम लगातार 7 घंटे की यात्रा के बाद पहुँचे। गुरुद्वारे का केसरिया ‘निशान साहब’ दूर से ही लहलहाता नजर आ रहा था। वाह! कितनी रमणीय और शांत जगह थी। चारों तरफ दूर-दूर तक पहाड़-ही-पहाड़, ऐसा लग रहा था मानो प्रकृति ने श्रीरीठा साहिब को अपनी गोद में जगह दी हो। कहते हैं यहाँ के रीठे गुरु महाराज की कृपादृष्टि से अत्यंत मीठे हो गए थे। इसलिए इस पावन तीर्थ का नाम रीठा साहिब पड़ा। गाड़ी से उतरकर हमने सर्वप्रथम मत्था टेका और लंगर छका। फिर दौड़ पड़े हम और दीपक प्रकृति के आगोश में समाने। गुरुद्वारे के पीछे दो नदियों “लतिया और रतिया” का संगम विहंगम नजारा पेश कर रही थी। कुछ देर बाद गुरुदीप मैम, गिल सर एवं हमारे अन्य मित्र भी वहाँ पहुँचे। गिल सर अपनी चिरपरिचित भाव-भंगिमाओं के साथ फोटोग्राफी करवा रहे थे। कुछ ही देर में सूरज ढला और हल्का धुंधलका-सा छा गया। हम सब गुरुद्वारे लौट गए। फिर सबने साथ में लंगर किया और अपने-अपने कमरे की तरफ चल दिए। लेकिन किसी की आँखों में नींद कहाँ, वादियों के अदभुत नजारे सबकी आँखों के सामने सिनेमा की तरह घूम रहे थे। कुछ ही देर में कुनकुनी-सी ठंड महसूस हुई और मैं कंबल के नीचे सरक गया। बगल में सोए मित्र दीपक तो अपनी

खुशियों को फेसबुक और व्हाट्सएप के जरिए सबसे साझा करने में लगे थे। सुबह हमें यहाँ से निकलना था। अगली सुबह हमारी जिंदगी में एक और खूबसूरत सुबह लेकर आयी। पहाड़ों पर पड़ती सूर्य की लालिमा, चारों तरफ से उठती चहचहाहटें, गुरुद्वारों में मधुर लय में होते गुरुकीर्तन ने हमें दृश्य और श्रव्य हर तरह से मंत्रमुग्ध कर दिया। इस जगह को छोड़ कर जाने का मन शायद ही किसी को हो, पर हमें तो लौटना ही था। सबने बारी-बारी से जाकर मत्था टेका और जत्थेदार साहब से मीठे रीठे का प्रसाद ग्रहण किया। भाटी मन से सब गाड़ी में बैठे और यादों को संजोते हुए नानकमत्ता के लिए रवाना हुए। नानकमत्ता में करीब एक घंटा रुकने के बाद हम सब दिल्ली के लिए निकल पड़े। खुशी थी कि हमने स्वर्ग को काफी करीब से महसूस किया, दुःख था कि हमारा स्वर्ग पीछे छूटता जा रहा था। अगली सुबह हमारी दिल्ली में हुई और हम प्रकृति की गोद में से निकलकर मनुष्य-रूपी पत्थरों के बीच आ गए। यह यात्रा मेरी जिंदगी-रूपी किताब के सुनहरे पन्नों में से एक रहेगी। गुरुजी आपके बुलावे का फिर से इंतजार रहेगा।

जो बोले सो निहाल
सत् श्री अकाल!

-अमन आकाश,
हिंदी पत्रकारिता एवं जनसंचार
द्वितीय वर्ष

भूमण्डलीकरण के दौर में गुरु गोबिंद सिंह जी के काव्य की सार्थकता

आज तीव्र विकास की अंधी दौड़ में भूमण्डलीकरण के नाम पर साम्राज्यवादी ताकतें पूरे विश्व पर अपना एकमात्र साम्राज्य कायम करना चाहती हैं। राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक आदि सभी क्षेत्रों में अपना वर्चस्व बनाना चाहती हैं। अगर हम गुरु गोबिंद सिंह के समय की तुलना आज के भूमण्डलीकरण के युग से करें; तो बहुत सारी समानताएँ देखने को मिलती हैं।

गुरुजी युगीन भारत का इतिहास मुगल राजनीति के पराभव, सामाजिक अधपतन, धार्मिक विकृतियों तथा मानवीय मूल्यों के ह्रास का काल है। भारत उस समय धार्मिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक और साँस्कृतिक दृष्टियों से पतन की ओर अग्रसर था। ऐसे में भारत राष्ट्र की अस्मिता को बचाने के लिए गुरुजी ने निरुत्साहित जनता में नवीन चेतना और उत्साह का संचार किया। उन्होंने मानवीय मूल्यों के पतन की प्रवृत्तियों के विरोध स्वरूप एक नवीन चेतना का संचार समाज में किया। इसी नई साँस्कृतिक, सामाजिक, राजनैतिक और धार्मिक चेतना द्वारा मानवीय मूल्यों को पुनः प्रतिष्ठित कर समाज में प्रेम और सद्भाव की भावना को मुखरित करने का सफल प्रयास किया।

आज के भूमण्डलीकरण के समय में जो मानवीय मूल्य पैसा कमाने की अंधी दौड़ में गिरते जा रहे हैं, सभी रिश्ते-नाते पैसे की धुरी पर सिमटते नजर आ रहे हैं। पैसा कमाने की ऐसी दौड़-सी लग गयी है मनुष्य आज मानव-मूल्यों को भूलकर मुनाफा कमाने की लालच में दिन-प्रतिदिन फंसता जा रहा है। जिस तरह से आज अनियोजित औद्योगिकरण और बाजारवृत्ति वाली बहुराष्ट्रीय संस्कृति टैकनालोजी के माध्यम से विकसित हो रही है। उसमें यन्त्रों की स्वतंत्रता, मनुष्य की स्वतंत्रता को सीमित करती जा रही है। इस ने संचार क्रांति के जरिये हमारे घरों में

घुसकर हमारे हृदय और मस्तिष्क पर अपना अधिकार कायम कर लिया है। जिसके परिणामस्वरूप मनुष्य की पुरानी मान्यताएँ, जीवनमूल्य, सामाजिक सरोकार खंडित होते जा रहे हैं। ऐसे विकट समय में पुरानी मान्यताएँ, जीवन-मूल्यों, सामाजिक सरोकारों को फिर जीवित करने के लिए एक ऐसे गुरु गोबिंद सिंह की तलाश है जो अपनी लेखनी और कर्म से युग को बदलने का सामर्थ्य रखता हो। जो अपनी अद्वितीय प्रतिभा और विलक्षण समन्वयात्मक प्रवृत्ति से मानवता की सेवा करने में तत्पर हो।

गुरुजी ने सामाजिक संगठन का एक व्यावहारिक रूप प्रस्तुत किया। उन्होंने 13 अप्रैल 1699 में आनंदपुर साहिब के केशगढ़ मैदान में समाज के विभिन्न वर्गों, जातियों एवं संप्रदायों के लोगों को एकत्रित होने का आह्वान किया। अपने जीवन में उन्होंने समाज के लिए उपयोगी अनुभूत उद्देश्यों को सबके सामने रखा और एक नवीन संगठन 'खालसा पंथ' की स्थापना की और एक नई सामाजिकता का ऐतिहासिक सूत्रापत किया।

भूमण्डलीकृत बाजार स्थानीय संस्कृति पर सर्वाधिक प्रहार कर रहा है। लगभग उसी तरह जिस प्रकार गुरुजी के समय औरंगजेब ने किया था। औरंगजेब के गद्दी पर आसीन होते ही भारतीय संस्कृति के एकात्मकता के ह्रास की प्रक्रिया प्रारम्भ हो गई थी। मुस्लिम राज्य की स्थापना के उद्देश्य से प्रेरित होकर हिन्दुओं को धर्म परिवर्तन के लिए प्रेरित किया जा रहा था और जबर्दस्ती उन्हें अपना धर्म परिवर्तन करने के लिए बाध्य किया जा रहा था। उन पर अनेक प्रकार के अत्याचार किये जा रहे थे। ऐसे समय में गुरुजी ने सामान्य धर्म भीरू हिन्दुओं में से ही राजा उत्पन्न करने तथा उन्हें राज करने की रीति सिखाकर सरदार बनाने तथा उन्हें सवा लाख से अकेले जूझने के लिए प्रेरित किया-

भेड़ों को मैं शेर बनाऊँ
 राजन के संग रंक लड़ाऊँ।
 भूप गरीबन को कहवाऊँ
 चिड़ियों से मैं बाज लड़ाऊँ।
 सवा लाख से ऐक लड़ाऊँ
 तबै गोबिन्द सिंह नाम कहाऊँ।
 इन्हीं से राजे उपजाऊँ
 राज करन की रीति सिखाऊँ।
 इन्हीं को सरदार बनाऊँ
 तबै गोबिन्द सिंह नाम कहाऊँ।

अतः भूमण्डलीकृत बाजार के इस दौर में धार्मिक और साँस्कृतिक अस्मिता के प्रश्न, गुरुजी की तरह संप्रभुता में देखने और परखने की जरूरत है। क्योंकि गुरुजी ने धार्मिक रुचियों और साम्राज्यवाद युगीन धार्मिक विकृतियों से एक साथ संबंध करते हुए, जातीय चेतना और धार्मिक एकता को विकसित किया। गुरुजी का मानना था कि मानवता की रक्षा करना ही मनुष्य के जीवन का सर्वोत्तम प्रयोजन होता है। अतः उनके जीवन का लक्ष्य मानव मात्र के लिए पथ-प्रदर्शक तथा मानवता की सेवा का रहा है। उनका कहना था कि ईश्वर किसी एक का नहीं वरन् समस्त मानवता का प्रतिपालक होता है; वह किसी जाति या धर्म विशेष का नहीं होता। अतः मानवता के रास्ते में घृणा, द्वेष, वैर भाव व ऊँच-नीच का कोई काम नहीं होता। मानवता, समानता तथा इंसानियत के भाव पर आधारित होती है और सहनशीलता का पाठ पढ़ाती है। गुरुजी बार बार यही उपदेश देते हैं कि परमात्मा की प्राप्ति केवल सच्चे प्रेम से ही संभव है। प्रेम और भावना के बिना उस परमात्मा के रहस्य को जान पाना असंभव है-

वेद पुरान कतेब कुरान हसेब थके कर हाथ
 न आये।
 पूरन प्रेम प्रमात बिना पति सिउ किन स्त्री
 पदमापति पाए।।

अतः गुरु गोबिंद सिंह जी के समय की आत्मनिर्भरता और धार्मिक एकता का विचार आज भी उतना ही प्रासंगिक है जितना उस समय के दौर में था। कारण, भूमण्डलीकरण के प्रभाव से पिछले दस वर्षों में साम्प्रदायिकता ने समाज में बड़ी भारी घुसपैठ की है। इसी के कारण समाज में असमानता बढ़ी है। पूंजीपति वर्ग जयादा अमीर हुआ है तथा अन्य वर्ग आर्थिक रूप से पिछड़ गए हैं। इसी के कारण क्षेत्रवाद, अलगाववाद, साम्प्रदायिक दंगे, महिलाओं पर अत्याचार जैसे अनेक मामले सामने आये हैं।

सारांश यह है कि आज भारत में जिस अर्थ में भूमण्डलीकरण का विस्तार हो रहा है, उसमें हमें अपनी परम्परा, एकता, सृजनात्मक चेतना और भविष्य निर्माण के सपनों से काटकर अलग किया जा रहा है। उपभोक्तावादी संस्कृति को दिन-प्रतिदिन बढ़ावा मिल रहा है। एक नवपूँजीवाद जन्म ले रहा है। यह पुराने पूँजीवाद से भिन्न है, यह सेनाओं की सहायता लेकर देश की सीमाओं पर उपनिवेश कायम नहीं करता, वरन् कम्प्यूटर, ईमेल, इन्टरनेट, टी.वी. चैनलों आदि सूचनाओं की उन्नत तकनीक से चुपचाप हमारे घरों में घुसकर अपना साम्राज्य कायम कर लेता है। इसी के परिणामस्वरूप पाश्चात्य संस्कृति की हम पर हावी होने लगी है। हम उनकी संस्कृति की अंधी नकल करके अपने को शिक्षित मानने लगे हैं। संक्षेप में कहें तो भूमण्डलीकरण से पैदा हुई साम्प्रदायिकता के इस दौर में गुरुजी की धार्मिक संप्रभुता का विचार न केवल समाज में जनहित की दृष्टि से; बल्कि व्यवस्था को बदलने की दृष्टि से भी महत्वपूर्ण है।

-डॉ. हरदीप कौर
 असिस्टेंट प्रोफेसर हिन्दी-विभाग

अभिषप्त बचपन (पुरस्कृत रचना)

सड़कों पर भीख माँगते बच्चों को देख
न गुस्सा आता है न प्यार !
बस खड़ा होता है—एक प्रश्नचिह्न
क्यों बेबस—सी है हमारी सरकार?

बचपन, मानव जीवन की जड़। इस समय इस जड़ को जैसे सींचित किया जाएगा, ये ताउम्र उसी तरह पुष्पित-पल्लवित होते रहेंगे। बड़ी अच्छी कहावत है—बच्चे भगवान का रूप होते हैं। फिर मंदिर के पत्थर भगवान को लाखों का चढ़ावा और जीते-जागते भगवान को दुत्कार-फटकार! देश की राजधानी की सड़कों पर गुजरते हुए कई दफे आपको ये दृश्य देखने को मिलेंगे। ट्रैफिक जाम में बंद कारों और ऑटो में झाँकते 8-14 औसत उम्र के बच्चे। कई बार उन्हें कुछ सिक्के मिल जाते हैं; तो कई बार उनकी माँ-बहनों को इस तरह की भाषा से संबोधित किया जाता है कि आप पानी-पानी हो जाएँ।

जी हाँ, यह दुःखद वाकया उस देश का है
जहाँ के 'बचपन बचाओ आंदोलन' के पुरोधे कैलाश

सत्यार्थी जी को विश्वप्रतिष्ठित नोबेल पुरस्कार मिल चुका है। प्रश्न उठता है कि आखिर ये बच्चे हैं कौन? ठिठुरती टंड, चिलचिलाती धूप और झंझावती बारिशों में भी अधनंगे होकर सड़कों पर चंद सिक्कों के लिए गिड़गिड़ाते हैं। कुछ गैर सरकारी संस्थाओं की मानें तो वर्ष 2008 से 2010 के बीच पूरे देश से 1,17,480 बच्चे गायब हुए हैं। बच्चों के विकास पर कार्यरत संस्था 'प्रयास' का कहना है कि अकेले वर्ष 2014 में दिल्ली से 6000 बच्चे गायब हुए हैं। इन बच्चों को बेचकर जबरन भीख मँगाने, बंधुआ मजदूरी करने और वेश्यावृत्ति जैसे घृणित कामों में धकेल दिया जाता है। 'प्रयास' के संयोजक का कहना है कि इस बाबत उन्होंने कई बार शासन-प्रशासन को अर्जियाँ दी लेकिन नतीजा वही ढाक के तीन पात। आंध्र-प्रदेश, बिहार, उत्तर प्रदेश आदि राज्यों से खरीदकर लाए गए बच्चे गिरोहों की चपेट में आकर इस नारकीय दलदल में फँस जाते हैं। जबरन भीख मंगवाने वाले इन गिरोहों से बचकर भागा एक बच्चा सलाखों से दागी अपनी पीठ को दिखाकर कहता है कि वो लोग बहुत मारते हैं, जब हम 200-250 से कम माँगकर ले जाते हैं।

जिस शिद्दत से इन गिरोहों का कारोबार फल-फूल रहा है, मेरे ख्याल से 'बचपन डुबाओ आंदोलन' के लिए इन के सरदार को भी नोबेल मिलना चाहिए!

माननीय कैलाश सत्यार्थीजी ने देश के मुख्य न्यायाधीश को भी चिट्ठी लिखी है। कई सरकारी-गैर सरकारी संस्थाएँ भी इस क्षेत्र में जोर-शोर से काम कर रही हैं, नोबेल पुरस्कार भी मिल चुका है लेकिन...?

इस प्रश्न का जवाब हमें अंतर्मन से माँगना है कि क्या सचमुच बाल भिक्षुकों शर्म आ रही है बाल-गोपाल को 'भिखारी' शब्द से संबोधित करते हुए की स्थितियाँ सुधरी हैं? क्या अब सचमुच दिल्ली की सड़कों पर मैले-कुचैले-अधनंगे बच्चे नहीं दिखते? क्या पुलिस उन्हें अब माँ-बहिन जैसे कुविशेषणों से संबोधित नहीं करती? क्या कार वाले उन्हें देखकर अब मुँह नहीं फेरते? क्या सचमुच बचपन का अब दुर्दमन नहीं हो रहा?

इन प्रश्नों के जवाब मिलने पर आपको नोबेल पुरस्कार मुँह चिढ़ाता महसूस होगा। एक अनुभव बताता हूँ, शायद आप हँसें या हो सकता है आपको गुस्सा आए लेकिन बात सौ फीसदी सत्य है। नयी दिल्ली रेलवे स्टेशन के बाहर दो पोस्टर्स पर नज़र पड़ी। उत्सुकतावश पढ़ने लगा। ऊपर लगे पोस्टर का विवरण इस प्रकार था, एक सफेद-फाहे-से कुत्ते की तस्वीर, गायब होने का विवरण और बताने वाले को

10,000 रुपए की राशि। वहीं दूसरी तस्वीर एक 12-13 वर्षीय बच्चे की, गायब होने का जिक्र और बताने वाले को 2500 रुपए की इनामी राशि। क्या मानवता ज़ार-ज़ार नहीं रोती मनुपुत्र के इस अमानुषिक बँटवारे पर?

बेच दिया गया होगा वो बच्चा किसी गिरोह के हाथों और तथाकथित दिलवालों की इस दिल्ली में कहीं हाथ पसारकर खरी-खोटियाँ ले रहा होगा। यह प्रश्न अभी भी अनसुलझा है, बचपन को अभी भी रौंदा जा रहा है और नोबेल पुरस्कार नामक तमाचे की गूँज अभी भी मेरे कानों में अजीब-सी सनसनाहट लिए हुए है।

कहानी जारी है...

-अमन आकाश
बी.ए. हिन्दी पत्रकारिता एवं जन संचार,
द्वितीय वर्ष

लूट के दिन

सन् 1894 में ब्रिटिश सरकार के द्वारा भूमि अधिग्रहण कानून लागू किया गया। इसे लागू करने का एकमात्र उद्देश्य ब्रिटिश कंपनियों को लाभ पहुँचाना था, भारतीय किसानों का हित नहीं। 1947 में भारत आजाद हुआ तो किसानों को इस कानून से मुक्ति की एक उम्मीद की किरण दिखी। आजादी के छियासठ साल बाद कई सामाजिक संगठनों और किसानों के अथक प्रयास के बाद 2013 में कानून संशोधित हुआ और कुछ हद तक किसानों के हित में लागू हुआ। 2014 में सत्ता परिवर्तन हुआ, अध्यादेश के जरिए भूमि अधिग्रहण कानून फिर बदला गया और हम वापस 1894 की उसी स्थिति में पहुँच गए। इस बीच भट्टा परसौल, नंदीग्राम, सिंगूर आदि कई जगहों पर किसानों की जमीन हड़पने की कोशिश हुई, टकराव हुआ और जान-माल का नुकसान भी। 2013 में उस समय की यूपीए सरकार ने 'उचित मुआवजा, भूमि अधिग्रहण में पारदर्शिता, पुनर्वास और पुनर्स्थापन के अधिकार अधिनियम, 2013' के जरिए भूमि अधिग्रहण के मामलों में किसानों के हितों का थोड़ा ख्याल रखा। हालांकि इस कानून को संपूर्ण न मान कर कई सामाजिक संगठनों ने इसमें और सुधार की माँग की। वर्तमान लोकसभा अध्यक्ष और तब इस कानून निर्माता समिति की अध्यक्ष रही सुमित्रा महाजन ने भी कहा था कि 'यह कानून भूमि अधिग्रहण को लेकर किसानों के हितों की रक्षा करने वाला सर्वश्रेष्ठ कानून तो नहीं, पर उस दिशा में एक सार्थक प्रयास जरूर है।' 2014 में अच्छे दिनों के नारों पर सवार होकर आई मोदी सरकार ने एक अध्यादेश के जरिए उन सभी प्रयासों पर पानी फेर दिया, जिनकी बदौलत किसानों को कुछ लाभ मिलने की आस जगी थी। 2013 के भूमि अधिग्रहण कानून में सरकारी और गैर-सरकारी उपयोग के लिए भूमि अधिग्रहण के लिए क्रमशः उस क्षेत्र के सत्तर और अस्सी फीसदी किसानों से सहमति लेने का प्रावधान था, जो 2014 के अध्यादेश के द्वारा हटा दिया गया है। इस अध्यादेश के अनुसार राष्ट्रीय सुरक्षा, ग्रामीण आधारिक संरचना, जन-आवासीय परियोजना, औद्योगिक कॉरिडोर और सामाजिक आधारिक संरचना के लिए किसी भी जमीन को अधिग्रहीत किया जा सकता है। जबकि 2013 के कानून में बहुफसली जमीन का अधिग्रहण किसी भी हालत में नहीं हो सकता था, किसी भी अधिग्रहण से पहले वहाँ के पर्यावरण और समाज पर पड़ने वाले प्रभाव का आकलन किया जाना आवश्यक था। ग्रामीण किसानों को बाजार मूल्य का चार गुणा और शहरी किसानों को बाजार मूल्य का दो गुणा मुआवजा देने का प्रावधान भी 2013 के कानून में था। इसके अलावा अगर जमीन अधिग्रहीत होने के पाँच साल के अंदर उसका उपयोग नहीं होता तो उसे वापस किसानों को दिया जाना था। 2014 में राजग सरकार के मंत्रिमंडल द्वारा पारित अध्यादेश के जरिए किसानों के हित से संबंधित सभी प्रावधानों को हटा दिया गया है।

एक ऐसा कानून जो पक्ष-विपक्ष दोनों तरफ से सराहा गया हो, उसे अध्यादेश जैसी अलोकतांत्रिक प्रक्रिया द्वारा बदल देना मोदी सरकार को शक के कठघरे में खड़ा करता है। हाल ही में दिल्ली में कुछ सामाजिक संगठनों और राजनीतिक दलों ने इस अध्यादेश को कानून न बनने देने के प्रति अपनी प्रतिबद्धता जाहिर की और इसके खिलाफ सड़क से लेकर संसद तक अपनी आवाज बुलंद करने का आह्वान भी किया। लेकिन इस बीच सरकार भी संसद का संयुक्त सत्र बुला कर इस अध्यादेश को कानून बनाने की जुगत में लगी है। राज्यसभा में अल्पमत में होने के कारण दोनों सदनों में इस कानून को पास कराना सरकार के लिए संभव नहीं है। अब यह भारत की जनता को तय करना है कि वह सरकार की इन जन विरोधी नीतियों के खिलाफ सड़क पर आए या तथाकथित अच्छे दिन की खुमारी में मौन व्रत धारण कर जन विरोधी नीतियों का मूक समर्थन करे।

-बिपिन बिहारी दुबे

बी.ए. हिन्दी पत्रकारिता एवं जन संचार, द्वितीय वर्ष

द्वितीय वर्ष

माँ (पुरस्कृत रचना)

‘माँ’, शब्दोच्चारण से ही वात्सल्य भाव की फुहारें हमारे मन-मस्तिष्क को सिंचित करने लगती हैं। माँ के अहसास को शब्दों में व्यक्त नहीं किया जा सकता। सकल सृष्टि के समूचे शब्दों को लेकर उसे माँ के लिए गढ़ा जाए तो निःसन्देह शब्द कम पड़ जाएँगे। नवजात शिशु का प्रथम साक्षात्कार माँ से ही होता है। वह शिशु जो पानी भी नहीं पचा सकता, माँ के अमृत तुल्य दुग्धपान से अपना अस्तित्व बचा पाता है। उसकी कोमल अँगुलियाँ माँ के स्पर्श मात्र से ही खिल उठती हैं। इस दुनिया के लिए अपरिचित-अतिथि वह शिशु माँ के सान्निध्य और वरदहस्त से अपना वजूद बनाता है। माँ की अँगुलियों को थामकर उसके नन्हें पैर अपना संतुलन बनाते हैं। शिशु की अंतरात्मा से प्रस्फुटित पहला शब्द होता है ‘माँ’। इस पावनोच्चारण के बाद ही वह बोलना सीखता है। शिशु की प्रथम गुरु होती है-माँ। उसके पथ पर दीपशिखा की तरह जलकर उसका मार्ग प्रशस्त करती है-माँ। वह अबोध बालक जब भी किसी मुसीबत में पड़ता है तो अनायास ही उसके मुँह से निकल पड़ता है-‘माँ’। धीरे-धीरे वह शिशु बड़ा होने लगता है। अबोध बच्चा अब सयाना होने लगता है और पता नहीं किस विधाता ने इस पड़ाव का नाम सयाना रखा है जो बच्चे को माँ से दूर करता जाता है।

एक लघुकथा पेश कर रहा हूँ:-

झुर्रियों से भरा एक चेहरा, कमानी की तरह टेढ़ा शरीर, उम्र 80 साल,

नाम- माँ।

एक चमकता हुआ चेहरा, भरा-पूरा शरीर, उम्र-30 साल,

नाम- बेटा।

चारपाई पर लेटी कराहती माँ, बेटे से अपनी काँपती उंगली से एक तरफ ईशारा कर पूछती है- बेटा, वो क्या है?

बेटा - कौआ है।

माँ फिर पूछती है - बेटा, वो क्या है?

बेटा - कहा ना, कौआ है।

माँ, जिसे बुढ़ापे ने जकड़ रखा है। वो तमाम बीमारियों से ग्रसित है। उसकी खँसियों से पतोहू को रात में नींद नहीं आती, पता नहीं किस जन्म की गलती के कारण एक बार फिर पूछ बैठती है- बेटा, वो क्या है?

बेटा (झल्लाकर) - कहा ना बुढ़िया कि कौआ है। चुप से पड़ी रह, नहीं तो....

काश कि माँ के आँखों से छलका वो आँसू बेटा देख पाता। माँ निस्तब्ध हो जाती है। कुछ क्षणों के बाद माँ की काँपती हुई आवाज बेटे के कानों में पड़ती है...बेटे, जब तू 4 साल का था ना, मैं तुम्हें गोद में लिए आँगन में बैठी थी। बगल में पेड़ पर कौवा बैठा था। तुमने मुझसे बीसियों बार पूछा होगा कि माँ वो क्या है? और मैंने हर बार तुम्हें प्यार से चूमते हुए कहा था कि बेटे वो कौआ है।

माँ का शरीर अब निस्तेज हो गया था।

कुछ ऐसी होती है माँ। एक माँ अपने चार बच्चों को संभाल लेती है, वहीं बुढ़ापे में उन चारों बच्चों से अकेली माँ नहीं संभलती। जमीन बँट जाती है, आसमाँ बँट जाता है, पर माँ...!!!

हा विधाता! क्या तुम्हारी रोशनाई के काले-स्याह रंग उस दिन खत्म नहीं हो गए होंगे, जब माँ बँटी होगी।

शायर मुनव्वर राणा की कुछ पंक्तियाँ एकाएक ज़ेहन में आ गयीं और पता नहीं क्यों आँख की कोर से एक पतली-पवित्र धारा फ1ट पड़ी।

‘किसी के हिस्से में मकां आया,

किसी के हिस्से में दुकां आयी,
मैं घर में सबसे छोटा था,
मेरे हिस्से में माँ आयी।’

कितनी मनहूस रही होगी शायर साहब की वो लेखनी, जिसने गरलधर के रूप में उपर्युक्त पंक्तियों को कहीं उजागर किया होगा।

माँ मुझे माफ करना, मैं तुम्हारा बेटा कहलाने लायक अब नहीं रहा।

कुपुत्रो जायेत् क्वचिदपि कुमाता न भवति...

-अमन आकाश,
बी.ए. हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार, द्वितीय वर्ष

आखिरी दुआ

कथा जनवरी महीने के पूर्वार्ध की है। दिनचर्या के अनुसार सबेरे पास के रेलवे स्टेशन की ओर दौड़ने गई थी। नित्य की भाँति सबकुछ सामान्य था। रेलवे-स्टेशन को मुड़ने वाली सड़क के नुक्कड़ पर गली के कुत्ते ऊँघ रहे थे। नुक्कड़ से परे बने जंगलनुमा पार्क के घास पर ओस ठंड के मारे काँप रही थी। रात-भर आकाश में नक्षत्रों के बीच ऊँघ रहा चाँद भी थका-थका जान पड़ता था। सड़क पर भारी वाहन रह-रहकर तेज रफ़्तार से गुजर जाते। सड़क पर लगे लैपों की पीली बत्ती में शांत सड़क स्वर्णमयी लंकानगरी का भान करा रही थी। 'लेबर-टी' नामक चाय की दुकान, जो चौबीसों घंटे सेवा देने के कारण श्रमिक वर्ग का विशेष आकर्षण थी, के चूल्हे पर बीसियों बार चाय छान चुकी पत्ती फिर से कड़क रही थी। वास्तव में यह काफी प्यारी सुबह थी, सौम्य, शांत, जयशंकर प्रसाद विदित 'वरुणा-नदी' की 'शांत कछार' सी।

'अरी वरुणा की शांत कछार!
तपस्वी के विराग की प्यार!'

दौड़ने से शरीर का ताप वातावरण के ताप से अवश्य ही बढ़ गया था। ठंडी-ठंडी सुबह में अदरकयुक्त चाय वास्तव में चित्त को विश्राम देती है। रेलवे-ब्रिज के उस पार चाय की एक दुकान सबेरे खुल जाती है, एवं अदरक की चाय वहाँ की काफी कड़क होती है। रेलवे-पुल की सीढ़ी चढ़ने के लिए जैसे ही मैं मुड़ी कि एक असामान्य दृश्य लक्षित हुआ। तन पर एक फटी कमीज डाले, कमर पर लूंगी बाँधे एक अधेड़ खड़े-खड़े काँप रहे थे। श्याम वर्ण, पकी हुई नुकीली दाढ़ी जिसे पिछले हफ्ते बनाया गया हो, आधे सिर पर बाल, खाली पैर, गिजबिज-गिजबिज आँखें, मुश्किल

से खड़े हो पा रहे थे। मुद्रा अवश्य ही भिक्षुकों सी थी। जैसे तो नित्य ही एकाध भिखारी इस छोटे-से स्टेशन पर मिल जाते, पर न जाने क्यों उसने ध्यानाकर्षित किया। कारण शायद इनके अंदाज का नाटकीय न होकर प्राकृतिक हो। खैर, मैं मुखातिब हुई। पॉकेट से एक गर्म नोट निकालकर उनके हाथों को गर्माहट की हल्की आँच देने से मन को सुकून मिला। मानस पर बचपन में रटा एक श्लोक स्मरित हो आया-

'अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः
चत्वारि तस्य वर्धन्ते आयुर्विद्यायशोबलं।'

बातचीत आरंभ की।

'आप कहाँ से हैं बाबा?'

'मैं...मैं...अलीगढ़...वो जो...'

'आप यहाँ क्या करते हैं?'

'.....'

'आप घर नहीं जाते?'

'नहीं। आँखें खराब हुईं। इलाज में सारा जमीन बिक गया।'

'यहाँ कहाँ रहते हैं?'

'वो कोने पर बने पार्क में। मेरे साथ .... मेरी पत्नी भी रहती है। आज कपड़े धुलने हैं। इसीलिए.....'

थोड़ी देर मैं चुप रही। वे काँपते हुए खड़े रहे। लोग कहते हैं आँखें दिल की आवाज होती हैं। मैंने उनकी आँखों में झाँकने की कोशिश की। वहाँ केवल अँधेरा था। गिजबिज-गिजबिज, अँधेरा। कभी-कभी 'समाज कल्याण विभाग' की आँखों की तरह ये आँखें भी हल्की खुलती, फिर केवल हिल-हिलकर अपने वजूद का भान देती।

मैंने प्रश्नों से उन्हें कुरेदना छोड़ दिया। आगे बढ़ चली।

‘इंशा अल्लाह...आपको सलामत रखे...

घर में खूब बरककते हों...’

पीछे दुआओं की झड़ी शुरू हो चुकी थी। एक-एक कदम बढ़ाना दूभर होने लगा।

खैर, कुछ पल चिन्त को अशांत कर बात आई-गई हो गई। मैं भी इसे नियति का क्रूर रूप मान बैठी। घटना ने दूसरे दिन परेशान करना शुरू किया, जब किसी पत्रिका में ‘बुजुर्ग एवं ओल्ड-एज होम’ शीर्षक से लेख पढ़ा झट इंटरनेट पर शहर के ‘ओल्ड-एज होम्स’ की सूचनाएँ एवं संपर्क इकट्ठा करना शुरू किया। तीन-चार की जानकारी एवं पता नोट कर तीसरे दिन सुबह रेलवे-पुल की सीढ़ियों पर पहुँची। वहाँ कोई नहीं था। पूरा स्टेशन देख चुकी, लोग थे, भिखारी थे, पर वो गिजबिज आँखों वाले बुजुर्ग न थे। नुक्कड़ पर

बनी जंगलनुमा पार्क के एक कोने में कुछ फटे चीथड़े पड़े थे। जलकर काला स्याह कोयला बन चुकी कुछ लकड़ियाँ थी, राख थी, वो कहीं न थे।

बुझे मन से घर वापस गई। मन बहलाने हेतु अखबार खोल ‘ताजा’ के नाम पर परोसी जा रही ‘बासी’ खबरों में मन रमाने लगी। अंदर के एक पृष्ठ के कोने में वही गिजबिज आँखें दिख गयीं। ऊपर छपा था - ‘अज्ञात की पहचान’। मन सन्न रह गया। पूरा पढ़ने की हिम्मत न हुई। बस कुछ शब्द कानों में गुँजने लगे- ‘अल्लाह... आपको सलामत रखे....’

...घर में खूब बरकत हो...।

-शिवांजलि पांडेय
बी.ए. हिन्दी (विशेष), प्रथम वर्ष

चिंता

आधुनिक भारतीय लोकवादियों एवं विचारकों के जेहन में दो चिंताएँ समानांतर चल रही हैं-नारी-चिंता एवं कृषक-चिंता। दोनों ही चिंताएँ वाजिब एवं काल से प्रेरित हैं। दोनों ही चिंताओं पर चिंतन अत्यावश्यक भी है। वस्तुतः चिंता के दोनों विषय समाज एवं समाज से मिलकर बने देश के समाज व्यवस्था, जन व्यवस्था एवं अर्थव्यवस्था का आदिकाल से चिंतक रहा है। चिंतक का चिंता का कारण बनना, वास्तव में चिंता का कारण बनना, वास्तव में चिंता की बात है, एवं आपसी गठजोड़ों-हठजोड़ों को त्याग इस विषय पर चिंतन हेतु भिन्न-भिन्न समुदायों, राजनीतिक ढलों, धर्म-प्रचारकों एवं समाज सेवियों को आगे आना चाहिए। दिग्भ्रमित भारतीय मीडिया, जो राजनीति की अलग-अलग 'थ्योरियों' एवं 'कैलकुलेशनों' के मकड़-जाल में उलझती ही जा रही हैं, यदा-कदा भूलवश कुंभकर्ण निद्रा से जो जागृत हो पुनः चिर निद्रा को प्राप्त हो जाती हैं, की इस दिशा में भूमिकाएँ भी चिंता का सबब बनती जा रही। प्रिंट-मीडिया ने अवश्य ही इस दिशा में कार्य किया है, पर 'संपादकीय' पृष्ठ तक ही। मुख्य-पृष्ठ रंगानुभवों एवं 'एडवर्टाइजों' से सज्जित होकर मुँह चिढ़ाता है।

'यत्रा नार्यस्तु पूज्यन्ते, रमन्ते तत्रा देवताः।'

सदृश दूरगामी प्रभाव छोड़ने वाला संस्कृत साहित्य नारी तुम केवल श्रद्धा हो
विश्वास रजत नग पग तल में।
पीयूष स्रोत सी बहा करो
जीवन के सुंदर समतल में।।

छंदो से आवृत्त हिन्दी साहित्य के मर्म को लोगों ने वर्णित साहित्यों के संग-संग भुला देने का असफल कोशिश की।

ज्ञानं भारः क्रिया विना
से प्रेरित होकर प्राप्त ज्ञान को भार बना लेता चिंता के कारण फूली मस्तक की नसों को और फुलाती है।

संसार के समस्त चरों में नारी के एक अंश होने से इनकार नहीं किया जा सकता। मानव हृदय के ही

कोमलकांत भाग को नारी कहते हैं। ज्ञातव्य हो, मानव-शरीर के महत्त्वपूर्ण भाग, जिसे हम कम्प्यूटरीकृत भाषा में 'सॉफ्टवेयर' कह सकते हैं, कोमलकांत ही है। अवश्य ही स्त्री मन का मर्म-ताड़न कटना उन कोमलांगों का हनन है, जो संपूर्ण मानवीय सभ्यता के लिए आत्मदाह साबित होगा। 'स्त्री' शब्द से अभिप्राय केवल पुरुषों से विपरीत लिंग मात्र से नहीं, स्त्री संज्ञा मात्र नहीं, वह चिर जाग्रत भाव है, उसकी एक स्वतंत्र सत्ता है, जिसके बिना इस ब्रह्माण्ड की संकल्पना ही नहीं की जा सकती।

अवश्य ही हमने संपूर्ण ज्ञान को 'भार' बना लिया है, तभी तो सब ज्ञात होने पर भी अज्ञात है। तभी तो सैकड़ों नारी-मन अँधेरों में कलपती हैं। तभी तो नारी 'चिंतक' नहीं 'चिंता' बन जाती है। तभी तो हम 'अंतर्राष्ट्रीय महिला-दिवस' एवं भिन्न-भिन्न संवैधानिक दौंव-पेंचों की आड़ में सदैव उसे दबा कर रखना चाहते हैं। तभी तो निज अंदर जन्म लेते 'रावण' का हम दहन नहीं कर पाते, केवल और केवल वहन करते हैं। तभी तो हम वात्सल्य को भूल जाते हैं, तभी तो हमें कलाई पर बँधी राखी नजर नहीं आती, तभी तो किसी की माँग में भरे सिंदूर का रक्त-वर्ण हमें नहीं दिखता। हमने अपनी याद्दाश्त के साथ-साथ अपनी दृष्टि भी खो दी है। अब हम-

'मर्त्यलोके भुवि भार भूताः'

बनकर रह गए। हम

'मनुष्यरूपे मृगाश्चरन्ति'

अब हम मनुष्य के रूप में जानवर हो गए, हम सामाजिक नहीं रहे। हमारी भारत-माता जरावस्था को प्राप्त होकर किसी वृद्धाश्रम में आखिरी साँस गिन रही। उनके पेंशन पर गुलछर्रे उड़ाने वाले एक प्राणी मात्र बनकर हम रह गए हैं। हम बस चीखना जानते हैं, जोर-जोर से बोलना जानते हैं, आँखें दिखाना जानते हैं, मुँह फुलाना जानते हैं और चिंता करना जानते हैं।
भारत-माता की जय!

-दीपक कुमार मिश्र
बी.ए. हिन्दी (विशेष), द्वितीय वर्ष

शहर बदल गया है

घूमने निकला देखा गलियों में कुछ बदल गया है।
देखता हूँ, आजकल अपना शहर बदल गया है।
नुककड़ों-चौराहों पर आज नजारा कुछ और है, कोई
महापुरुष यहाँ फिर मूर्ति में ढल गया है। लुकाछिपी
दौड़-भाग, बच्चों की मस्तियाँ गुम हुई। खेल का
मैदान, पार्किंग स्थल में बदल गया है। सड़कों ने
चौड़ी होकर पेड़ों को लील लिया है। पैसा खो गया
कहीं, आजकल नोट चल गया है खेत-खेत टुकड़े
होकर बँटते ही जा रहे हैं।

हर हिस्सा अब यहाँ, महँगा प्लॉट बन गया है।
गाड़ियों का शोर और धुँ से भरी शाम है- बस।
सूरज भी शहर में, आज जैसे जल्दी ढल गया है।
भीड़ भी है फिर भी कहीं अपना नहीं दिखता कोई,
कहीं दिखता भी जो अगर तो आँख चुरा कर
निकल गया है। इमारतों में मानों ऊँचा उठने की
होड़ मची है। गरीब का झोपड़ा भी यहाँ कहीं
दब-सा गया है। हर कोई दिखता है- बस भागता
हुआ सा। यहाँ शहर के साथ शायद इंसान भी
बदल गया है।

-रंजन कुमार सिंह
बी.ए. हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार, प्रथम वर्ष

समझो! जानो और पहचानो!!

हरनेक! समझो, जानो और पहचानो!!
क्या होता है कल, आज और कल?
जल ही बनता है बादल
और फिर बादल बन जाता जल।

हरनेक! समझो, जानो और पहचानो!!
क्या होता है सम्भव और असम्भव?
ज्ञान-कर्म से खुलती जाती है बंद राहें,
और एक दिन असम्भव ही हो जाता सम्भव।

हरनेक! समझो, जानो और पहचानो!!
क्या होती है सफलता और विफलता?
अड़चन-उलझन, संकट और समस्या
सार्थक चिन्तन-मनन कर्म से होते हैं दूर।
धीरे-धीरे हम सबको विफलता ही
पाठ पढ़ाती सफलता का।

-डॉ. हरनेक सिंह गिल
एसोसिएट प्रोफेसर, हिन्दी विभाग

एक शाम मधुबन के नाम

आज की शाम मधुबन के नाम।
बैठा था चुपचाप-गुमनाम,
हौले से हवा चली, कुछ इस कदर
जिस पे सुना मैंने तेरा नाम.....

वो हवा ही कुछ और थी
फिजाओं में रंग संगीत के थिरके-थिरके से थे।
उसी रंग में रंग गई मेरी शाम।
एक शाम मधुबन के नाम...

लगा जैसे अरसा बीत गया,
संगीत की धुन सुने ज़माना बीत गया।
बैठा, उस शाम आरम्भ कर दिया
मैंने एक गीत गुनगनाना,
जिससे याद आ गई मुझे,
मेरी पूरी ज़िन्दगी, जिसमें था कभी,
मैं गुमनाम...
बस यही थी मेरी आज की शाम,
क्या करूँ? नहीं भूल पाया तुम्हारा नाम...
गया तो मैं सुबह था, पर लौटा देर शाम,,
जानती हो क्यूँ?
पूछोगी नहीं!

मधुबन के पत्ते-पत्ते पर, छापे-छापे पर
लिखा तुम्हारा नाम....
इसलिए हो गई मेरी शाम....
इस पर भी तू न मिली....
फिर से मैं हो गया गुमनाम....
एक शाम मधुबन के नाम।।

-विनय राजहिन्द
बी.ए. इतिहास (विशेष), प्रथम वर्ष

पेशावर अटैक

आज पड़ोसी का चूल्हा टंडा है,
भूख हमारी भी मर गयी,
आज कुछ बस्ते स्कूल से घर नहीं जायेंगे
वो हमारा 26/11 था, आज तुम्हारा 16/12 है।।

क्या गलती थी, उन मासूमों की?
क्या खैरात थी उन आतंकों की?
क्यूँ समझाने पर भी इन्हें समझ नहीं आता?
कि जरूरत है अब, नफरत मिटाने की?
पर अब ये नफरत की आग कम होनी चाहिए
क्योंकि इसने एक बार भी नहीं सोचा जिंदगी
बचाने को।

लालन है-उस हैवानियत पर
जो पनप रही इन आतंकियों के अन्दर,
जिसे एक बार भी गोली चलाते वक्त
तरस नहीं आया उन मासूमों के चेहरे पर,

अब पाकिस्तान कैसे उबरेगा इस अनंत दर्द से?
कैसे वह ला पाएगा एक बार हिम्मत फिर से?
पर उसे अब समझ जरूर आ गया होगा कि
ISIS किसी का नहीं होता,

132 बच्चों की जान को यूँ ही नहीं भूल पायेगा
बदला तो फिर भी कुछ नहीं है,
इन आतंकियों की ऐसी हालत करनी होगी कि
इनका चेहरा पहचान में नहीं आए।।

-प्रियंका सिंह
बी.ए. इतिहास (विशेष), प्रथम वर्ष

अपनी दुनिया मुझे

अपनी दुनिया मुझे
अपने हाथों से
अपने कैमरे के बल पर आप
सजानी है।
सबसे बेहतर अपनी
पहचान बनानी है।
काँटों पर भी चल कर
अपनी मंजिल हासिल
कर जानी है।
हौसला कहीं टूट न जाए
अपने कहीं छूट न जाए।
कैमरे की आँख से।
नजारों को देखकर,
मन की आँखों से,
हजारों को देखकर,
एक नयी चेतना,
जगानी है-हर लम्हे में,
अपनी दुनिया मुझे, अपने कैमरे से
अपने हाथों से
अपने बल पर आप
सजानी है।

-शोभित गुप्ता
हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार, प्रथम वर्ष

भीख मांगते बच्चे

मैं तुम्हें देख रहा हूँ,
सदियों से नहीं, कुछ ही वर्षों से।
तुम छोटे बच्चे हो
शहरों की, मकानों की, सड़कों की
लाल बत्तियों पर
बिना रुके, बिना थके, मैंने देखा है
मानो तुम्हारे बचपन की ठोस थकान
पिघला दी गई हो,
भीख माँगने के तरल ठहराव में।
मैंने देखा है-
गर्मियों में,
शहर की अलकतराई सड़क पर
तुम्हारी छटपटाती प्यास को
बरसात में,
वाहनों की बाढ़ से
अतिक्रमित तुम्हारे शरीर को।
जाड़े में,
अपनी त्वचा का कंबल ओढ़े
तुम्हारे हड्डियों की ठिठुरन को
मैंने देखा है।
तुम्हारे बचपन के चेहरे पर,
टँके हुए बेबसी के मुँहासों को।
कहीं तुमने खुद तो नहीं सीख लिया
अपनी छोटी-छोटी चाहतों को थप्पड़ मारना।
मैंने सुना है- तुम्हारे क्रंदन को,
जरूर तुम्हें नींद से जगाकर,
बटोरे हुए तुम्हारे सिक्कों को
छीन लिया होगा किसी बच्चा-माफिया ने

क्या तुम्हें पता है?
तुम्हारी हथेलियों की जेब से
किस्मत की रेखाएँ किसने चुराई हैं।
सुना है कि
पुलिस, एन.जी.ओ और सरकार के लोग
उस चोर को ढूँढ रहे हैं।
मुझे पता है
कि तुम उनके खिलाफ नहीं लिखवाओगे,
कोई एफ.आई.आर.।
तुम्हें तो फुरसत ही नहीं है-
अपनी भूख की एफ.आई.आर.
चौराहे व सड़क के थानों में दर्ज करवाने
से।
तुम एक हँसते-खेलते बच्चे से
भीख माँगने वाले बच्चे बन जाओगे।
दुनिया द्वारा पढ़ा तुम्हारा यह भाग्य
माफ करना,
आज सार्वजनिक हो गया है।

-राहुल रंजन

भीमराव अंबेडकर महाविद्यालय
सर्जनात्मक लेखन प्रतियोगिता

मासूम जान (पुरस्कृत रचना)

कोहरे से ढकी सड़क पर,
बच्चे काम पर जा रहे हैं।

क्या खत्म हो गए हैं-सभी स्कूल,
क्या गुम हो गए हैं-सभी खिलौने,
क्या भर गए हैं-सभी मैदान!

फिर, क्यों ये बच्चे हैं, सड़क पर,
क्यों दौड़ते हैं-ये गाड़ियों पर?

जिन हाथों में होनी चाहिए
आज पेंसिल,
है उनमें, झाड़ुओं की सीकें
वह कोमल हथेलियाँ, जो होनी चाहिए
चॉकलेट से भरी हुई,
है, वो फैंली हुई, राहगीरों के सामने।
रोते बिलखते वो मासूम,
कोई तो सुनो उनकी चीख
वो डरते हैं, कराहते हैं,
फिर भी हँस पड़ते हैं।
इतनी मासूम जानों को,
न दो ऐसी सज़ा
कि थम जाएँ उनकी साँसे,
क्या, तब आएगा तुम्हें मज़ा?

जिन होठों पर होनी चाहिए मुस्कान
की दस्तक,
है उन पर आज गालियों की गूँज।
कोई तो रोको, इसे,
कोई तो टोको इसे।
देश की मासूम जान है, वो
खुदा का नन्हा पैगाम है, वो
कोई तो बचाओ इनका बचपन,
तभी तो लहराएगा अपना परचम।

-अनामिका, इन्द्रप्रस्थ कॉलेज

प्रेरणा

तू कर चल, यूँ बढ़ चल।
इस दुनिया को दिखा चल।
तुझमें वो जुनून है,

जिसको किसी ने देखा नहीं,
उस जुनून में दुनिया को,
अपने करतब दिखा चल।

तू क्यूँ थका हुआ, बेबस दिखता है,
तू क्यूँ इतना कमजोर, क्षीण दिखता है,
तुझमें वो ताकत है जो दुनिया को बदल दे।

तू कर चल, यूँ बढ़ चल,
इस दुनिया को दिखा चल।

सूरज अपनी किरणों से दुनिया को सुख देता है,
तू भी अपने कर्मों से दुनिया को गति दे दे।

तू कर चल, यूँ बढ़ चल,
इस दुनिया को दिखा चल।

दुनिया कहती है कौन मसीहा आएगा,
तू दुनिया का मसीहा बनकर दुनिया को बदल दे।

तू कर चल, यूँ बढ़ चल,
इस दुनिया को दिखा चल।

-मनीषा शर्मा
बी.ए. गणित (विशेष),
द्वितीय वर्ष

क्या कसूर है मेरा? (पुरस्कृत रचना)

बस इतना-सा सवाल है मेरा,
कि क्या कसूर है मेरा?
न पहनने को कपड़े, न रहने को बसेरा
आखिर ऐसा भी क्या कसूर है मेरा?

नहीं चाहिए मुझे स्कूल की किताबें,
और न शिक्षा का अनमोल खजाना।
बस इतनी सी आशा है मेरी,
हर रोज मिल सके,
दो वक्त के भोजन का ठिकाना।
हर रोज सोते हैं भूखे पेट, कोई और कैसे समझे
कि ये भूख देती भी है- दर्द घनेरा।
आखिर ऐसा भी क्या कसूर है मेरा?

हमारे नसीब में है, बस दर-दर की ठोकरे।
इस सड़क पर आती-जाती हैं-अनगिनत मोटरें,
खटखटाती हैं, मेरी माँ हर मोटरकार का द्वार,
पर उसे मिलती है बस लोगों की फटकार
हमारे हिस्से में क्यों नहीं है कोई प्यार?
हमारी झोली में क्यों आती है हर बार दुत्कार?
न जाने कब आयेगा हमारे यहाँ खुशियों का सवेरा,
न जाने कब हटेगा ये घना अँधेरा।
आखिर ऐसा भी क्या कसूर है मेरा?

कहते हैं- अबकी बार आयेगी कोई अच्छी सरकार,
हम जैसे गरीबों को भी मिलेगा अपना घर द्वार।
नहीं रहेगा अब सड़कों पर रहने को मजबूर।
सबकी गरीबी हो जाएगी अब कोसों दूर।

मैंने सोचा बरसेगा हम पर भगवान का वरदान।
हम भी हो जाएँगे खुश, करके मतदान।
सोचा था अब हटेगा दुःखों का अँधेरा
हे भगवान! लाख-लाख शुक्र है तेरा।
पर चुनाव के बाद
नई सरकार के बाद
हमारे हालात हो गए और गंभीर
गरीबी में ही सिमट के रह गई हमारी तकदीर।
अब जब निकलती है-
सड़कों से नई सरकार की कार,
भगा दिया जाता है
हमें सड़को से छीनकर हमारा घर द्वार।
अब तो हमें हो गया यकीन,
पैसे वालों की ही है सरकार।
हमारे हिस्से में है बस डाँट और
अपमान की फटकार।

न आएगा अब कोई आशाओं का सवेरा,
हमेशा थी, हमेशा है और हमेशा रहेगा
बस चारों तरफ अँधेरा ही अँधेरा।
फिर भी एक ही सवाल है मेरा,
आखिर ऐसा भी क्या कसूर है मेरा?
क्या आप बता सकते हैं कि
ऐसा भी क्या कसूर है मेरा
न पहनने को कपड़े, न रहने को बसेरा
आखिर ऐसा भी क्या कसूर है मेरा?

-आयुषी शुक्ला
शिवाजी कॉलेज

छवि तुम्हारी

वह पाषाण हृदय, वह द्वंद्व प्रतीक,
वह अद्भुत, वह अमूल्य छवि;
ऊपर से तेरा शर्माना।
वे सुंदरकाय विशाल नेत्र,
वह मंद-मंद मुस्कान कभी।
वो शालीन बातें तुम्हारी
उसपर भी किसी का मिट जाना।
यह सुंदर चाँद-सा मुखड़ा तेरा,
उस पर ये चाप-सी नखें,
वे सुंदर पलकें,
फिर चाँद का उसपर ढल जाना।
हम तुलना तुम्हारी किससे करें?
हर उपमा पर तुम भारी हो,
मन मचल जाता है तुम पर,
तुम सबसे प्यारी-प्यारी हो।
मन मग्न हुआ, जब से तुझको देखा
यह सत्य वचन, मैंने बोला।
पर शायद हम न उस काबिल,
प्रेम को तुमने न जाना,
पर सच्ची मुहब्बत करता हूँ,
मैं याद तुम्हें तो करता हूँ,
तुम याद मुझे भी कर लेना।

-शिवांजलि पांडेय
बी.ए. हिन्दी (विशेष), प्रथम वर्ष

आज़ादी हिन्दुस्तान की

हुआ आज़ाद जब देश मेरा था
जब मौत को गले लगाया हमारे वीर जवानों ने
जब हुआ आज़ाद देश मेरा था।।
न जाने कितनी बिखरी थी लाशें, हुई लहलुहान थी
जो बिखरा था खून जमीन पर न हिन्दू का
न मुस्लिम का।
वो खून था मेरे हिन्दुस्तानियों का
जब हुआ आज़ाद देश मेरा था।।
कैसे हुए थे अपनों से अलग ये भूला
नहीं दिल अभी तक
मिल तो गई आज आज़ादी उन अँग्रेजों से
जिन्होंने आग लगाई हमारे घरों में थी
जब हुआ आज़ाद देश मेरा था।।
अपनो के खिलाफ ही उठे थे शस्त्र हाथों में
तब बहुत रोया ये दिल था
नहीं भूला यह दिल अभी तक
जब हुआ आज़ाद देश मेरा था।।

वर्षा लाली
बी.ए. हिन्दी विशेष, प्रथम वर्ष

ये दुनिया

चाय के प्याले के साथ,
सोचा जान लूँ देश का हाल
टीवी. का किया स्विच आन
लग गई खबरों की बौछार।
सात की मौत, स्कूली बच्चों से भरी वैन,
पुल से कूद गई।
तीन साल के बच्चे का अपहरण।
नामी-गिरामी अफसर के घर,
पाँच करोड़ का सोना ज़ब्त।
राजधानी शर्मसार,
तीन साल की बच्ची से हुआ
सामूहिक बलात्कार।
चाय की आखिरी घूँट भी
परेशान हुई।
मन बहलाने के लिए देखने की बजाए
एफ.एम. सुनना शुरू किया।
गाना बज रहा था-बाबुल की दुआएँ लेती जा,
जा तुझको सुखी संसार मिले।
सुनकर मन भड़का-ओ ड्रामेबाज बाप
किस बेटी की कर रहा तू बात!
उसी की, जिसे बोझ समझ कर
माँ की कोख में ही,
करा दिया था जिसका कत्ल।
दूसरा स्टेशन बदला
'भैया मेरे, राखी के बंधन को निभाना'
मन का कोई कोना भड़क उठा

कैसा भाई, कौन-सी बहिन?
वो भाई, जो ऑनर किलिंग के नाम पर
दे रहे बहिनों को मौत।
पर मैं भी कहाँ मानने वाला था,
सोचा, आज मैं मन बहला कर ही रहूँगा।
स्टेशन बदला, 'दम मारो दम, मिट जाए गम।'
गाना बज रहा था।
इस कमबख्त ने तो दुखती रग पर हाथ रख दिया था-
मैंने भरे गले से गाया-
अरे मूर्ख, कहाँ से लाऊँ दम,
हवा में जहर घुला है,
सब्जी में कैमिकल घुला है।
दूध में सोडा घुला हुआ है।
अब तू ही बता बेदर्द,
कहाँ से लाऊँ दम।
तभी दूर कहीं लाउडस्पीकर पर बज रहा था,
"ओ जाने वाले, हो सके तो लौट के आना।"
मेरा भी अब तक
हाल-बेहाल हो चला था।
मैंने बचा-खुचा दम लगाकर
बेसुरी आवाज में चीख कर गा ही डाला,
"ये दुनिया, ये महफिल, मेरे काम की नहीं,
मेरे काम की नहीं।"

-जतिन ग्रोवर
बी.कॉम (विशेष),
प्रथम वर्ष

किसान की परेशानी

सर्दी की ठंडी में, गर्मियों की गर्मी में।
सह के बरफ की मार और गर्मी की झुलस।।
खेतों पर हल चलाता, पसीना बहता जाता।
खुद को तकलीफ पहुँचाता, अपनी बात बताता।।

जो भी अनाज उगाया, पूरा दाम न पाया।
कैसे करूँ गुजर, थोड़े से है कर।।
बच्चे भूखों चिल्लाते, उनका पेट न भर पाते।
खुद को तकलीफ पहुँचाता, अपनी बात बताता।।

माँ उनकी सिखलाती, अपना खाना खिलाती।
खुद भूखी सो जाती, बच्चों को न रुलाती।।
कब तक चलेगा ऐसे घर, थोड़े से है कर!
खुद को तकलीफ पहुँचाके,
बच्चे सुलाती खाना खिला के।।

अपना दुख कैसे बताऊँ, कब तक मैं सह पाऊँ?
जो भी फसल उगाता,
तूफान-बाढ़ में नष्ट हो जाता।।
खेतों में पसीना बहाया, मेहनत का फल न पाया।
खुद को तकलीफ पहुँचाता, अपनी बात बताता।।

क्या करूँ, क्या न करूँ, सिर पर बढ़ा है बोझ।
चिन्ता में मैं डूबे जाऊँ, कैसे करूँ गुजर हर रोज।।
जान पर आफत पड़ी है, चला करने समाधान।
खुद को तकलीफ पहुँचाता, अपनी बात बताता।।

दुःख से हो परेशान, किसान चला आत्मदाह को।
राह चलते सोच रहा था, कौन रखेगा घर का ध्यान?
मेरे बाद कैसे चलेगा, मेरा अपना घर?
जाने कब से देखता होगा, रास्ता मेरा सुत।।
छोड़ गया दुनिया वो, लाचारी के मारे।
खुद को तकलीफ पहुँचाता, अपनी बात बताता।।

—पुनीत कुमार

बी.ए. हिन्दी (विशेष), द्वितीय वर्ष

पहचान हिंदी की हिंदी से

नमन हो तुझको ऐ हिंदी,
मन मगन हो बोलो-जय हिंदी।
है माता-पिता, है बहिन सखा,
है मेरा सारा जहाँ हिंदी।

हम मतवाले इस भाषा के
हर मुख-से होती बयाँ हिंदी।
है आन-मान अभिमान भरा,
हर भाषा में जवाँ हिंदी।

है हिंदी के कई रूप उनके,
ये हिंदी अपनी आली है।
हर एक हिंद की जान हिंदी,
हिंदी की छटा निराली है।

पश्चिम में इसका वंश बढ़ा,
ब्रज भाषा जिसकी रानी है!
हरियाणवी, बुंदेली कौरवी,
कन्नौजी शाखा पुरानी है।

हम बात करें गर पूरब की
अवधी ने राज जमाया है!
बघेली, छत्तीसगढ़ वाली पर,
लोगों ने स्नेह जताया है!

राजस्थानी की बात अलग,
यह बात नहीं अनजानी है!
मारवाड़ी, जयपुरी, मेवाती,
मालवी यहाँ महारानी है!

बिहार में बिखरी भोजपुरी
मगही भी चमचम करती है!
मैथिली भी सबकी प्यारी है,
लोगों के मन पर रमती है!

ये प्यारी नहीं बस अपनों की,
ये विदेशों में भी न्यारी है!
जिसे चाहा सारे जहाँ ने है,
वो हिंदी सिर्फ हमारी है!

है पहचान हिंद की हिंदी से,
है हिंदी के लिए खुदा हिंदी!
है हिंदी से ही हिन्दुस्तान,
मेरा तन, मन, धन और जान हिंदी!

-अमित कुमार श्रीवास्तव
बी.ए. हिन्दी (विशेष), द्वितीय वर्ष

मेरा गाँव

बड़ा भोला-सा, बड़ा प्यारा-सा
बड़ा सादा-सा, बड़ा सच्चा-सा।
तेरे शहर से तो मेरा गाँव अच्छा है।
वहाँ मैं अपने दादा के नाम से
जाना जाता हूँ।
और यहाँ मकान नम्बर से
पहचाना जाता हूँ।
शहर में कोठी है, बंगले हैं
और घर-घर में कार हैं।
वहाँ परिवार है और घर-घर में
संस्कार है, अपनों का दुलार है।
यहाँ चीखों की आवाज़ें
दीवारों से टकराकर लौट जाती हैं।
वहाँ दूसरों की सिसकियाँ भी
अपनी हिचकियाँ बन जाती हैं।
बेचैन हो जाता यहाँ
वहाँ रात के अँधेरे में
आराम से सो जाता हूँ।
तेरे शहर के बाजारों को
मेरे गाँव के हाथों ने, हुनर से
बड़े मन से सजाया है
मेरे बिना तेरा शहर अधूरा है-
चलो पलट कर आज अपने
प्यार गाँव की ओर लौट चलें।

-अविनाश राय
बी.ए., अंतिम वर्ष

प्रकृति का सौन्दर्य

(पुरस्कृत रचना)

प्रकृति का यह जादू है,
मेरा मन बेकाबू है।।
चंचल, निर्मल, पवित्र-सी छाया,
छूती हर इंसान की काया।
झूमे जाता मेरे दिल का द्वारा,
देखा जो मैंने ये सुंदर नज़ारा।
प्रकृति का ये जादू है,
मेरा मन बेकाबू है।
पंख फैलाकर उड़ जाऊँ मैं,
उड़ जाऊँ हवा के संग।
मन का भँवरा कहता मुझसे,
बाहर निकल देख नया उजाला।
प्रकृति का ये जादू है,
मेरा मन बेकाबू है।
रोम-रोम मेरा खिल-खिल जाता,
देख तेरा ये रूप निराला।
सोचता हूँ मैं दिल ही दिल में,
क्या यही मेरे दिल की आशा।
प्रकृति का ये जादू है,
मेरा मन बेकाबू है।
क्या-क्या कहती है मुझसे ये,
सुंदर निर्मल, पवित्र सी छाया?
न देखूँ जो इसको तो,
दिल को मेरे चैन न आए।
प्रकृति का ये जादू है,
मेरा मन बेकाबू है।

-हेमन्त
बी.कॉम. प्रथम वर्ष

कृषक होली

रिमझिम बूँदे फाल्गुन की वो,
यौवन रंग में उमंग भरे जो,
आत्मदाह का कारण बनता,
कितने जीवन-ताड़न करता।

धन, गेहूँ, जौ, मटर की बाली,
रोम-रोम पुलकाते हैं।
बेमौसम फाल्गुन की वर्षा
यमदूत बन आते हैं।

आशा की वह धूमिल साया,
लेशमात्र जो शेष बची थी।
पवन-लहर संग मिटती जाती,
चमक नेत्र से लुटती जाती।

कान्हा खेले होली ब्रज में,
मथुरा और वृन्दावन में।
चीत्कारों संग अर्थी उठती,
एक किसान के आँगन में।

पगड़ी सिर की लाज, भले ही
फटा-पुराना गंदा था।
अंत-काल में झूला संग में,
बन गर्दन का फदा था।

मेरे श्रम से पेट फुलाते,
नारी छोड़ो, नर भी।
नौ महीने में 'जनादेश' ने,
छीन लिया वह वर भी।

'सरोगेट-मदर' बस धरती,
रक्त पिलाते हम ही।
गर्भपात की कठिन वेदना,
तोड़ देता जो दम ही।

जग में जितने भी अण-दाते,
अन्न भले हम से वे खाते,
भरे-पड़े अण से ये 'खाते'
कर्ज कौन? सहोदर भ्राते।

बज्र समान कठोर हृदय
क्या वज्रादपि?
घास-लता, पर स्वर्ण सम हैं,
ज्ञातव्य पूर्ण, यद्यपि।

रंग-भंग न प्रतिपाद्य, हे राधे!
चंद-छंद तो आने-जाने,
क्षमा क्षमा रंगरसिया कान्हे,
होली है! भई होली है!
बुरा न मानें।

-दीपक कुमार मिश्र
बी.ए. हिन्दी (विशेष), द्वितीय वर्ष

बलिदानें उमंग भरती हैं

हम कटे थे युग से
एकांत वन में मन शांत था।
अभिशाप्त थे
वन में रमते, बोधिसत्व थे।
न शिकवा, न गिला,
बस कटे थे।

शिकवा तुम्हें-
'क्यों छँटे हो'
ठीक माना, पूछ बैठा-
'क्यों बँटे हो?'
नागवार तुम्हें।

सुलगा दिया बारूदें
पसलियों में।
बारूदों की चिमनियाँ
जिन सिसकियों में।
कलम हुए हम,
कलम टूटी है,
कलम चलेगी।
सूर्याभिव्यक्ति रश्मियाँ
चंद्राभिव्यक्ति चाँदनी
रोये ज़ार-ज़ार।

घृणा भी लज्जित हुई
द्वेष शर्मशार।

अभी व्यक्ति का अभिव्यक्ति
दुर्जेय।
हे कलमी! यह ज्ञेय कि-
बलिदानें उमंग भरती हैं।

जख्म शेष है
टपक-टपक जिनसे बूँद कुछ
नील वर्णा,
कागजों पर
छिटक-छिटक फेलती,
और बोलती
'अब न मिटेंगे।'
मिटाने की हर कोशिशों
रंग जाएगी, मेरे रंग में।
मत भूलना
जाकर इसे, बस तौलना
कि- 'बलिदानें उमंग भरती हैं।'

-दीपक कुमार मिश्र
बी.ए. हिन्दी (विशेष), द्वितीय वर्ष

जग की यह रीत बन गई

माँ के द्वार जाकर
सब माँगते बेटा
बेटा पाने की यह कैसी रीत बन गई?
सबके मन में पुत्र की बस, प्रीत ठन गई।
कन्या-पूजन करते हैं सब
पर सबको बेटा ही चाहिए।
जब कहते माँ-बाप बड़ी शान से
बेटा आया आज आँगन में मेरे।
आज मुझे मेरे बुढ़ापे का सहारा मिला है।
पालते बेटे को बड़े लाड़-प्यार से,
वही बेटा एक दिन माँ बाप को दुत्कारता
फिर न बेटा पीछे मुड़कर देखता उन्हें।
सच तो यह है कि
अब बेटियाँ भी बढ़ चली।
तोड़कर हर बंदिशें
शीर्ष पर है चढ़ चलीं।
फिर भी सबको अब भी
बेटा ही चाहिए।
बेटा पाने की यह कैसी रीत बन गई?

-वर्षा लाली
बी.ए. हिन्दी (विशेष) प्रथम वर्ष

भूल गए उन्हें?

क्या भूल गए उन्हें?
क्या बढ़ती झुर्रियाँ
तुम्हें लगाने लगी स्याह तस्वीरें
या स्याह पानी
तू जान ले।
वृद्ध पेड़ और घना और हवादार होता है
क्या भूल गए उन्हें?
छुटपन में आँसू गिराये थे
ऊँगली थाम नयी तस्वीरों से परिचित कराया था,
आज खाली हाथ खुद में ऊँगली टटोल रहे हैं,
भूल गए उन्हें?
जब वे परिदा बने कहीं जाते
उनके लौटने का इंतजार तुम करते,
कि खुशियों की कोई चॉकलेट ले आएँगे,
तुम उत्सुक होते मुस्कुराते
तुम्हारे संग मुस्कुराता आँगन आज
खुरदरा हो गया,
खुरदरे में ढूँढ रहे हैं प्यारी मुस्कान
भूल गए उन्हें?

-अमित कुमार
बी.ए. हिन्दी (विशेष), अंतिम वर्ष

एक अनोखा संबंध (पुरस्कृत रचना)

इस बदलते समाज में अच्छे संबंध जीवन भर कायम रहें, शायद थोड़ा मुश्किल है, पर नामुमकिन नहीं है। मैं उम्र में भले ही बहुत छोटी हूँ, परंतु मेरा जन्म से अब तक का अनुभव यह कहता है कि समाज बदलता रहता है, आज भी पिता अपना कर्तव्य भूल जाता है, भाई दूसरे भाई को नहीं भाता, खून का रिश्ता पल भर में दुश्मनी में परिवर्तित हो जाता है। परंतु मेरा अब तक का अनुभव यह कहता है कि जो रिश्ते दिल से बने होते हैं, उनमें बहुत ही गहरा संबंध होता है। अच्छे संबंध अंत तक अपना अस्तित्व नहीं खोते। मैंने नौवीं कक्षा में हॉस्टल में प्रवेश किया। बचपन से ही पिता से दूर दिल्ली में अपनी बुआ के पास रहती थी। अपनी माँ समान बुआ से दूर हॉस्टल में रहना मुझे अच्छा नहीं लग रहा था माँ को तो मैंने बचपन में ही खो दिया था। इस नए माहौल में खुद को ढालना मुश्किल था। अपने साथ इस सच्चाई को स्वीकार करना कि मैं एक पैर से अपाहिज हूँ, यह मुझे उस हॉस्टल में महसूस होने लगा। सभी खेलते-कूदते, नाचते प्रत्येक उस कार्यक्रम में भाग लेते, जिसके लिए मुझे पूर्ण रूप से फिट होना अति आवश्यक था।

एक दिन की बात है विद्यालय में नृत्य प्रतियोगिता आयोजित की गई। सभी विद्यार्थियों की भांति मैंने भी प्रतियोगिता में भाग लिया। उस समय मेरी कक्षा के अनेक विद्यार्थियों ने मेरा उपहास किया। परंतु भीड़ में वह एक लड़की थी, जिसने अपनी बुलंद आवाज़ तथा सटीक स्वरों से पूरी कक्षा में चुप्पी छा जाने जैसा माहौल स्थापित कर दिया। वह भी उन्हीं में से एक थी परंतु उसकी सोच बहुत ही अलग व ऊँची थी। मैंने उससे उसका नाम पूछा? उसने बताया-शिखा! उसने

कहा-तुम्हारा नाम क्या है? मैंने कहा-मिस्टी। पल-भर में वह मुलाकात दोस्ती में परिवर्तित हो गई। अब वह मेरे साथ छाया की तरह चलने लगी। हॉस्टल से कक्षा, कक्षा से खेल के मैदान, क्षण भर भी अकेला न छोड़ती, मेरी प्रत्येक छोटी से छोटी जरूरत का ध्यान रखती। गिरने से पहले मुझे संभाल लेती। शिखा मुझ से हर दर्द को सहने के लिए कहती, मुझे हर वह कार्य करने के लिए कहती, जिसे सभी लोग मेरे लिए असंभव समझते थे। मेरे कुछ बोलने से पहले ही वह मेरी बात को समझ जाती। मैं भी उसको अच्छी तरह जान गई थी। चोट मुझे लगती थी, परंतु आँखें नम शिखा की होती थी। ऐसा क्या संबंध था मेरा शिखा से जो वह मेरे सुख-दुख में साथ देती थी। प्रतियोगिता में पाँच दिन बचे थे। सभी भागीदार जोर-शोर से अपने नृत्य के अभ्यास में लगे थे। शिखा ने मेरे हर मुश्किल कदम का अभ्यास करने में मदद की। मेरी हिम्मत को बढ़ाने के लिए मुझे प्रोत्साहित व मेरे नृत्य का निरीक्षण किया।

आखिरकार प्रतियोगिता का दिन आ गया। उसने मुझे नृत्य के लिए तैयार किया। मेरी पोशाक भी उसी ने तैयार की थी। प्रतियोगियों की सूची में मेरा दूसरा नम्बर था, मेरा दिल धक-धक कर रहा था। शिखा ने मुझे लम्बी-लम्बी साँसे लेने को कहा और दिलासा दिलाया सब अच्छा होगा। शिखा ने कहा मंच पर सिर्फ मुझे देखना और सोचना कि यहाँ कोई भी नहीं। मैं मंच पर पहुँच गई। सभी मुझे अजीब ढंग से देखने लगे। मैं सिर्फ शिखा को देख रही थी और गाना सुनते ही मैंने नृत्य शुरू कर दिया। क्षण-भर में ही सभी लोग मेरे नृत्य का आनंद लेते नजर आए, जो मुझे अजीब ढंग से

देख रहे थे। गाना कब समाप्त हो गया, मुझे पता ही नहीं चला। चारों ओर से तालियों की तेज़ आवाज़ सुनाई दे रही थी। शिखा भी जोरों से तालियाँ पीट रही थी। तीन-चार प्रस्तुतियों के बाद परिणाम घोषित होने जा रहा था। पूरे हॉल में शांति छा गई। सभी परिणाम की प्रतीक्षा कर रहे थे। मैंने शिखा की ओर देखा, उसने मुझे दिलासा दिया। प्रधानाचार्या मंच पर परिणाम का कार्ड लेकर पहुँच गई और उन्होंने प्रथम स्थान पर मेरा नाम पुकारा। चारों ओर से तालियों की आवाज़ आई। प्रधानाचार्या जी ने मुझे मंच पर बुलाया। शिखा ने मुझे मंच पर जाने में मदद की। मेरी कक्षा के सभी

विद्यार्थियों ने मेरा अभिनंदन किया। सभी अध्यापकों को भी मुझ पर गर्व था। मैं शिखा के गले से लगी, मेरी खुशी आँसुओं के रूप में बह रही थी। आज मैं बहुत प्रसन्न हूँ। मुझे प्रथम पुरस्कार तो मिला ही था साथ मुझे आज एक अनोखा संबंध मिला, जो शिखा और मेरा था। जिसके आगे दुनिया के सारे संबंध कमजोर पड़ गए।

मैं आज शिखा से बहुत दूर हूँ, फिर भी यह अनोखा सम्बन्ध मुझे भावुक कर देता है।

-मिथिलेश
बी.काम (प्रो.), प्रथम वर्ष

माँ की पुकार

आज भूल गया है क्यों इंसान?
भगवान का दिया हुआ इक अनमोल वरदान।
माँ कहती है दुनिया जिसको
भगवान भी करता उसका सम्मान।।

ममता के आँचल से सींचकर,
जिसने तुमको बड़ा किया।
अपने ख्वाबों की तिलांजलि देकर
तुम्हारे सपनों को दी उड़ान।
आज वही, हाँ आज वही,
अपनी पहचान को लेकर
कर रही है त्राहि माम।।
बचपन में तुम कहते थे,
माँ मेरी है, माँ मेरी है।
आज तुम्हारी जरूरत है जब मुझको,
तुम कहते हो, क्या ये जरूरी है।

बचपन में दिया जिसने तुम्हें ममता का पुरस्कार
आज कुछ पल के लिए ही सही,
क्यों करते हो तुम उसका तिरस्कार।
कभी नहीं कहती है वो कि,
तुम उसकी जरूरतें पूरी करो,
बस इतनी-सी चाह है उसकी
तुम उसके बुढ़ापे की लाठी बनो।।

अपनी साँसों से भी ज्यादा,
जिसने तुमको प्यार किया।
लेकिन किसी के दो पल की मोहब्बत को
लेकर,
तुमने उसको त्याग दिया।
खुद भूखी रहकर भी जिसने
तुमको भोजन का सौभाग्य दिया।
रातों में जगकर जिसने,
तुम्हें सपनों का उपहार दिया।
अपने भाग्य पर आज,
क्यों रो रही वो नारी महान।
आज भूल गया है क्यों इंसान।।

बचपन में मेरी ममता की छाँव पाने की खातिर
तुम आपस में लड़ते थे,
आज उसी छाँव को छोड़ने के लिए,
तुम फिर आपस में लड़ते हो।
आखिर क्या कसूर है मेरा,
करना छोड़ दिया मेरा सम्मान।
आज भूल गया है क्यों इंसान।।

आज मैं एक अबला नारी,
तुमसे बस यही कर रही पुकार
खिलने दो मेरे ख्वाबों का सौरभ
जिसके लिए बरसों किया-मैंने इंतजार
डाल दो एक कोने में मुझको,
मैं बस वही पड़ी रहूँगी
नहीं करूँगी तुमसे कोई दरखास्त
बस तुम्हारी नजरों के सामने रहूँगी।

मत करो मुझे खुद से दूर,
मैं गिर जाऊँगी उस लोक को
फिर न लौट के आऊँगी,

तुम ही हो मेरे ख्वाबों का दीपक
मेरे जिंदा रहने की हकीकत
थाम लो आज मेरे आँचल का छोर
नहीं तो टूट जाएगी मेरे जीवन की डोर।

अपने सीने से लगाकर पाला है तुमको,
अपनी गोद में लेकर, दुनिया दिखाई है तुमको
तुमसे बस इतना कहती हूँ आज,
कर दो मुझ पर बस इक एहसान
तुम और ऊँचा उठो, दिल से निकलेगी बस ये
आवाज
बस कर दो मेरा थोड़ा-सा सम्मान
बस कर दो मेरा थोड़ा-सा सम्मान
आज भूल गया है क्यों इंसान।

-अनुराग कुमार
बी.ए. इतिहास (विशेष), द्वितीय वर्ष

माँ तेरी है (पुरस्कृत रचना)

किसी ने ठीक ही कहा है कि माँ अपने-आप में एक अलग दुनिया है जहाँ अपने बच्चों की हर-एक छोटी-बड़ी जरूरतों का बखूबी ख्याल रखती है। माँ अपने बच्चों के लिए उस जुगनू की तरह है, जो स्वयं अँधेरे में होता है लेकिन दूसरे को प्रकाश देता है। इन्हीं कारणों के कारण ही बचपन में माँ हम सब की प्यारी होती है और हम सब अपनी माँ पर अपना-अपना दावा ठोक रहे होते हैं कि 'माँ मेरी है, माँ मेरी है।'

लेकिन आधुनिक समय में दुनिया स्वार्थी हो गई है, एक माँ, जिसका नाम रेखा देवी है, उसका एक 32 वर्षीय बेटा सौरभ है।

सौरभ के पिताजी की मौत सौरभ के जन्म के तुरंत बाद हो गई थी। अनेक दुःखों के पहाड़ को सहकर रेखा रानी ने अपने पुत्र को उच्च शिक्षा अर्जित करवाकर डॉक्टर बनाया। आज जब रेखा रानी की उम्र लगभग साठ वर्ष की हो गई है तब उसका डॉक्टर बेटा सौरभ अपनी माँ को अलग-अलग कारणों से समय-समय पर परेशान करता है।

डॉक्टर सौरभ अपनी साठ वर्षीय माँ से उनके जीवन की अंतिम बहुमूल्य दौलत-उनका घर अपने नाम करवाना चाहता है ताकि सौरभ उसे बेच कर किसी पॉश एरिया में अपने नाम से फ्लैट खरीद सके।

इससे पहले भी सौरभ अपने घर का कीमती सामान बेच चुका है, अपने शौक को पूरा करने के लिए। सौरभ है तो एक डॉक्टर लेकिन वह डॉक्टर से बड़ा शराबी है जिस व्यक्ति को दिन-रात मरीजों की तकलीफ को दूर करने के विषय में सोचना चाहिए, वह व्यक्ति दिन-रात शराब के नशे में डूबा रहता है।

जिसके फलस्वरूप सौरभ पर कई लोगों का उधार बाकी है। उधारी के कारण सौरभ अपने पुरखों की ज़मीन बेचना चाहता है।

एक दिन सौरभ अपनी माँ को ज़मीन देने के लिए खूब पीटता है। पर रेखा रानी इसके लिए तैयार नहीं होती है।

एक दिन रेखा रानी अकेले में सोच रही होती है कि यह जमीन है-किसके लिए? सौरभ के लिए ही ना क्योंकि उसके मरने के बाद तो स्वतः यह ज़मीन उनके बेटे की हो जायेगी। अतः रेखा रानी उस दिन निश्चय करती है कि कल सुबह वह अपनी ज़मीन अपने बेटे के नाम कर देगी। रात के बारह बजे रेखा रानी गहरी नींद में सो रही होती है और दौलत के नशे में अंध उस औरत का बेटा सौरभ हाथ में एक लंबा सस छुरा लेकर अपनी माँ की हत्या करने के उद्देश्य से अपनी माँ के पास खड़ा रहता है। सौरभ अपनी माँ की हत्या करने ही वाला होता है कि इतने में उसकी नज़र माँ के सिरहाने की तरफ आती है, एक कागज का टुकड़ा थोड़ा-थोड़ा सा दिखाई दे रहा होता है। सौरभ धीरे-से उस कागज को उठाता है और उस कागज में लिखे शब्दों को पढ़ने लग जाता है। जिसमें लिखा होता है- "मेरे प्यारे बेटे सौरभ! मैं, अपनी ज़ायदाद तुम्हारे नाम कर रही हूँ इस आशा के साथ कि जीवन में तुम शराब के नशे से मुक्त होकर लोगों के कष्ट-निवारण की दिशा में कुछ करोगे। तुम अपना ख्याल रखना क्योंकि अब मैं तुम्हारा, ख्याल नहीं रख पाऊँगी। मैं तुम्हें और इस दुनिया को छोड़कर हमेशा-हमेशा के लिए जा रही हूँ। सौरभ को यह पढ़कर रोना आ गया उसकी आँखें अब पूरी तरह खुल चुकी थी। वह माँ के महत्त्व को समझने लगा था। सौरभ अब यह समझ चुका था कि दुनिया की सबसे अनमोल रत्न, दौलत सिर्फ और सिर्फ माँ है, जो निःस्वार्थ भाव से अपने बच्चों की परवरिश करती है।

-कुन्दन कुमार

हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार, द्वितीय वर्ष

अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता और नियमन

कल तक जो 'मेक इन इंडिया' की बात करते थे वे ही आज "बैन इन इंडिया" पर उतर आए हैं। दिल्ली विश्वविद्यालय के चर्चित नाट्य समूह 'अंकुर' को उसकी नाट्य प्रस्तुति से रोकने का प्रयत्न किया जा रहा है। 'इंडियाज डॉटर' पर प्रतिबंध लगाना, केरल के लेखक मुरुगन का एक साहित्यकार के रूप में मौत का ऐलान करना, वर्तमान में अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता पर मँडरा रहे खतरे का अहसास करा रहा है। बांग्लादेश में ब्लॉग लेखक अविजीत राँय को सरेआम सड़क पर काट दिया जाता है। भारत ही नहीं दुनिया भर में होने वाली घटनाएँ चाहे वो शाली हेब्दो की हो या इराक में लड़की को फाँसी दिये जाने की, हर जगह इस खतरे को महसूस किया जा सकता है। ऐसे में इन खतरों से बचने का उपाय तलाशना भी आवश्यक है।

सामाजिक और साँस्कृतिक नैतिकता के नाम पर किसी भी रचना, फिल्म, पत्रिका को प्रतिबंधित करने की एक आम धरणा बनती जा रही है। अगर कोई रचना, फिल्म, पत्रिका समाज पर बुरा प्रभाव डालती भी है तो इसके आकलन का अधिकार जनता के हाथ में दिया जाना चाहिए न कि किसी वर्ग विशेष के हाथ में। शाली हेब्दो पत्रिका किसी धर्म के लोगों की भावनाएँ आहत करती हैं इसलिए उनके साथ हुई बर्बरता उचित है या इस घटना के खिलाफ सड़कों पर उतरे लाखों लोग, जिनमें ज्यादातर उसी धर्म विशेष से जुड़े हैं वो उचित? मुरुगन का अपने साहित्य में समाज की रूढ़िवादिता को उजागर करना उचित है या वो समाज जो उस रूढ़िवादिता से बाहर निकलना नहीं चाहता? इंडियाज डॉटर पर प्रतिबंध लगा दिया जाता है कि उसमें एक बलात्कारी का निंदनीय बयान दिखाया गया है, जो समाज पर गलत प्रभाव डालेगा। इसी समाज में मंत्री, सांसद, धर्मगुरु इस तरह की बयानबाजी सरेआम करते हैं तो उनके मुँह पर पट्टा नहीं लगता! सबसे

महत्वपूर्ण यह कि पितृसत्तात्मक समाज में जब हर तीसरा-चौथा व्यक्ति इस तरह की बातें करता है तो क्या समाज की भावनाएँ आहत नहीं होती?

एक पक्ष यह भी स्पष्ट है कि अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता का अधिकार आपको महात्मा गांधी या मदर टेरेसा का अपमान करने का अधिकार नहीं देता। अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता का अधिकार आपको किसी धर्म, क्षेत्र आदि के लोगों की भावनाएँ आहत करने का अधिकार नहीं देता। अगर राज्य की दृष्टि से देखें तो आपकी अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता किसी राज्य के संप्रभुता, सुरक्षा से बढ़कर नहीं हो सकता। स्वतंत्रता के नाम पर आप किसी के मान-सम्मान को ठेस नहीं पहुँचा सकते।

एक महत्वपूर्ण प्रश्न यह भी है कि सामाजिक, साँस्कृतिक नैतिकता का पैमाना क्या हो और इसको तय कौन करे? आदिकाल से ही समाज में नैतिकता को तय करने का अधिकार दबंग लोगों के हाथों में ही रहा है। गौतम ऋषि अहिल्या को बिना सोचे शाप दे देते हैं क्योंकि नैतिकता तय करने का अधिकार उनके हाथ में था। स्त्रियों को सबसे ज्यादा नियम-कानून के बंदिशों में बांधा जाता है क्योंकि नियम तय करने का अधिकार हमेशा से पुरुषवादी ताकतों में रहा है। दलितों को समाज से तिरस्कृत करके बाहर निकाल दिया जाता है क्योंकि नैतिकता तय करने का अधिकार सवर्णों के हाथ में था।

आज भी समाज का कुछ हिस्सा उस विचारधारा से ऊपर उठना नहीं चाहता क्योंकि उसे अपने अस्तित्व पर खतरा महसूस होने लगता है। आज भी पंचायतें लड़कियों को जींस न पहनने, मोबाइल न रखने, चाउमिन न खाने का फरमान सुनाता है। हद तो तब होती है जब लड़कियों को पुस्तकालयों तक में न

जाने का फतवा जारी कर दिया जाता है। यानि कि आज भी नैतिकता के नाम पर समाज लोगों के खाने, पहनने, पढ़ने आदि पर प्रतिबंध लगाना चाहता है। राजनीति में सत्तापक्ष के बयान से विपक्ष आहत होता है तो विपक्ष से सत्ता ऐसे में अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता पर नियम लगाने वाले लोग कौन हैं और इसके पीछे उनका मकसद क्या है; इसको आसानी से समझा जा सकता है।

अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता के बदौलत देश में इरोम शर्मिला, अन्ना हजारे, मेधा पाटेकर जैसे चेहरे नजर आते हैं। जो आम नागरिकों हक के खातिर आवाज उठाते हैं। पूँजीवाद के बढ़ते इस दौर में जब किसानों का जल, जंगल, जमीन छीनकर कुछ विशेष लोगों के हाथों में दिया जा रहा है। अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता की एक मात्रा हथियार है जिसके बदौलत लोग अपनी आवाज उठा सकते हैं। ऐसे में इन आवाजों को

दबाने के उद्देश्य ये अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता को छीनने का प्रयत्न किया जा रहा है। मीडिया से कुछ न्याय की उम्मीद नजर आ रही थी पर पूँजीवादी ताकतों ने सबसे पहले उसे अपना ग्रास बनाया। सोशल मीडिया पर भी पेड वर्कर्स की सहायता से ट्रेंड बनाने का प्रयत्न किया जा रहा है।

ऐसे में अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता पर किसी भी तरह का नियम कितना उचित है या अनुचित? यह तय करने का अधिकार सिर्फ और सिर्फ समाज के आम नागरिकों पर छोड़ देना ज्यादा सही है क्योंकि उसमें ताकत है कि वो सत्ता तक को हिला दे। नहीं तो मुट्ठी भर लोगों के हाथ में सब कुछ छोड़ देने का खामियाजा कई अविजीत राँय की जान देकर भुगतना पड़ेगा और लोग हमेशा की तरह मूक दर्शक बने रहेंगे।

-बिपिन बिहारी दुबे
बी.ए. हिन्दी पत्रकारिता एवं जनसंचार,
द्वितीय वर्ष

क्यों?

हमें नहीं व्याकुलता तनिक,
सदा यहाँ दुविधा का घेरा!
कहाँ ढूँढते संध्या दीपक,
वह नवनीत प्रकाश जो तेरा!

भोग विलास के भव सागर में,
संचित लोभ ललक का डेरा!
स्वार्थ, तृष्णा और द्वेष भावना
का मन के मंदिर में बसेरा!

धर्म, जाति और ऊँच-नीच से,
क्या तुमने अब तक मुँह फेरा!
तब क्यों? चंद है राजा-राघव,
क्यों रंकन का यहाँ बसेरा!

हमें नहीं व्याकुलता तनिक,
सदा यहां दुविधा का घेरा!
कहाँ ढूँढते संध्या दीपक,
वह नवनीत प्रकाश जो तेरा!

तेरी प्रातः तेरी संध्या,
सब तो तेरा ही है प्राणी!
तब क्यूँ करता-फिरता हिंसा,
और मुँह में बर्बर-पशु वाणी!

निर्लज्जा चतुर-चतेरा,
पीता भ्रष्टाचार का पानी!
क्या बदलेगा काव्य सभ्य समाज ये,
या फिर होगी यही कहानी!

मेरे मन के शिथिल कांत में,
इन्हीं भावों का ढेरा!!
हमें नहीं व्याकुलता तनिक,
सदा यहां दुविधा का घेरा!
कहाँ ढूँढते संध्या दीपक,
वह नवनीत प्रकाश जो तेरा!

अमित कुमार श्रीवास्तव
बी.ए. हिन्दी (विशेष), द्वितीय वर्ष

SURLOK

संस्कृत-विभाग

सम्पादक
डॉ. वेदमित्र आर्य

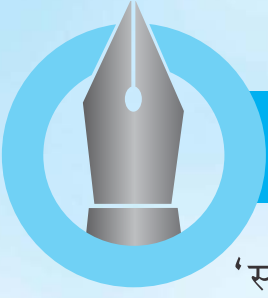
छात्र सम्पादक
रवि कुमार

विषयानुक्रमणिका

1.	सम्पादकीयम्	- डॉ. वेदमित्र आर्य	3
2.	संस्कृतभाषायाः वैशिष्ट्यम्	- पूनम	4
3.	कौटिल्य अर्थशास्त्र के अनुसार शुल्क व्यवहार	- चेतन भाटिया	6
4.	आरोग्यम्	- तनज़ीम खान	9
5.	ऋग्वेदीय देवता-विष्णु	- मुकेश कुमार	11
6.	श्रम की महिमा	- रवि कुमार	13
7.	उठो, जागो और लक्ष्य को प्राप्त करो	- दीपक कुमार मिश्र	14
8.	वैदिक शिक्षापद्धति	- कुमार मौसम	16
9.	सौन्दर्य का स्वरूप	- राहुल शर्मा	18
10.	मन की साधना	- आकांक्षा	19
11.	स्वस्थ जीवन का रहस्य- हास्य और उल्लास	- शिवांजली पाण्डे	20

‘सा विद्या या विमुक्तये’ सैव विद्या प्रकृष्टा या विद्या मुक्तिं प्रददाति। उपनिषदः अनुसारेण द्वे विद्ये परा अपरा च, यया विद्यया लौकिकं ज्ञानं ज्ञायते सा अपरा विद्या यया च अक्षर-ब्रह्मविषयकं ज्ञानं प्राप्यते सा परा विद्या। लोकेऽस्मिन् विद्या एव तज्ज्योतिः यद् मानवे ज्ञानज्योतिं ज्वालयति, अविद्यान्धतमसं व्यपोहति, दुर्गुणगणं वारयति, सद्गुणं संचारयति, कीर्तिं प्रथयति, गौरवं विकासयति, यशो वितनोति, भूभृत्सु च आदरं आवहति। एषा मातृवत् संरक्षिका पितृवत् सत्पथप्रदर्शिका, कान्तावत् सुखदा मनोरञ्जिका च, कीर्तिप्रदा, वैभवदायिनी, दुर्गुणगणनाशेन मनसः पावयित्री च। सर्वमनोरथपूर्णात् सेयं कल्पलतेति परिज्ञायते।

मातेव रक्षति पितेव हिते नियुङ्क्ते, कान्तेव चाभिरमयत्यपनीय खेदम्।

कीर्तिं च दिक्षु विमलां वितनोति लक्ष्मीं, किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या।।

अहार्यत्वात्, अनर्घ्यत्वात्, अक्षयत्वात् च सर्वद्रव्येषु विद्यैव सर्वश्रेष्ठं द्रव्यं वर्तते। भर्तृहरिणापि उक्तं “विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्” इति।

विद्या अनेकसंशयानां निवारकः परोक्षार्थस्य च दर्शकं वर्तते। शास्त्ररूपी विद्यैव अस्माकं लोचनं वर्तते। यस्य नास्ति सः अन्धः एव।

ईशोपनिषदि विद्या-अविद्ये ज्ञानकर्मणोः प्रतिपादिके वर्तते। आत्मप्राप्तिनिमित्तकं ज्ञानं विद्या, भोगैश्वर्यनिमित्तं कर्म अविद्या इत्युच्यते। ये केवलं अविद्यामेव उपासते ते घोरतमसि, ये च विद्यायां रतास्ते तु ततोऽपि तमसि प्रविशन्ति। अत एव मनुष्यैरुभयोस्समन्वयः कर्तव्य इति प्रतिपाद्यते। तदुक्तञ्च-

विद्यां च अविद्यां च यस्तद्वेदोभयं सह।

अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते।।

अस्मिन् भूतले ज्ञानमेव तत्तत्त्वं वर्तते येन मानवः पावनत्वं, देवत्वं च प्राप्यते। उक्तञ्च गीतायां- नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते।।

ज्ञानचर्चा कुर्वन् सुरलोकपत्रिकायाम् अस्माकं छात्रैः संस्कृतशास्त्रस्य विविधं स्वरूपं प्रतिपादितम्। तत्र मौसमः वैदिकशिक्षापद्धतिमधिकृत्य स्वविचारान् प्रास्तौत्। श्रमस्य माहत्म्यं विषये रविकुमारेण शोभनं विचारितं वर्तते। एवं विविधविषयान् अंगीकृत्य अन्यैः छात्रैरपि संस्कृतवाङ्मये निहितं अखिलं तत्त्वं जिज्ञासुपाठकानां कृते शोभनतया प्रतिपादितमस्ति। पत्रिकायां प्रकाशिताः विषयाः गीर्वाणवाङ्मयपरिचयार्थम् सुतरां सोपकारिकाः ज्ञानवृद्धिकराश्च भविष्यन्तीति नात्र सन्देहः।

डॉ. वेदमित्र आर्य

संस्कृतभाषायाः वैशिष्ट्यम्

“संस्कृतं नाम दैवीवाक् अन्वाख्याता महर्षिभिः” इति कवेः दाण्डिनः बहुप्रसिद्धा उक्तिः। कदाचित् संस्कृतस्य विकासाय प्रतिरोधः यथा भवेत् तथा एतस्याः प्रसिद्धिः व्याप्ता खलु इति मे संशयः। न केवलं दैवीवाणी, मानुषी अपि वाणी एषा इति प्रत्यभिज्ञानम् आवश्यकम् अस्माकम्। अत एव अस्याः महत्त्वविषये विशेषचिन्तना कार्या जाता। सम् उपसर्गपूर्वक-कृ धातुनः क्तप्रत्ययं विधाय संस्कृतम् इति निष्पादितम्। दैवीवागेव प्रकृतिप्रत्ययविभागाख्यसंस्कार रूपेणसंस्कृतम् इति उच्यते।

संस्कृतं शास्त्रभाषा

विज्ञानक्षेत्रम् इत्युक्ते अनुनिमिषं विकसनस्वभावकं भवति। अत एव तत्रत्यं नूतनम् आशयं प्रकटयितुं नामकरणं विधातुं च संस्कृतं साहय्यं करोति। पूर्वस्मिन् काले सकलशास्त्रविषया अपि संस्कृतमाध्यमेन पाठिताः आसान्। स्मरणासौकर्यार्थं श्लोकरूपेण शास्त्रविषयान् पूर्वं प्रतिपादयति स्म। गणितम्, विज्ञानम्, तन्त्रज्ञानम्, वास्तु, ज्योतिषम्, आयुर्वेदः, इत्यादयः शास्त्रविषयाः संस्कृतभाषाया एव विद्यन्ते। कामशास्त्रतः वैमानिकशास्त्रपर्यन्तं चतुष्पष्टिकलानां माध्यमरूपेण इयम् एव भाषा आसीत्। सङ्गीतविद्यादयः किमधिकं चोरविद्या अपि अनया प्रतिपदिताः इति भावः।

संस्कृतं संस्कृतये

एकस्याः चिरपुरातनायाः संस्कृतेः अविच्छिन्नप्रवाहे कारणीभूता एषा भाषा। सर्वाः भाषाः स्वस्य स्वस्य संस्कारं प्रसरन्तीषु सत्सु ताभ्यः अपि एकसूत्रीकरणेन समग्रतां ददाति एषा सुरकन्यका। ये एतां भाषां यथायोग्यं पठन्ति ते सर्वे अपि संस्कृतिमन्तः भविष्यन्ति एकेन आरक्षकाधिकारिमहाशयेन एकदा उक्तमासीत् यत् अपराधिनं गणनामध्ये संस्कृतज्ञानां संङ्ख्या अंगुलीपरिमिता एव सन्ति। ते अपि स्वस्य कारणेन एव कारागारं प्रविष्टाः इति न सन्ति। एतत् पर्याप्तं भवति आस्याः सांस्कृतिकमहत्त्वं प्रकाशयितुम् इति चिन्तयामि।

व्यक्तित्वविकासाय संस्कृतम्

लण्डन्मध्ये सेण्ट् जेयिंस् विद्यालये प्राथमिककक्ष्यातः निर्बन्धविषयत्वेन संस्कृतं पठनीयम् इति श्रुत्वा एकदा कश्चित् कार्यकर्ता विद्यालयाधिकारिणं पृष्टवान् “किमर्थम् अत्र संस्कृतं पाठयति?” इति। तदा सः उक्तवान् “मनुष्यमस्तिष्कस्य विकासाय संस्कृतभाषा बहूपयोगिनी इति शास्त्रज्ञानां निर्देशानुसारम् एषः प्रयोगः” इति। तस्य परिणतफलं किम् इति जिज्ञासायां सत्यां सः पुनः उक्तवान् “अत्यद्भुतमयः

अस्ति अस्य परिणामः। अधुना छात्राणां स्मरणशक्तिरपि बहुवर्धिता दृश्यते” इत्यादि। ‘अभयं वै ब्रह्म’ “तत्त्वमसि” “अमृतस्य पुत्राः” इत्यादयः उपनिषत्प्रयोगाः मनश्शक्तिवर्धनाय कियता प्रमाणेन उपकुर्वन्तीति वक्तव्यं नास्ति खलु। संस्कृतगद्यपद्यादीनाम् उच्चारणद्वारा प्राणायामतः प्राप्यमानं फलमेव प्राप्तुं शक्नुमः। तेन अरोगदृढगात्रता लभ्यते खलु। एतस्याः भाषायाः शब्दकुलीनतास्वामिविवेकानन्दपादैः प्रतिपादिता च। एवं कायेन वाचा मनसा इन्द्रियैः बुद्ध्या आत्मना च विकारं कृत्वा परिपूर्णव्यक्तित्वप्रदायकं भवति संस्कृतम्।

संस्कृतं राष्ट्रस्य पुनरुद्धरणाय

राष्ट्रस्य परमोन्नतस्थानस्य प्राप्त्यर्थम् उत्तमं साधनं भवति संस्कृतम्। यदा यदा राष्ट्रस्य पुनरुद्धरणप्रक्रिया आसीत् तदा तदा यस्य कस्यापि संस्कृतज्ञस्य दायः तत्र लीनः स्यात् यथा चन्द्रगुप्तकाले चाणक्यस्य। राष्ट्रं सहजम् इति कारणेन राष्ट्रनिर्माणम् इति प्रयोगः असाधुः भवति। राष्ट्रं स्वसंस्कृतिद्वारा, संस्कृतिः स्वाभाषाद्वारा एव जीवति इत्यतः राष्ट्रोज्जीवनाय संस्कृतोज्जीवनं प्रथमं प्रधानं सोपनम्। पूर्वं भारतं जगद्गुरुः आसीत्। तथा समग्रपृथ्वीतः जनाः अत्र आगत्य शिक्षणं प्राप्य स्वचरित्रं निर्मितवन्तः आसन्। तद्यथा मनोः वचने “एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः। स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः।।” इति नालन्दातक्षशिलादयाः विश्वविद्यालयाः तेषाम् अध्ययनकेन्द्राणि आसन् यत्र संस्कृतेन एव सर्वेविषयान् पाठयन्ति स्म। एवं भाषाशास्त्रदृष्ट्या, संस्कारवाहिनीरूपेण, व्यक्तित्वविकासमाध्यमत्वेन, राष्ट्रपुनर्निर्माणसाधनत्वेन च संस्कृतभाषायाः महत्त्वम् अस्त्येव।

Poonam
B.A. Prog., III Year

कौटिल्य अर्थशास्त्र के अनुसार शुल्कव्यवहार

शुल्कव्यवहारो बाह्यमाभ्यन्तरं चातिथ्यम्।

निष्क्राम्यं प्रवेश्यं च शुल्कम्॥

शुल्क व्यवहार (कर वसुली) के तीन प्रकार हैं- बाह्य, आभ्यन्तर और आतिथ्य।

1. बाह्य (बाहरी शुल्क):- अपने देश या राज्य में उत्पन्न हुई वस्तुओं पर जो शुल्क लिया जाये वह 'बाह्य' कहलाता है।
2. आभ्यन्तर :- दुर्ग या राजधानी के भीतर उत्पन्न हुई वस्तुओं पर जो शुल्क लिया जाये वह 'आभ्यन्तर' कहलाता है।
3. आतिथ्य :- विदेश अर्थात् दूसरे देश से आने वाले सामान पर जो शुल्क लिया जाए वह 'आतिथ्य' कहलाता है।

सामान्य शुल्क निर्देश

प्रवेश्यानां मूल्यपञ्चभागः

आयात पदार्थों पर (सामान्यतः) उनके मूल्य का पाँचवाँ भाग शुल्क के रूप में लिया जाना चाहिए।

पदार्थों पर विशेष शुल्क-व्यवस्था

पुष्पफलशाकमूलकन्दवाल्लिक्यबीजशुष्कमत्स्यमांसानां षड्भागं गृहणीयात्॥

फूल, फल, साग, जड़, कन्द, बेलों पर लगाने वाले फल, बीज, सूखी मछली और मांस - इन वस्तुओं पर इनके मूल्य का छठा भाग शुल्क के रूप में लिया जाना चाहिए।

शंखवज्रमणिमुक्ताप्रवालहाराणां तज्जातपुरुषैः कारयेत्

कृतकर्मप्रमाणकालवेतनफलनिष्पत्तिभिः॥

शंख, वज्र (हीरा), मणि, मुक्ता, प्रवाल (मूंगा) और हार- इन पदार्थों पर शुल्क इनके विशेषज्ञ पुरुषों के द्वारा निर्धारित किया जाए, फलसिद्धि के अनुरूप जिनके साथ विशेष रूप से नियत कार्य, नियत समय और नियत वेतन आदि का निश्चय किया गया हो।

क्षौमदुकूलक्रिमितानकंकटहरितालमनशिशालाहिंगुलुकलोहवर्णधातूनां चन्द

नागुरूकटुककिण्वावराणां सुरादन्ताजिनक्षौमदुकूलनिकशस्तरणप्रावरण क्रिमिजातानाम्

अजैलकस्य च दशभागः, पञ्चदशभागो वा॥

क्षौम, दुकूल, क्रिमितान, कंकट, हरिताल, मनसिल, हिंगुल, लोहा, वर्णधातु, चन्दन, अगर, कटुक, किण्वावर, सुरा (शराब), दाँत (हाथी दाँत), अजिन (मृगचर्म), क्षौम और दुकूल बनाने के तन्तु, समूह, आस्तरण (बिछौना), प्रावरण (ओढ़ना), क्रिमि से उत्पन्न होने वाले अन्य रेशमी वस्त्र तथा बकरे और भेड़ की ऊन से बने कपड़ों पर इनके मूल्य का दसवाँ भाग या पन्द्रहवाँ भाग शुल्क के रूप में लिया जाना चाहिए।

**वस्त्रचतुष्पदद्विपदसूत्रकार्पा सगन्धभैषज्यकाष्ठवेणुवल्कलचर्ममृद्भाण्डानां
धान्यस्नेहक्षारलवणमद्यपक्वान्नादीनां च विंशतिभागः पञ्चविंशति भागो वा।।**

साधारण वस्त्र, चौपायों, दुपायों, सुत, कपास, गन्ध, औषधि, लकड़ी, बांस, छाल, बैल आदि का चमड़ा, मिट्टी के बर्तन, अनाज, घी, तेल आदि, खारा नमक, शराब, पके हुए अन्न आदि पर उनके मूल्य का बीसवाँ या पच्चीसवाँ भाग शुल्क के रूप में लेना चाहिए।

नगरद्वार पर शुल्क-व्यवस्था

द्वारादेयं शुल्कपञ्चभागः। आनुग्राहिकं वा यथादेशोपाकारं स्थापयेत्।।

वस्तु पर शुल्क का पाचवाँ भाग नगर के द्वार पर ग्रहण करना चाहिए। हर प्रकार के शुल्क को इस प्रकार नियत करे जिससे देश का उपकार हो।

उत्पत्तिदेश में विक्रय-निषेध-

जातिभूमिषु च पण्यानामविक्रयः।

जिन प्रदेशों में जो चीजें उत्पन्न होती हैं, उनको वहीं (उन्हीं प्रदेशों में) विक्रय नहीं किया जा सकता।

विक्रयनिषेध के अतिक्रमण पर दण्ड-विधान

खानिभ्यो धतुपण्यादानो षट्छतमत्ययः।।

पुष्पफलवाटेभ्यः पुष्पफलादाने चतुष्पञ्चाशत्पणो दण्डः।।

षण्डेभ्यः शाकमूलकन्दादाने पादोनं द्विपञ्चाशत्पणो दण्डः।।

क्षेत्रेभ्यः सर्वसस्यादाने त्रिपञ्चाशत्पणः।।

पणोऽध्यर्थपणश्चय सीतात्ययः।।

खानों से बिना तैयार किया हुआ (कच्चा) माल खरीदने पर (खरीदने और बेचने वाले को) 600 पण दण्ड देना चाहिए।

फूल और फल के बागीचों में ही फूल-फल खरीदने पर (खरीदने और बेचने वाले को) 54 पण दण्ड देना चाहिए।

‘षण्ड’ अर्थात् शाक-भाजी के खेत में ही शाक, मूल, कन्द आदि खरीदने पर (खरीदने और बेचने वाले को) 51¾ पण दण्ड देना चाहिए और अनाज के खेतों में ही सभी प्रकार के अनाज को खरीदने पर (खरीदने और बेचने वाले को) 53 पण दण्ड देना चाहिए।

इसके अतिरिक्त, अनाज को खेत में ही खरीदने वाले और बेचने वाले को क्रमशः एक पण और डेढ़ पण दण्ड देना चाहिए।

अतो नवपुराणानां देशजातिचरित्रतः।

पण्यानां स्थापयेच्छुल्कमत्ययं चापकारतः।।

इसलिए राजा को चाहिए कि भिन्न-भिन्न देश और जाति के आचारों के अनुसार नये और पुराने हर प्रकार के विक्रय पदार्थों पर शुल्क की व्यवस्था करें, और जहाँ से हानि की संभावना हो, उसके लिए उचित दण्ड की व्यवस्था भी करें।

Chetan Bhatia
B.A. Prog., III Year

आरोग्यम्

**धर्मार्थकाममोक्षणामारोग्यं मूलमुत्तमम्।
रोगास्तस्यापहर्त्तारः, श्रेयसो जीवितस्य च।।**

धर्म, अर्थ, काम और मोक्ष इन चारों का स्वास्थ्य ही मुख्य आधार है। उस स्वास्थ्य के अपहरणकर्ता रोग हैं। ये रोग, मनुष्य के कल्याण और जीवन के भी अपहर्ता हैं।

नरो हिताहारविहार सेवी, समीक्ष्यकारी विषयेष्वसक्तः।

दाता समः सत्यपरः क्षमावानाप्तोपसेवी च भवत्यरोगः।।

हितकारी भोजन और व्यायाम आदि करने वाला, विवेक पूर्वक कार्य करने वाला, विषयों में अनासक्त, दान देने वाला, समभाव वाला, सत्यपरायण, क्षमाशील और आप्तजनों की सेवा संगति करने वाला मनुष्य निरोग रहता है।

समदोषः समाग्निश्च, समधातुमलक्रियः।

प्रसन्नात्मेन्द्रियमनः, स्वस्थ इत्यभिधीयते।।

जिसके शरीर में वात, पित्त और कफ ये तीनों दोष सम मात्रा में रहते हैं, जिसकी जठराग्नि सम रहती है, जिसकी रक्त, मांस आदि धातुएँ उचित परिमाण में अवस्थित हैं, जिसके शरीर में मल अपेक्षित मात्रा में हैं, जिसकी श्वास आदि की क्रियाएँ सम हैं, जो सदा प्रसन्न आत्मा, इन्द्रियों और मन से युक्त है, वह 'स्वस्थ' कहलाता है।

षट्त्रिंशतं सहस्राणि, रात्रीणां हितभोजनः।

जीवत्यनातुरो जन्तुर्जितात्मा संमतः सताम्।।

हितकारी भोजन करने वाला, अपने को संयम में रखने वाला और सज्जनों के द्वारा प्रशंसित मनुष्य निरोग रहता हुआ सौ वर्ष तक जीवित रहता है।

हिताशी स्यान्मिताशी स्यात्, कालभोजी जितेन्द्रियः।

पश्यन् रोगान् बहून् कष्टान्, बुद्धिमान् विषमाशनात्।।

मनुष्य जितेन्द्रिय बने और विषम भोजन से उत्पन्न होने वाले रोगों और उनसे प्राप्तव्य कष्टों का विचार करके, सदा निर्धारित समय पर हितकारक और मात्रा में भोजन करने का अभ्यासी बने।

अत्यम्बुपानान्न विपच्यतेऽन्नं, निरम्बुपानाच्च स एव दोषः।

तस्मान्नरो वह्निविवर्धनाय, मुहुर्मुहुर्वारि पिबेदभुरि।।

अति जल पीने से अन्न नहीं पचता है और जल सर्वथा न पीने से भी वही दोष होता है।
अतः मनुष्य जठराग्नि के उद्दीपन के लिए बार-बार किन्तु अल्प मात्रा में जल पीवे, जिससे अन्न का सम्यक् परिपाक हो।

भुक्तादौ सलिलं पीतं, काश्यमन्दाग्निदोषकृत्।

मध्येऽग्निदीपनं श्रेष्ठमन्ते स्थौल्यकफप्रदम्।।

भोजन के आरम्भ में जल पीना दुर्बलता और मन्दाग्नि कारक है। भोजन के मध्य में जल पीना जठराग्नि-दीपक होने से उत्तम है और भोजन के अन्त में जल पीना मोटापा और कफ को बढ़ाने वाला है।

Tanzeem Khan
B.A. (Prog.) III year

ऋग्वेदीय देवता – विष्णु

ब्राह्मण ग्रंथों तथा पुराणों में विष्णु सबसे अधिक महत्त्वपूर्ण देवता है तथापि ऋग्वेद में इस देवता की स्तुति केवल पाँच संपूर्ण सूक्तों तथा कुछ सुक्तांशों में ही हुई है। परन्तु महिमा की दृष्टि से विष्णु का महत्त्वपूर्ण स्थान है। यह व्याप्त्यर्थक 'विष्' धातु से निष्पन्न है क्योंकि व्याप्ति की भावना ऋग्वेद में सदा विष्णु के साथ विद्यमान रही है। इसी कारण इसके तीन विस्तृत पगों में सभी लोकों का निवास बतलाया गया है।

ऋग्वेद के अनुसार- विष्णु वह है जो बहुत अधिक क्रियाशील है इसी कारण सम्भवतः उसे एवयावन् (तीव्रगति वाला) कहा गया है। ऋग्वेद में विष्णु का वर्णन अत्यन्त विशाल शरीर वाले युवा के रूप में किया गया है। विष्णु अन्तर्यामी है क्योंकि उसे गर्भ का रक्षक कहा गया है। गति विष्णु की विशेषता है। विष्णु उदार है, सुकृत्तर है तथा वरिष्ठदाता है जो विष्णु के प्रति पूर्ण रूप से आत्म समर्पण कर देता है, वह निश्चय ही अभीष्ट की प्राप्ति करता है। ऋग्वेद में विष्णु को ही सूर्य बताया गया है क्योंकि विष्णु ज्ञान का प्रतीक है। पुराणों में विष्णु के दशावतार का बहुधा उल्लेख है जिनका वर्णन वेद में ही प्राप्त है। पुराणों में उन्हें पुरुषोत्तम माना गया और उन्हें शेषनाग पर शयन करते हुए वर्णित किया गया है।

नू मर्तो दयते सनिष्यन् यो विष्णव उरुगायाय दाशत्।

प्र यः सत्राचा मनसा यजते एतावन्तं नर्यमाविवासात्।।

निस्संदेह प्राप्ति का इच्छुक (वह) मनुष्य (सब कुछ) प्राप्त करता है जो विस्तृत गति वाले विष्णु के लिए सब कुछ दे देता है। जो एकाग्र मन से प्रकृष्ट यज्ञ करता है और इतने अधिक मनुष्यों का हित करने वाले की सेवा करता है।

त्वं विस्पो सुमतिं विश्व जन्यामप्रयुतामेवयावो मतिं दाः।

पर्चो यथा नः सुवितस्य भूरेष्वश्वावतः पुरुश्चन्द्रस्य रायः।।

इच्छाओं की पूर्ति करने वाले हे विष्णु! तुम (हमें) शुभ विचारों वाली, सबका हित करने वाली, प्रमाद-रहित बुद्धि दो जिससे (तुम) हमें सुप्राप्य, घोड़ों से युक्त और बहुतों को प्रसन्न करने वाले अत्यधिक धन से युक्त कर दो।

प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शंसामि वयुनानि विद्वान्।

तं त्वा गृणामि तवसमतव्यान्क्षयन्तमस्य रजसः पराके।।

किरणों से युक्त (हे विष्णु) आज तुम्हारा 'स्वामी' यह नाम प्रकृष्ट रूप से बखानता हूँ। (तुम) सभी मार्गों को जानते हो। महान् और इस लोक से बहुत दूर रहने वाले तुम्हारी मैं तुच्छ प्राणी स्तुति करता हूँ।

कीमित्ते विष्णो परिचक्ष्य भूत्र यद्वक्षे शिपिविष्टो अस्मि।

मा वर्षो अस्मदप गूह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ।।

हे विष्णु! क्या यह तुम्हारा (नाम) बखान करने योग्य है जो तुम प्रकृष्ट रूप से बखानते हो (कि मैं) शिपिविष्ट हूँ। हमसे यह रूप मत छिपाओ जो अन्यरूप (तुम) युद्ध में हो जाते हो।

पुराणों और वेदों में भगवान विष्णु के दशावतार का वर्णन और विष्णु के सहस्र नामों का उल्लेख किया गया है। वेदों में भगवान विष्णु को 'संहारकर्ता' के रूप में प्रस्तुत किया गया है। जिसका किसी भी विपत्ति और दुष्टों से जन-कल्याण और देवताओं की रक्षा के लिए समय-समय पर अवतार धारण का उल्लेख है।

यह निश्चित ही है कि वेदों में और वेदोत्तर काल में भी विष्णु की महिमा अनन्त है "न ते विष्णो जायमानो न जातो देव महिम्नः परमन्तताप।" वह महान से भी महान है। उसकी व्याख्या ऋग्वेद में सर्वव्यापी ईश्वर के रूप में की गयी है।

Mukesh Kumar
HNJ, II Year

श्रम की महिमा

ईशावास्य उपनिषद् में कहा गया है-

“कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः।

अर्थात् कर्म करते हुए हम सौ वर्ष जीने की इच्छा करें। आराम करते हुए, मौज-मस्ती करते हुए, चैन की वंशी बजाते हुए, सौ वर्ष जीने के लिए क्यों नहीं कहा उपनिषद् के ऋषि ने? इसलिए कि श्रम के अभाव में आराम, आनन्द, यहाँ तक कि सौ वर्ष जीने का अधिकार भी छीन जाता है।

श्रम के साथ ही जीवन अपनी महानता और समृद्धियों के परदे खोलता है। जीवन की पूर्णता प्राप्त करनी है तो परिश्रम करना पड़ेगा।

गीता में कहा गया है- **नियतं कुरु कर्मत्वम्।**

हमें बुद्धि मिली है कुछ करते रहने की। हाथ पर हाथ रखकर हम बैठ नहीं सकते। हमारे कार्यों की कभी इति नहीं होती। हम अपने लक्ष्य को निरन्तर तदनुरूप कार्य करते हुए प्राप्त करते हैं।

स्वामी विवेकानन्द ने कहा है- “श्रम ही जीवन है। जिस समाज में श्रम को महत्त्व नहीं मिलता वह जल्द ही नष्ट हो जाता है।”

अमेरिका के धनकुबेर हैनरी फोर्ड ने लिखा है-

“हमारा काम हमें जीने के साधन ही प्रदान नहीं करता वरन् स्वयं जीवन प्रदान करता है।”

पं. नेहरू ने अपनी आत्मकथा में एक स्थान पर लिखा है- “काम के भार से ही मैं अपने शरीर और मस्तिष्क की स्फूर्ति तथा क्षमता कायम रख पाता हूँ।”

हमारा काम ही हमें आगे बढ़ने की प्रेरणा देता है। श्रम ही उन्नत जीवन और उज्ज्वल भविष्य का ठोस आधार है। बार्टन ने लिखा है- “श्रम एक शक्तिशाली चुंबक है जो श्रेष्ठताओं को अपनी ओर आकर्षित कर लेता है।” बहुत से लोग यह कहते हैं कि हमने अमुक श्रम किया तो हमें क्या मिला? इसका उत्तर यह है कि यदि श्रम को साधना भाव से किया जाए तो वह मनुष्य को बहुत कुछ कर देता है। श्रम ही आनंद और प्रसन्नता का जनक है।

श्रम करने से स्वस्थ शरीर, विश्राम का सुख, भोजन का सुख, संतोष और आनन्द की प्राप्ति होती है। श्रम से निखरती है व्यक्ति की प्रतिभा।

श्रम की समग्रता एवं संतुलन के अलौकिक रहस्य को समझें ओर आचरण में लायें तो हम स्वयं को समाज की अग्रिम पंक्ति में पायेंगे। यह एक प्रकार की जीवन साधना और प्रत्यक्ष फल देने वाली चमत्कारी विद्या है।

Ravi Kumar

HNJ, II year

उठो, जागो और लक्ष्य को प्राप्त करो

पुल से उतरते ही बस मुड़ी एवं एक भीषण असहाय ट्रैफिक जाम की अंग बन गई। ड्राइवर ने बस का दरवाजा खोल अधैर्यवानों से मानो बस छोड़ देने का आग्रह किया। आमंत्रण स्वीकार करते हुए मैंने बस छोड़ दिया एवं शनैः शनैः मंजिल को महाभिनीष्क्रमण किया। कुल सात कदम ही आगे बढ़ पाया कि असामान्य एवं अलौकिक दृश्य लक्षित हुआ। वाम हस्त फुटपाथ पर एक चीथड़े पर जीवन की भग्नावस्था को प्राप्त एक वृद्धा बैठी थीं। उसके क्रियाकलापों ने विशेषकर मुझे आकृष्ट किया। वह दोनों हस्तों की तलहथियों से दृष्टिगत भीड़ को ईशारा करती हुई अदृश्य तरंग निर्माण करती, पुनः हथेलियों से विपरीत बाजुओं को सहलाती। वर्णित क्रियाकलाप को वह पुनः पुनश्चैव दुहराती। जिज्ञासा ईश्वरकृत मानवीय स्वभाव है जिसकी परिणति ने अन्यायन्यनेकों अविष्कारों से सज्जित कर अखंड विश्व का मानव को स्वामी बना दिया। अंतर्मन में जिज्ञासा का क्रंदन पाकर मैं वृद्धा माता जी के समीप गया एवं जिज्ञासा प्रकट की। रक्त वर्ण धारीयुक्त नेत्रों से मुझे तरेरकर उन्होंने बस एक ही जवाब दिया-

‘उत्तिष्ठ जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत’

पहेली का जवाब एक और पहेली में। वाहनों की कानफाडू ‘चीपों ची-पों’ के आगे ट्रैफिक पुलिस अत्यंत मीठी धुन ‘फुर्रर-फुर्रर’ में सीटी बजा-बजाकर परेशान हो रहा था।

मानवीय अकशधारी- साक्षात् पशुः पुच्छविषाणहीनः। पगुराई कर रहे थे।

दस गज की दूरी से वाम हस्त रेलवे स्टेशन को एक जर्जर सड़क निकलती थी जिसके नुककड़ पर खद्दर कुर्ता व गांधी टोपी धारी एक व्यक्ति खड़ा था। उसके ठीक पीछे-

रूपयौवनसम्पन्नं विशालकुलसम्भवाः।

विद्याविहीना न शोभन्ते, निर्गन्धइवकिंशुकः।।

आडम्बर से युक्त, दिग्भ्रमित युवाओं की मंडली हाथ में ध्वजा धरण किए खड़े थे। प्रथम दृष्टया ये रण बाँकुरे मालूम होते थे जिनके भाल पर अरुणोदय की पहली लाली सम माता की तिलक राजती हों। जिनके कलाइयों पर रेशम की डोर चमचमाकर उसके रगों में भ्रातृत्व भाव की बिजली को जन्म देती हों। जिसके नयनों में कोटि सूर्य की कांति का समग्र स्फुरण हो। परन्तु, हाय! इन भालों पर न तो अरुणोदय की वह लाली है, न ही इन कलाइयों पर रेशम के डोर। इन नेत्रों पर अदृश्य पट्टियाँ अवश्य बँधी हुई जान पड़ती हैं। अचानक मुझे वृद्धा माता की पहेली बुझती हुई जान पड़ी।

‘उत्तिष्ठ जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत’

कर्ण गह्वर को शब्दों ने गुँजायमान कर अशांत करना शुरू कर दिया। मन व्यथित हो चला। लगा

मानो किसी ने नीम के पत्ते चखा दिये हों। तीता तीता। नयन भरने लगे। प्रायः लुढ़क चुकी आशा रूपी अश्रु को एक विराट्, सूर्य की असंख्य रश्मियाँ सदृश कीर्तियों से सज्जित, चिर दैदीप्यमान, अरुन्न प्रताप को समेटे छवि ने थाम लिया। भारतीयता से संलग्न एक युवा शताब्दी पूर्व 'विश्व धर्म सम्मेलन' में शून्यांतर्गत पूर्ण विश्व को समेट रहा है। उसके भाल पर भारतीय होने का गर्व लोट रहा है। अपनी संतति को वह जागरण मंत्र दे रहा है-

‘उठो, जागो और लक्ष्य को प्राप्त करो’

क्या स्वामी विवेकानंद अपने विचारों के साथ ही श्मशान में अग्नि को स्वाहा हो गए? क्या विश्वधर्मगुरु की चेतना- ‘युवा-शक्ति’ को दिशा देने वाला अशेष है? प्रश्नों ने मन को भयाक्रांत कर दिया। नज़र कभी जरावस्था को प्राप्त वृद्धा पर पड़ती फिर मुड़कर युवा भीड़ पर ठहर जाती। दोषी कौन?

“माता शत्रु पिता वैरी येन बालो न पाठितः।
न शोभते समामध्ये हंसो मध्ये वको यथा।।”

को स्मरण कर मन पूर्व-पीढ़ी को दोषी ठहराता। कदाचित् अंकुरित हो रहे इन पौधों को संपूर्ण खाद, जल मिल पाता।

खैर,

‘गतं न शोचामि कृतं न मन्ये।’

अब भविष्य की चिंता हों। गड़े-मुर्दे उखाड़ने से लाभ नहीं।

नुककड़ पर खड़े व्यक्ति के ‘रडार’ पर मैं आ चुका था। झट पास आकर पट मुझे एक गाँधी-टोपी एवं ध्वज ‘ऑफर’ किया। मैंने चट मना कर दिया। उसने अपनी खीसें निपोर लिए। पीछे खड़ी ‘युवा-शक्ति’ ने किसी अदृश्य माता का जयघोष किया, उस वृद्धा माता की तरह जिसका स्मरण एवं जयघोष पेंशन की चेक पर हस्ताक्षर करवाते वक्त खूब होती है, फिर महीनों के लिए वह अदृश्य कर दी जाती है। फुटपाथ पर चीथड़ों पर बैठी एक माता भीड़ को तलहथी दिखा रही थी। फिर अपनी बाजू सहला रही थी। जिज्ञासुओं को एक मंत्र सीखा रही थी-

‘उत्तिष्ठ जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत’

Deepak Kumar Mishra
Hindi (Hons.) II Year

वैदिक शिक्षापद्धति

शिक्षा मानवता की एक महत्वपूर्ण उपलब्धि है। यह वैयक्तिक, सामाजिक, राष्ट्रीय और अन्तर्राष्ट्रीय अभ्युत्थान तथा सभ्यता एवं संस्कृति के विकास के लिए भी परम आवश्यक है। प्राचीन भारत के मनीषियों ने इस तथ्य का पूर्णतः अनुभव किया था, इसीलिए अपनी संस्कृति के अनुरूप सर्वांगीण विकास, राष्ट्रीय संस्कृति के संरक्षण में समर्थ एक शिक्षापद्धति का आविर्भाव किया था।

शिक्षा का ध्येय एवं उद्देश्य पर विचार करते हुए भारतीय ऋषियों एवं मुनियों ने अंतःशक्तियों को समुचित रूप से विकसित कर देना वैदिक शिक्षा का प्रथम एवं अन्तिम ध्येय स्वीकार किया था। वैदिक शिक्षा का मूल आधार मानव की बुद्धि का परिष्कार कर सुपथ दर्शन कराना था। आज की शिक्षा जहाँ मानव की बुद्धि को मानवता द्वेषी बनाती है वहीं वैदिक शिक्षा मानवता प्रेमी।

वैदिक शिक्षा-पद्धति की मूल में श्रद्धा की भावना का प्राधान्य है। जीवन की सफलता के लिए श्रद्धा की महत्ता स्वयं सिद्ध है। श्रद्धा से समस्त कार्यजात अनायास ही संपन्न हो जाते हैं। श्रद्धा की भावना अपने गुरुजनों को वश में करने का सर्वसुलभ साधन है।

श्रद्धा-भावना ऐश्वर्य और कल्याण प्रदान करती है, श्रद्धा ज्ञानार्जन का मूल मंत्र है। आज के छात्र-समाज की दुर्गति का एक मात्र कारण इस श्रद्धा-भावना का अभाव है। श्रद्धा भावना से आप्लावित नचिकेता ने यम के सम्मुख जाकर ज्ञान प्राप्त किया था।

**व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षायाम्प्राप्नोति दक्षिणाम्।
दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते।।**

व्रत के पालन से दीक्षा, दीक्षा से दक्षिणा, दक्षिण से श्रद्धा और श्रद्धा से सत्य की प्राप्ति होती है।

**यां मेधां देवगणाः पितरश्चोपासते।
तया मामद्य मेधायाग्ने मेधाविनं कुरु।।**

वैदिक ऋषि पवित्र भाव से भूमि पर स्थित होकर पुनः बुद्धि को मेधावी बनाने के लिए ईश्वर से प्रार्थना करता है।

**पुनन्तु मा देवजना पुनन्तु मनसाधियः।
पुनन्तु विश्वा भूतानि जातिदेव पुनीहि मा।।**

केवल बुद्धि को मेधावी बनाने के लिए प्रार्थनायें नहीं की जाती थी अपितु उस बुद्धि को पवित्र एवं कालुष्य रहित बनाने के लिए भी प्रार्थना की जाती थी।

**अध्यापिता ये गुरुं नाद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा।
यथैव ते न गुरोर्भोजनीयास्तथैव तान्ना भुनक्ति श्रुतं तत्।।**

विद्या उन्हें भी फलीभूत नहीं होती, जो कि गुरुओं का आदर नहीं करते।

वैदिक शिक्षा-पद्धति में गुरु-गृह ही विद्यालय था। उपनयन संस्कार उसका प्रवेशाधिकार था और यह अधिकार शिक्षा के पूर्ण हो जाने तक उसके पास रहता था।

शिक्षक पिता के रूप में उसका संरक्षक होता था और उसकी हर आवश्यकताओं की पूर्ति स्वयं करता था। गुरु-गृह में विद्यार्थी का प्रवेश केवल नैतिक-बल और सदाचार की दृष्टि से होती थी। सदाचार की दृष्टि से जो विद्यार्थी निम्न समझा जाता था, उसके लिए गुरुकुल में रहना निषिद्ध था। ब्रह्मचर्य का जीवन में पालन अनिवार्य था। विवाहित युवक भी विद्याध्ययन करते थे लेकिन वे आश्रम में नहीं रह सकते थे। गुरु-सेवा विद्यार्थी का परम कर्तव्य था। आश्रमवासी विद्यार्थी सदैव गुरु सेवापरायण रहता था। गुरु ही उसका सर्वस्व था।

इस प्रकार यह कह सकते हैं कि वैदिक शिक्षा-पद्धति का उद्देश्य महान् था। व्यक्ति का सर्वांगीण विकास ही इसकी आधारशिला थी। गुरु व्यक्तिगत रूप से शिष्य से परिचित रहता था। जीवन के तीन ऋण - ऋषि ऋण, देव ऋण और पितृ ऋण, जिनका उल्लेख यजुर्वेद में मिलता है- ब्रह्मचर्य, यज्ञ और संतानोत्पत्ति के द्वारा पूरे किये जाते थे।

वैदिक शिक्षा-पद्धति चरित्र-निर्माण, व्यक्तित्व के विकास तथा सामाजिक-अभ्युत्थान में पूर्णतः सफल था।

विश्व सभ्यता के अध्ययन के लिए वैदिक साहित्य का अनिर्वचनीय महत्त्व है। प्राचीन आर्यों की सभ्यता एवं संस्कृति का अध्ययन भी वैदिक साहित्य से ही संभव है।

Kumar Mausam
HNJ, IYear

सौन्दर्य का स्वरूप

प्रकृति की रचना ही यह निखिल जगत् है जिसमें ग्रह, नक्षत्र, पृथ्वी तथा उस पर उपलभ्यमान नदी, पर्वत, अरण्य प्रभृति अचेतन तथा शूकर, कूकर कीट पतंग एवं दानव-मानव प्रभृति सचेतन प्राणी सम्मिलित है। इस निखिल ब्रह्माण्ड में जो कुछ दृष्टिगोचर हो रहा है वह सब सार्थक होने से किसी न किसी रूप में उपादेय है, यह बात प्राचीनतम होने के साथ-साथ अत्याधुनिक भी है, चाहे सर्वसम्मत भले न हो। इस बात में विसंवाद के लिए कोई अवकाश नहीं की इस जगत में जो कुछ भी है, सुन्दर वही होता है जो हृदयग्राही हो तथा जिसकी ओर पर्यवेक्षक का मन हठात्, आवर्जित हो जाये। उषा की लालिमा वसन्त में तरुगुल्मों का रंग-बिरंगे पुष्पों से आच्छादित हो जाना, सायं प्रातः पक्षियों का कलरव आदि दृश्य मानव के मन को हठात्, अपनी ओर आकर्षित करते हैं और चाहे थोड़ी ही देर के लिये ही सही, वह निश्चित रूप से विगलितवेद्यान्तर हो आत्मा विभोर हो उठता है।

प्रकृति ने मानव तक पहुँचकर अपने को विषय और विषयी दो रूपों में ढाल दिया है। रूप, रस, गन्ध, स्पर्श और शब्द यही पाँच विषय हैं जो प्रकृति की थाती है। इनका साक्षात्कार करने वाला तत्त्व व्यक्ति का अन्तःकरण है जिसकी संज्ञा मन, बुद्धि और अहंकार की गयी है किन्तु वह साक्षात् नहीं अपितु नेत्र, जिह्वा, नासिका, त्वक् एवं श्रोत्र नामक इंद्रियों के द्वारा ही इनका साक्षात्कार करता है। अन्तःकरण विषयी है, रूप आदि विषय यद्यपि पाँच ही हैं जिनमें निखिल सृष्टि समाहित है तथापि इनमें से प्रत्येक अनन्त प्रकार का होता है। यही स्थिति रस आदि की भी है। फिर भी हम इन्हें अनुकूल वेदनीय एवं प्रतिकूल वेदनीय के रूप में दो वर्गों में विभाजित कर सकते हैं।

अनुकूल वेदनीय जहाँ हमें सुख प्रदान करता है, वही प्रतिकूल वेदनीय दुःख प्रदान करता है। सांख्य की दृष्टि से इनकी एक तृतीय अवस्था भी संभव है जिसे मोह कहते हैं। कोई भी रूप, रस या गन्ध ऐसा हो सकता है कि उसके अनुभव का विषय होते ही हम मूर्छित हो संज्ञाहीन हो जायें। गंदर्भ के नवजात शिशु को देखकर उसकी मधुर बनावट के प्रति हम अवश्य आकृष्ट होते हैं क्योंकि वह हमारे अन्तःकरण को अच्छा लगता है पर विपदग्रस्त कोई भी रूप हमें हर्ष के स्थान पर विषाद की अनुभूति कराता है। किन्तु सहसा भयंकर सर्प या हिंस्र जन्तु के समक्ष आ जाने पर अथवा रात्रि के अन्धकार में किसी घोर रूप के दृष्टिगोचर होने पर व्यक्ति का संज्ञाहीन या मूर्छित हो जाना सर्वथा स्वभाविक है।

“अदृष्टपूर्वं हर्षितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रत्यथितं मनो।”

“मा ते व्यथा मा च विभूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम्।।”

इस प्रकार हम देखते हैं कि प्रकृति की सभी रचना सुन्दर नहीं है अपितु उसका कोई अंश ही ऐसा बन पड़ा है जो किसी के मन को आकृष्ट करता है उसे सुन्दर कहा जाता है।

Rahul Sharma
HNJ, II year

मन की साधना

साहस के देवता की साधना का दूसरा चरण है मन की अस्त-व्यस्तता दूर करना। हमारे मस्तिष्क में कितने ही अनावश्यक विचार घुमड़ते रहते हैं जिन बातों का अपने से सीधा सम्बन्ध नहीं है उन निरर्थक और अनर्गल बातों को सोचते रहते हैं जिससे चिन्तन की एक बहुत बड़ी शक्ति का महत्त्वपूर्ण अंश यों ही निरर्थक खर्च हो जाता है।

अपना व्यक्तिगत जीवनक्रम कितना अस्त-व्यस्त है और पारिवारिक ढाँचे को सुधारने, बदलने के लिए क्या-क्या किया जाना चाहिए? जिन कारणों ने अपने प्रगति पथ को अवरूद्ध कर रखा है, उन्हें कैसे व्यवस्थित किया जाये? यदि इन प्रश्नों पर हम अपनी शक्ति लगायें, जीवन जीने की कला, समस्याओं के समाधान तथा उत्कर्ष की दिशा में होने वाले प्रयोगों एवं अनुभवों को पढ़ें, सुनें, समझें, उन पर चिन्तन करें तो हमारा मस्तिष्क हमारे लिए कल्पवृक्ष का काम कर सकता है। पर उसका अधिकांश भाग तो अनर्गल चिन्तन में ही नष्ट हो जाता है।

तृष्णा, वासना, लोभ-मोह, द्वेष, दुर्गुणों के द्वारा उत्पन्न की हुई इतनी ज्यादा गुत्थियाँ सामने होती हैं कि उनका हल ढूँढना ही मस्तिष्कीय विचारणा के लिए कठिन पड़ता है। ऐसी दशा में बौद्धिक चेतना की ज्ञानवृद्धि एवं सत्प्रवृत्तियों के अभिवर्द्धन में कैसे लग जाये?

इस विषय में श्रीमद्भगवद्गीता में कहा गया है कि-

**प्रजहति यदा कामान्, सर्वान् पार्थ मनोगतान्।
आत्मन्येवात्मना तृष्टः, स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते।।**

अर्थात् जब मनुष्य अपने मन में भरी हुई सब कामनाओं को त्याग देता है और अपने में ही अपने से सन्तुष्ट रहता है, तब वह स्थित मन वाला हो जाता है। इस प्रकार जब मनुष्य अपने मन पर नियन्त्रण पा लेता है तब वह संसार के सभी विघ्नबाधाओं से मुक्त हो जाता है।

कहा भी गया है -

“मन एव मनुष्याणां कारणबन्धमोक्षयोः”

Akansha
HNJ, I Year

स्वस्थ जीवन का रहस्य – हास्य और उल्लास

स्वास्थ्य के लिए हँसना अमृत तुल्य है। हँसी से जहाँ दिल हल्का होता है, वहीं तनाव से मुक्ति भी मिलती है जिन्दगी बहुत छोटी है इसे हम चाहें तो रोकर या हँसकर बिता सकते हैं। बेहतर यही है कि हम जिन्दगी को साहस के साथ हँसते हुए बिताएँ। हँसना यौवन का शृंगार है। हँसते रहने का और प्रफुल्ल रहने का स्वभाव बनाइये। यौवन सदा आपके साथ रहेगा। हमेशा मुस्कराते रहिए।

गांधी जी ने प्रसन्नता एवं हँसी के सम्बन्ध में एक स्थान पर लिखा है- “हँसी मन की गाँठें खोल देती है।” हमारे ही मन की नहीं अपितु सब के मन की। हँसी हृदय की ऐसी पवित्र गंगा है जो सबको शीतलता प्रदान करती है। हँसने से भीतर का अवसाद और विषद क्षणभर में दूर हो जाता है। हँसी हमारे मन एवं तन को रस से भर देती है।

चित्त की प्रसन्नता के संबंध में श्रीमद्भगवद्गीता में कहा गया है-

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते।

प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते।।

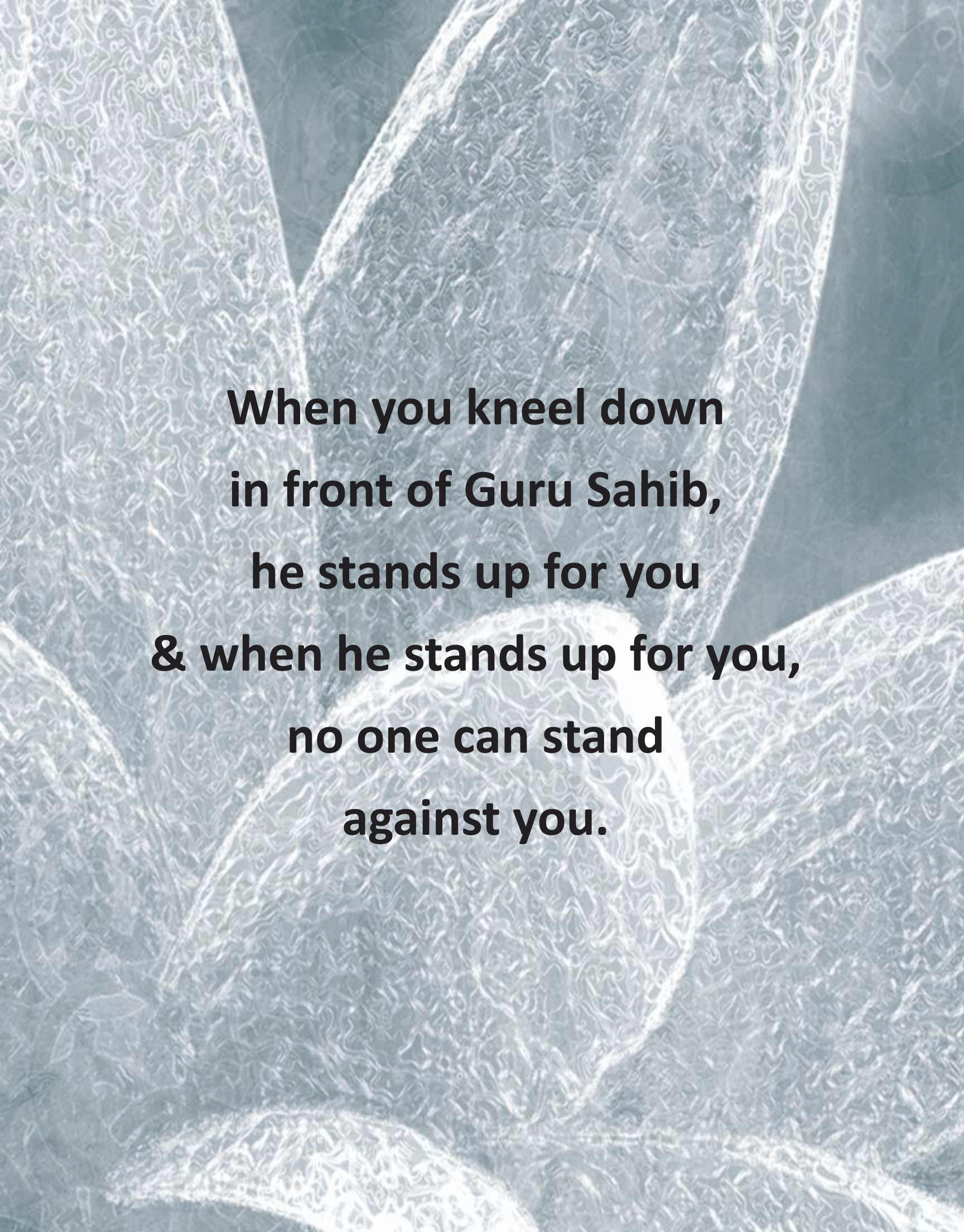
अर्थात् यदि मनुष्य का मन प्रसन्न हो तो उसके सारे दुःख स्वतः समाप्त हो जाते हैं और आन्तरिक प्रसन्नता, चित्त की प्रफुल्लता और उल्लास प्राप्त होने पर बुद्धि शीघ्र ही स्थिर हो जाती है। जो व्यक्ति हमेशा प्रसन्नचित्त रहते हैं, खिलखिलाते रहते हैं, उनके मुखमण्डल पर एक विशेष आभा दिखाई देती है और जो उदास एवं सुस्त रहते हैं या चिन्ताग्रस्त रहते हैं उनके चेहरे भी वैसे ही बन जाते हैं।

एलिजाबेथ सैफोर्ड के अनुसार-

“सौ वर्षों तक जीने के लिए चारों ओर से जीवन तथा हँसमुख मित्रों से घिरे रहो।” जी खोलकर हँसना मनोवैज्ञानिक दृष्टि से स्वयं में भी एक स्वास्थ्यप्रद टॉनिक है।

Shivanjali Pandey
Hindi (Hons.) I Year

**When you kneel down
in front of Guru Sahib,
he stands up for you
& when he stands up for you,
no one can stand
against you.**

SRI GURU NANAK DEV KHALSA COLLEGE

(University of Delhi)

Dev Nagar, New Delhi-110 005